

DANIşMA MECLİSİ

(S. Sayısı : 166'ya 1 inci Ek)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA TASARISI

VE

ANAYASA KOMİSYONU RAPORU

(1/463)

Anayasa Komisyonu Raporu

TC

Danışma Meclisi
Anayasa Komisyonu
Esas No. : 1/463
Karar No. : 434

30 Temmuz 1982

DANIŞMA MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis hakkındaki Kanunun 26 ncı maddesi ve Danışma Meclisi İçtüzüğü'nün 19 ve 47 nci maddeleri uyarınca yeni Anayasa tasarısını hazırlamakla görevli Komisyonumuz 23 Kasım 1981 tarihinde Yüce Meclisinizce seçilmiş ve 17 Temmuz 1982 günü sizlere sunmakla onur duyduğu tasarımı karara bağlamıştır.

Çalışmaları görünüşte hemen hemen yedi ay kadar sürmesine rağmen Şubat 1982 ayında bütçe müzakereleri için çalışmaların durduğu ve ara tatiller hesaba katıldığı takdirde, beş aylık bir süre sonunda çalışmaların sonuçlandığı anlaşılr.

Anayasa Komisyonu göreve başlarken, herşeyden önce Sayın Devlet Başkanımızın Yüce Meclisi açış nutuklarında belirttikleri gibi 12 Eylül öncesinde milletçe ızdırabını çektiğimiz olayların tekrarına imkân vermeyecek bir Anayasa hazırlamak görevinin bilinci içindeydi. Bu bilinçledir ki demokrasinin temel kurallarını bozmadan millî bünyenin gereklerine göre düzenlenecek bir Anayasanın en iyi ve ömürlü bir Anayasa olacağı görüşü temel alınmış ve dolayısıyla Anayasanın hazırlanmasında millî bünyemizin özellikleri ve buna uygunluk üzerinde özenle durulmuştur.

Komisyonumuz sağlıklı bir sonuca varabilmek, yeni Anayasanın temel ilkelerini ve çatısını milletçe istenildiği gibi tespit edebilmek için, bir taraftan Yüce Meclisimizin değerli üyelerine çağrıda bulunmuş, diğer taraftan da kendi açısından incelemelere girişmiştir. Alt komisyonlar kurulmuş ve bir redaksiyon komitesi oluşturulmuştur. Sizlere sunulan metin, evvela komisyonda varılan sonuçların alt komisyonlarca değerlendirilmesi ve hazırlanan ilk taslağın kurulda onaylanmasından sonra alt komisyonun da katıldığı redaksiyon komitesinde son şeklini aldıktan sonra tekrar komisyonca onaylanması suretiyle yazılmıştır.

Bu çalışma sonucunda, 12 Eylül 1980 öncesi siyasî hayatımızla birlikte bütün esas teşkilat hukuku ve Anayasalar incelenmiş, idare edenlerin geçmişte eylem ve işlemleriyle anayasalarımıza ne ölçüde uydıkları ve ne derecede uyguladıkları, sebepleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bu safhada 1961 Anayasası ve uygulanış yılları çalışmaların en önemli bölümünü teşkil etmiştir.

Bilindiği gibi kabulünü izleyen ilk yıllardan itibaren 1961 Anayasasının kişi hak ve özgürlüklerini gerçekleştirip teminat altına almaya, kısaca demokrasi rejimini sağlamaya elverişli olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Gerçekten gerekçesinde belirtildiği ve maddelerinde de düzenlediği gibi 1961 Anayasası, yürütmeyi, yasamaya tabi bir organ olarak düzenlemiş ve yargı kuvvetini belirli koşullar içinde yürütme ve yasamayı denetlemek yetkileri ile donatmış; kişi hak ve özgürlüklerin ise özüne dokunulmadan kanunla sınırlandırılması ve ancak hâkim kararı ile kayıtlanabilmesi ilkelerine dayandırmıştır.

Bu düzen, özellikle modern devlette yürütme kuvvetinin denetimi altında Devlet faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi anlayışına belirli bir şekilde ters düşüyordu, fakat 1961 Anayasasının uygulanmaya başlanmasından sonra Anayasanın yetkili kıldığı organların ve özellikle yargı denetimi ile yükümlü olan organların zaman zaman politik eğilimlere kendilerini kaptırdıkları gözlenmiştir.

Komisyonumuz böylece 1961 Anayasasının yürürlüğe girdiği andan itibaren Türkiye Cumhuriyetini bölmek isteyenlerin kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin statünün boşluklarından yararlanarak yaptıkları, yorumlar, ileri sürdükleri iddialarla Devlet otoritesini ve gücünü zayıflatmaya ve Türkiye Cumhuriyetinin demokratik rejimini değiştirmeye, Devleti bölüp parçalayarak bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik çabala-

rının sebeplerini araştırırken sonucun sadece 1961 Anayasasının metninden kaynaklamadığının, 12 Eylül'den önceki duruma varılmasında idare edenlerin anlayış ve uygulayış tarzlarının da etkisinin bulunduğu kanaatine varmıştır.

İşte bu değerlendirmelerden hareketle Komisyonumuz 1961 Anayasasının kişi hak ve özgürlüklerinde görülen boşluklarını doldurmak, yürütme ve yasama ilişkilerinde parlamenter rejimin bütün gereklerini uygulamak, yürütmeyi kuvvetlendirmek ve yargı denetiminin de hukukî sınırlar içerisinde yapılmasını sağlamak felsefesine dayanarak bu tasarıyı oluşturup Danışma Meclisine saygı ile sunmaktadır.

Orhan ALDIKAÇTI

Başkan

Feyyaz GÖLCÜKLÜ

Başkanvekili

Maddeler üzerindeki karşı oy yazım eklidir. Söz hakkım saklıdır.

Şener AKYOL

Sözcü

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır.

Turgut TAN

Kâtip

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır. Maddelere ilişkin karşı oy yazım eklidir.

Tevfik Fikret ALPASLAN

Üye

Belirttiğim maddeler hakkında söz hakkım mahfuzdur.

Hikme ALTUĞ

Üye

Başkanlığa sunduğum yazı ile maddeler hakkında söz hakkım bakidir.

Kemal DAL

Üye

Tasarının tümü üzerinde söz hakkım saklıdır. İlgili maddeler hakkında karşı oy yazım eklidir.

Feridun ERGİN

Üye

Anayasa tasarısının tümü ve bütün maddeleri üzerinde söz hakkım saklıdır.

Feyzi FEYZİOĞLU

Üye

Tasarının tümü ve maddeleri üzerinde söz hakkım saklıdır. Katılmadığım maddelere ilişkin karşı oy yazım saklıdır.

İhsan GÖKSEL

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda No. 1arı belirtilen maddeler için söz hakkım mahfuzdur.

Rafet İBRAHİMOĞLU

Üye

A. Mümin KAVALALI

Üye

Karşı görüşlerim eklidir.

Recep MERİÇ

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda söz hakkım saklıdır. Katılmadığım maddeler de belirtilmiştir.

Teoman ÖZALP

Üye

Madde : 33, 59, 130, 170'e muhalifim. Muhalefet şerhim eklidir. Madde : 19, 20, 71, 76, 78, 84, 134, 148, 160, 164, 165, 169, 198 üzerinde söz hakkım mahfuzdur.

Muammer YAZAR

Üye

Tümü ve maddeler üzerinde söz hakkım saklıdır. Muhalefet yazısı eklidir.

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

MADDE — 1

Devletin şekli ve Devlet şeklinin değiştirilmezliği

Tasarının 1 inci maddesi Türk Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmektedir. 1924 ve 1961 Anayasalarında bu ilke belirtilmiştir. Devlet Başkanının veraset yoluyla değil milletçe veya milletin temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilerek makamına geleceği açıklanmaktadır. 1924 Anayasası konarken saltanat henüz kaldırılmış bulunduğundan Cumhuriyet rejimini korumak için, Anayasada yapılacak bir değişiklikle saltanata dönülmesini önlemek amacıyla uygun olarak Cumhuriyet rejiminin değiştirilmez olduğu ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği Anayasa hükümleri arasına konmuştu. Fransa'da da 3 üncü Cumhuriyetin başlarında aynı mealde Cumhuriyet rejimini koruyacak bir hüküm getirilmişti. 1924 Anayasasında hiç şüphesiz 3 üncü Fransız Cumhuriyetinden esinlenerek saltanata dönüş eğilimlerine set çekilmiştir.

1961 Anayasası düzenlenirken böyle bir endişe artık kaybolmuştur. Atatürk'ün kurduğu ve gençliğe emanet ettiği Cumhuriyet rejiminden geriye dönüşün mümkün olamayacağı tartışılmaz bir gerçek olarak Türk milletince kabul edilmiştir. Buna rağmen sadece tarihî niteliğinden dolayı Cumhuriyet ilkesinin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği 1961 Anayasasına konmuştur. Komisyonumuzda aynı sebeple hükmü tekrarlamıştır. Ancak Cumhuriyet ilkesi ve değiştirilmezliği 1924 ve 1961 Anayasalarında ayrı ayrı maddeler halinde görüldükleri halde tasarıda tek bir madde halinde bir bütün teşkil ederek Anayasanın 1 inci maddesini oluşturmaktadırlar.

MADDE — 2

Cumhuriyetin temel ilkeleri

Türkiye Cumhuriyetinin her şeyden önce Atatürk milliyetçiliğine bağlı; yani bütün fertlerinin kardeşi, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, diğer bir deyişle, millî dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu açıklanmıştır. Bu toplum, insan haklarına saygılı, başlangıçta belirtilen Atatürk İlkelerine dayanan siyasî rejimler içinde insan haysiyetini en iyi koruyan, gerçekleştiren ve teminat altına alan demokratik rejim benimsenmiştir. Demokratik rejimin de, laiklik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Demokrasi, egemenliğin millete ait olduğu bir siyasî rejimdir. Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen laiklik ise, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir.

Sosyal hukuk devleti ise, bizzat devletin koyduğu hukuk kurallarına uyacağı ve çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için, tasarladığı maddî ve manevî değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcı olacağı ilkesini belirtmektedir.

MADDE — 3

Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

Bu maddede Türk Devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğu gerçeği tekrarlanmıştır. Türkiye'de yaşayan insanların resmî dillerinin Türkçe olduğu ve bayrağımızın beyaz ayyıldızlı albayrak olduğu bir kere daha belirtilmiştir. Ancak, bayrağın şeklinin kanunda tespit edileceği de, gelecekte sanat açısından yapılması muhtemel değişikliklere imkân sağlamak amacıyla konulmuştur. Millî Marşımız ise, Büyük Türk Şairi Mehmet Akif'in yazdığı ve İstiklâl Harbimizden beri Türk milletinin millî marşı olan «İstiklâl Marşı» olduğu açıklanmıştır.

Yukarıda belirtilen manevî değerler Türk Devletinin ve Milletinin etrafında toplandığı kutsal simgelerdir. Devletin Başkenti Ankara'dır.

MADDE — 4

Devletin temel amaç ve görevleri

Bu maddede, Devletin temel amacı ve görevi açıklanmaktadır.

Devletin nüfus unsurunu teşkil eden Türk milleti bir bütündür, parçalanamaz. Parçalanamaz bir bütün olan Türk milleti bağımsız bir Devlet oluşturmıştır. Bu Devletin ülkesi hiçbir şekilde bölünemez ve siyasi rejimler içerisinde fert hak ve hürriyetlerini en iyi gerçekleştirip, teminat altına alan demokrasiyi ve Cumhuriyeti korumak Devletin varlık sebebidir; fakat Devlet aynı zamanda milletin huzurunu sağlamak ve fertlerini mutlu kılmak görevi ile de yükümlüdür. Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir. Sosyal devlet bazılarının yanlış sandıkları veya kasten tahrif ettikleri gibi sosyalist devletle ilişkisi olmayan bir devlet anlayışıdır. Sosyal devlet her şeyden önce insana ve insanın düşünce hakkına saygılıdır ve bu sınırlar içerisinde ferdin hak ve hürriyetlerinin kullanılmasını sınırlandıran engelleri ortadan kaldırmak, onun başlıca görevleri arasındadır.

Ferdin hayatında onun temel hak ve özgürlüklerden olduğu gibi yararlanmasını engelleyen sebepleri ortadan kaldırmak, sosyal devletin görevidir.

MADDE — 5

Egemenlik

5 inci maddede Devlette egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu açıklanmaktadır.

Bilindiği gibi egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ilkesi, İstiklâl Harbimizde Atatürk'ün Esas Teşkilat Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukuki ifadesi olan bir kavramdır. Tabiidir ki milyonlarca insandan oluşan Türk milletinin egemenliği hep birden kullanmasına imkân yoktur. Bu, ancak temsilcileri aracılığı ile mümkün olabilir.

Millet egemenliğini, vatandaşların hangi koşullar altında kullanacağı anayasalarda açıklanır. Fakat, her ne olursa olsun, Türk milleti egemenliğinin kullanılmasını, hiçbir zaman, hiçbir surette belli bir kişiye, bir zümreye veya sınıfa bırakamaz. Bu kavram, bu ilke, Türk toplumunu bütün diktatörlüklerin her türüne, kapılarını kapadığını göstermektedir. Türk milleti, demokratik bir düzen içerisinde yaşayacak ve Türk Devletinde egemenlik, kayıtsız şartsız Türk milletine ait olacaktır.

Bu temel ilkeleri belirtirken, çağımızda milletlerin birbirleriyle kaynaşmakta olduklarını ve menfaatlerini korumak için topluluklar oluşturdukları gerçeğini görmemezlikten gelemeyiz. Milletler, özellikle hür milletler, kendi iradeleriyle uluslararası topluluklar meydana getirmektedirler. Bu topluluklarda müşterek kararlar alınması gerekmektedir. Bunun açık örnekleri Birleşmiş Milletler, Avrupa Milletler Topluluğu ve NATO gibi kuruluşlardır. Bu örgütlerin yetkili organlarının aldıkları kararlar, elbette Türk Hukukunun müsaade ettiği ölçüde Türkiye'de uygulanacaktır.

Maddenin son fıkrası bu ihtiyacı karşılamaktadır.

MADDE — 6

Kanun önünde eşitlik

6 ncı madde demokrasinin üç vazgeçilmez ilkesinden birini teşkil etmektedir. İnsanın insan olması dolayısıyla doğuştan bir değeri ve haysiyeti vardır. Bu onun tabii bir hakkıdır. Bu hak dolayısıyla herhangi bir niteliğe veya ölçüye dayanılarak insanlar arasında ayırım yapılamaz. İnsanlar arasında kanunların uygulanması açısından da hiçbir fark gözetilemez. İnsanlar arasındaki eşitliğin temellerinden birini de böylece kanunlar önünde eşitlik ilkesi sağlar.

Komisyonumuz bu hakka saygı göstermenin Devlet organları ve idarî makamlar içinde bir görev olduğunu belirtmektedir. Devletin organları ve idarî makamları, bütün işlemlerinde insanlar arasında ayırım yapmadan Devlet faaliyetlerini yürütmek zorundadırlar.

MADDE — 7

Yasama yetkisi

Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Bu, nüfusu milyonlara varan modern devletlerde, demokrasi rejimini benimseyen siyasî rejimlerde kaçınılmaz bir durumdur. Millet adına kanun koyma yetkisini yasama meclisi yerine getirir. Bu yetki devredilemez. Ancak, Anayasanın 86 ve 137 nci maddeleri hükümleri saklıdır.

MADDE — 8.

Yürütme yetkisi ve görevi

1961 Anayasası düzenlenirken, Türkiyemizde fert, hak ve özgürlükleri için tehlikelerin devamlı suretle yürütme kuvvetinden geldiği gözlemlenmiştir.

Esasen modern çağlarda 1215 Magna Cartasından beri ferdin Devlet başkanının sultasından kurtulup özgür olabilmek için yaptığı mücadelede hedef daima yürütme kuvveti olmuştur. Fert, yürütme kuvvetinin yetkilerini birer birer kopararak, onu mümkün olduğu ölçüde yetkisiz kılmak istemiştir. Bundan dolayı da bütün hukuk düzeni, Devlet başkanına ve yürütme kuvvetine karşı bir mücadele şeklinde gelişmiştir.

1961 Anayasası bu felsefeye sadık kalarak yürütmeyi Devletin yönetiminde, bütün faaliyetlerinde yasama kuvvetine bağlı, yasamaya tabi bir kuvvet olarak düzenlemiş idi. Halbuki modern hayatta yürütme kuvveti devletin beyni, hareket gücünün kaynaklandığı motorudur. Bundan dolayıdır ki, 1961 ile 1980 arasındaki devrede karar almak kudretinden yoksun hükümetler görülmüştür. İşte bu duruma son vermek için yürütme yasamaya tabi bir organ olmaktan çıkarılmış, her iki kuvvetin Devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik ve denklilik içinde işbirliği yapmalarını öngören parlamenter hükümet sistemi bütün gerekleriyle uygulanmaya konmuştur. Bu nedenle, yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi bir görev olmaktan çıkartılmış, yürütme gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak düzenlenmiştir.

MADDE — 9

Yargı yetkisi

Yargı yetkisi, fert, hak ve hürriyetleri sorununun ortaya çıktığı günden beri kabul edildiği üzere, bağımsız organlar tarafından, bağımsız mahkemelerce yerine getirilecektir.

MADDE — 10

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

Bu madde ile Anayasanın üstünlüğü bir ilke halinde açıklanmakta ve Devlet faaliyetlerinin Anayasaya uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Anayasa, sadece Devlet iktidarını değil kişileri de bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri Anayasaya uymak zorundadırlar ve yargı kuvveti gerektiğinde Anayasayı diğer kanunlar gibi uygulayabilecektir.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Hükümler

I - Genel Gerekçe

1. «İnsan hakları ve temel özgürlükler» in düzenlendiği bu bölüm hükümlerinde, insan hakları doktrininin günümüzdeki gelişmesi ve durumu, geçirilmiş bulunduğumuz kötü deneyimlerden çıkarılan sonuçlar; insan hakları konusunda Türkiye'nin imzalayıp onaylamış bulunduğu ve bu sıfatla milli hukukumuzda dâhil sayılan uluslararası andlaşma ve sözleşmeler, özellikle 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si ve 1950 İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına dair Avrupa Sözleşmesi gözönünde tutulmuştur.

2. Bu kısım, bir mantık zinciri izlenerek üç bölüm halinde oluşturulmuştur : Şöyleki,

a) Önce temel hak ve özgürlüklerin genel niteliği belirlenmiş; insanın insan olarak, doğuştan bazı temel hak ve özgürlüklere sahip bulunduğu; binnetice, devletin bu hak ve özgürlükler önünde «müdahale etmez», «çekimser» bir tutum benimsemesi gereği belirtilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerden herkesin yararlanabilmesi, yani bunların herkes tarafından kullanılabilir hale gelebilmesi için devletin «müdahale etmez» tutumunun yetersizliği nedeniyle, hak ve özgürlüklerin devlet tarafından desteklenmesi yani devletin hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesine yardımcı olması gereği de benimsenmiştir. Hak ve özgürlüklerin topluma maledilmesi («Sosyalleştirilmesi») şeklinde ifade olunan bu husus, «Devlet, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırmaya çalışır» demek suretiyle Anayasanın «genel esaslar» hükümleri arasında (Mad. 4/2) yer almaktadır.

b) İkinci olarak, temel hak ve hürriyetlerin, kişiye tanınmış sınırsız bir serbesti olmadığı; bunların kişi için bazı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği ve sınırlı bir serbesti demek olduğu ifade edilmiştir. Hak ve özgürlüklerin ilk sınırı, bunların kendi bünyesi ve çevherinde yer almaktadır.

Kişinin kendi serbesti alanından taşarak, başkalarının hak ve özgürlük alanına girmesinin mümkün olmayacağı gibi.

Hak ve özgürlüklere getirilen ikinci grup sınırlamayı ise kişiye tanınan serbestinin ve hak alanının, Devletin yahut Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu yararının, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın korunması ve benzeri mülahazalarla «kayıtlanması»; yani, kullanım alanlarının daraltılmasıdır. Temel hak ve özgürlüklerin kayıtlanması konusunda kabul edilen bu sınırlama sebeplerinin bir grubu «genel» nitelikte, yani bütün hak ve özgürlükler için geçerlidir. Bu «genel sebeplerden birinin yahut birkaçının belli bir hak ve özgürlük konusunda (mesela seyahat yahut düşünceyi açıklama veya dernek kurma özgürlüğü v.b. gibi) uygulanabilmesi için, o özgürlüğe ait özel maddede ayrıca belirtilmelerine gerek yoktur. Sınırlama nedeni olarak kabul edilen diğer bir grup «sebepler» ise «özel» niteliktedir. Kullanılan «özel» temininden de kolayca anlaşılacağı gibi bu sebepler her hak ve özgürlüğe ait bulunan maddelerde yer almaktadır. Eğer herhangi bir hak veya özgürlüğe ait bulunan maddede böyle «özel» bir «sebepler» gösterilememişse, o hak ve özgürlük yalnızca «genel sınırlama sebebi» teşkil eden kavramlara dayanılarak sınırlanabilecek demektir.

Bu duruma göre hak ve özgürlükler «genel», ve bunlara ilaveten mahsus maddelerde yer alan «özel» sebeplere dayanılarak sınırlanabilecek, kayıt altına alınabilecektir. Bu husus, hak ve özgürlüklerin sınırlanması konusunda genel hüküm teşkil eden 12 nci maddede «... amacıyla ve aynı zamanda ...» ibaresi kullanılmak suretiyle ifade edilmiştir.

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin genel hükmün hemen arkasından bunların suiistimalini önleyecek hüküm getirilmiştir. Kişinin sahip bulunduğu haklar ve özgürlükler devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumak, Cumhuriyeti ve Türk Devletini yıkmak ve 13 üncü maddede sayılan diğer amaçlarla, yani belirtilen cinsten bir kötü kasıtlı kullanılamayacaktır. Aynı zamanda genellikle Anayasanın hiçbir hükmü, özellikle kişinin sahip bulunduğu hak ve özgürlükler, bir topluluğa veya kişiye bu Anayasada yer alan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme yahut eylemde bulunma hakkını ve-
rir şekilde yorumlanamayacaktır.

Nihayet savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hal gibi millet hayatının tehlikede bulunduğu durumlarda hak ve özgürlüklerin kullanılması tamamen durdurulabilmekte; hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla öngörül-
müş bulunan güvencelere aykırı yani bunları gereğinde ortadan kaldıracabilecek tedbirler alınabilmektedir (Madde 14).

c) Bu kısmı oluşturan üçüncü bir grup hüküm ile temel hak ve özgürlükler teker teker ele alınıp düzenlenmektedir. Yaşama hakkı, kişi özgürlüğü, seyahat ve yerleşme özgürlüğü v.s. gibi. Bir anlamda hak ve özgürlükler listesini teşkil eden bu kısmın düzenlenmesinde liste başına en önemli hak (yaşama hakkı) yerleştirilmiş ve diğerleri, kademeli şekilde bunu takip etmiştir. (Madde 16 ve sonrakiler)

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında yabancıların durumu ayrıca belirtilmiş (Madde 15); bunlar konusunda, milletlerarası hukuka uygun olarak farklı bir düzenleme imkânı getirilmiştir.

Temel haklar ve özgürlükler konusunda ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da «düşünce ve kanaat özgürlüğü» (Madde 25) ile «düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü» nün (Madde 26), birbirinden farklı nitelikte olmaları nedeniyle, ayrı maddeler halinde düzenlenmiş bulunmasıdır.

Düşünce açıklama ve yayma özgürlüğünün günümüz toplumunda ve demokratik yönetimde en önemli bir tezahür şekli olan haberleşme ve özellikle basın özgürlüğü ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. «Basın ve yayımla ilgili hükümler» başlığı altında yer alan maddeler bir yandan basın özgürlüğünü güvence altına almakta; öte yandan da benimsenen «özgür, fakat sorumlu basın» teorisine uygun olarak bu özgürlüğü düzenlemekte, kötüye kullanımını önlemektedir. Böylece 28 ile 32 nci maddeler haberleşme ve basın özgürlüğü konusunda Anayasa içinde açılan bir parantezi oluşturmaktadır.

Temel haklar ve özgürlükler bölümünün son hükümleri niteliğindeki 37 ve 38 inci maddelerde insanı yakından ilgilendiren bazı temel ilkeler yer almaktadır. Bunlar genellikle suç ve cezalar ve kanunların geçmişe yürütmemesi hususlarıyla ilgilidir.

II - Maddelerle İlgili Özel Gerekçe

MADDE — 11.

Temel hak ve özgürlüklerin niteliği

«Temel hak ve özgürlüklerin niteliği»ni belirleyen bu maddenin ilk fıkrasında, bunların bir devlet «lütü» olmadığı; kişiliğin, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Şu halde, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet, kişiye ayrılmış bu alana ilke olarak, hiçbir müdahalede bulunmamak, bu özel alan sınırları içine girmemekle yükümlüdür.

Maddenin ikinci fıkrasında ise, temel hak ve özgürlüklerin ikinci bir niteliği belirtilmiş bunların, içinde yaşadıkları topluma, aileye ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Kişi sahip bulunduğu hak ve özgürlükleri kendi iradesi doğrultusunda kullanırken bu ödev ve sorumlulukları da gözönünde bulundurmak zorundadır.

MADDE — 12

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını hüküm altına alan bu genel maddenin birinci fıkrasında önce, bütün hak ve özgürlükler için geçerli yani «genel nitelikte» olan sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Bunlar Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Türkiye Cumhuriyetinin, millî güvenliğinin, kamu yararı ve kamu güvenliğinin, asayişin, kamu düzeninin, genel ahlâk ve sağlığın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacına yönelik nedenlerdir. Bu nedenlerden herhangi birisi tek başına yahut birkaçı birarada, belli bir hak ve özgürlüğün sınırlanmasına meşru gerekçe teşkil eder. Daha önce de belirtildiği gibi «genel nitelikteki» bu sınırlama nedenlerinin belli bir hak veya özgürlük konusunda uygulanabilmesi için, o hak veya özgürlüğe ait özel maddede ayrıca öngörülmüş olması yani açıkça kendisinden sözedilmiş bulunması gerekmez. Eğer belli bir hak ve özgürlüğe mahsus olan maddede (mesela Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğüne ilişkin 34 üncü maddede olduğu gibi, o hak ve özgürlük için hiçbir sınırlama nedeni gösterilmemiş ise, bu husus, sözü edilen hak ve özgürlüğün hiçbir sebeple sınırlanamayacağı anlamına gelmez; fakat bu hakkın yahut özgürlüğün yalnızca genel sınırlama nedenlerine dahil bir mülâhaza ile sınırlanabileceğini, bunun sınırlanmasında başkaca özel bir sınırlama nedeninin bulunmadığını ifade eder.

Temel hak ve özgürlükler, genel sınırlama nedenleri yanında ve bunlara ilaveten her bir hak veya özgürlüğü mahsus özel maddede açıkça öngörülen «özel sebeplerle»de sınırlanabilecektir. Mesela «Düşünce açıklama ve yayma özgürlüğü», genel sınırlama nedenlerine eklenmek suretiyle, suçların önlenmesi, meslek sırrının korunması, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi nedenleriyle de sınırlanabilecektir. Bu maddenin birinci fıkrasında yer alan «..... korunması amacıyla ve aynı zamanda Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir» ibaresinin anlamı budur. Ayrıca ilave etmek gerekir ki, yukarıdaki ibarede belirtildiği gibi, «özel sınırlama sebebi» yalnız bir hak veya özgürlükle ilgili maddede değil, Anayasanın herhangi bir maddesinde de yer alabilecektir.

Maddenin birinci fıkrasında «ancak kanunla» denilmek suretiyle, hak ve özgürlük sınırlamalarının münhasıran kanun konusu olduğu; yani yasama tasarrufundan başka bir düzenleyici tasarrufla (tüzük, yönetmelik vb.) hak ve özgürlüklerin sınırlanamayacağı belirtilmiştir.

Hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında mümkün tek amaç olarak kanun yani yasama tasarruflarının seçildiğini gösteren bu hüküm dahi «genel» niteliktedir. Diğer bir deyimle hak ve özgürlüklere ait bütün maddelere sâri bir genel hükümdür. Bu nedenle herhangi bir hak veya özgürlüğe ait maddede, o hak ve özgürlüğün «kanunla» sınırlanabileceğini ayrıca belirtmeye ihtiyaç yoktur; ve maddelerin yazımızda bu hususa sadık kalmıştır.

Fıkra da ayrıca, söz konusu sınırlamaların Anayasanın özüne ve ruhuna uygun olması zorunluluğu da gösterilmiştir.

Maddenin üçüncü fıkrasında, hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında daima gözetilmesi gereken ölçü; yani sınırlamaların sınırı öngörülmüştür. Diğer bir deyimle hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülebilecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır. Getirilen bu kıstas, 1961 Anayasasının kabul ettiği «öze dokunmama» kıstasından daha belirgin, uygulaması daha kolay olan bir kıstastır. Esasen uluslararası sözleşme veya bildirilerde bu kıstası kabul etmişlerdir.

Maddenin üçüncü fıkrası, son satırı, hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında öngörülen genel ve özel nedenlerin belli amaçlara yönelik bulunduğu; binnetice ancak bu amaçları gerçekleştirmek için bu nedenlerin öngörüldüğünü vurgulamaktadır. Şu halde öngörülen amaçlar yahut nedenler bahane edilerek, başka bir amaca ulaşmak için hak ve özgürlükler sınırlanamayacak; yahut meşru amaç güdülerek sınırlanmış olsalar bile,, getirilen sınırlama bu amacın zorunlu yahut gerekli kıldığından fazla olmayacaktır. Diğer bir deyimle, amaç ve sınırlama orantısı herhalde korunacaktır.

MADDE — 13

Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması

Bu maddenin birinci fıkrasıyla, hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması önlenmektedir. Fıkra hak ve özgürlüklerin ne gibi kötü kasıtlarla kullanılmayacağı sayım yolundan gösterilmiştir. Her ne kadar, önceki maddede yeralan genel ve özel nedenlerle gerçekleştirilen sınırlamalar, hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önleyebilir ise de; bazı hallerde kanun hükümlerine uygun olarak kullanılan bir özgürlüğün, esasında başka bir kasıt gütmesi ve bu kasıtın da fıkra belirtilen yasak amaçlara yönelik bulunması her zaman mümkündür. Mesela, Türkiye'de Türkçe'den başka bir dille yayımlanan süreli yayının bölücülük; yahut dinî yayının mezhep ayırımı yaratmak kasını gütmesi gibi.

Maddenin ikinci fıkrası, yorum kuralı niteliğindedir. Kişinin sahip bulunduğu hak ve özgürlükler, bu hak ve özgürlükleri yoketmeye yönelik bir harekette bulunmaya imkân verir şekilde yorumlanamaz. Diğer bir deyimle, bir hak veya özgürlüğün Anayasada yer almış bulunması buna sahip olan kişiye, temel hak ve özgürlükleri yoketme amacıyla faaliyette bulunmaya ve bu faaliyetin de meşru sayılmasına imkân vermez. Bu yorum kuralıyla, hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması yasağı güçlendirilmektedir.

MADDE — 14

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması

Maddenin birinci fıkrası uyarınca savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, bu olağanüstü durumların ortaya çıkardığı ağır tehlikeler sonucu, hak ve özgürlüklerin kullanılması tamamen durdurulabilecek veya bunların korunması amacıyla öngörölmüş bulunan güvencelere aykırı veya bu güvenceleri ortadan kaldıran tedbirler alınabilmektedir. Millet hayatı ve ülke için ağır tehlike ve tedbirlerin ortaya çıktığı bu durumlarda, maddenin getirdiği önemli kısıtlama kendiliğinden meşruluk kazanmaktadır. Bu husus, bütün hükuk dallarında geçerli ve herkesçe bilinen «menfaatların tartılması ve ağır gelenin tercih edilmesi» teorisinin normal, mantıkî sonucudur. Hükümün uygulanabilmesi için savaş, sıkıyönetim yahut olağanüstü halin usulüne uygun yani kanunun öngördüğü surette ilanı gerekir.

Fıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin («durdurma» yahut «güvencenin kaldırılması») sınırı da gösterilmiş; bu suretle, bunların, hak ve özgürlükler için dayanaksız bir tehdit teşkil etmeleri önlenmek istenmiştir. Ezcümle, hak ve özgürlüklerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde «durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınacak», yani «istisna»da orantı korunacak; aynı zamanda, hak ve özgürlüklere getirilecek «istisnalar», uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeyecektir.

Savaş yahut sıkıyönetim ve olağanüstü hâl ilanında uyulacak hükümler; bu durumlarda sahip bulunulan olağanüstü yetkiler; kısaca, bu durumlara ilişkin temel hükümler Anayasada, ayrıntılar ise özel kanunlarda gösterilecektir.

Bu maddenin ikinci fıkrası savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü halde dahi hiçbir sebep ve surette durdurulamayacak, ihlâl edilemeyecek hak yahut özgürlükleri sınırlı şekilde saymış bulunmaktadır. Bunlar, fıkra-dan kolayca anlaşılacağı gibi, savaş halinde ortaya çıkabilecek öldürme hali saklı kalmak üzere yaşama ve vücut bütünlüğünün korunması hakkı, ceza hükümlü kanunların geçmişe yürümeyeceği, suçsuzluk karinesi ve kendilerine ait maddelerde belirttikleri anlamda ve içerikte din ve vicdan, düşünce ve kanaat özgürlükleridir.

MADDE — 15

Yabancıların durumu

Bu madde, ülkede bulunan yabancıların hak ve özgürlüklerinin, gereken hallerde, vatandaşın farklı olarak düzenlenip sınırlanabileceğini hüküm altına almaktadır. Mesela bir yabancıya ülkeye giriş yahut ülkede seyahat ve yerleşme özgürlüğü, basın özgürlüğü elbetteki vatandaşlarınkinden farklı olacaktır. Bu farklılık kendisini özellikle siyasî haklar konusunda göstermektedir. Vatandaş ve yabancı arasında gözetilen bu ayırım milletlerarası hukuka uygun olmalıdır. Kişi - Devlet ilişkilerine milletlerarası bir unsur karıştığı zaman bu ilişkilerin düzenlemelerinde milletlerarası hukukun göz önünde tutulması gereği bilinmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

MADDE — 16

Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

Kişinin sahip bulunduğu hak ve özgürlükler, bu maddeden itibaren önem dereceleri göz önünde tutularak belirlenmiştir. Bu madde ile yaşama maddî ve manevî varlığın bütünlüğü ve bunun geliştirilmesi hakkı korunmaktadır. Bu iki hakkın bir bütün teşkil ettiği, birbirini tamamladığı açıktır. Kanun güvencesi altında olan yaşama hakkını korumak için devlet, gerekli tedbirleri alacaktır. Kişinin, rızası olmadan, bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulması yahut organlarının alınması, yasağı, vücut bütünlüğünün korunması hakkının bir gereği ve uzantısı niteliğindedir.

Maddenin ikinci fıkrası işkence, gayrî insanî yahut insan onuruyla bağdaşmayan ceza ve muamele yasağı koymaktadır. Uzun açıklamalara gerek yoktur işkence, insanî olmayan yahut insan onuruyla bağdaşmayan ceza veya muamele, bugün ulaşılmış bulunduğumuz uygarlık düzeyinde, hem insanî duyguları rencide eder niteliktedir; hem de kişinin vücut bütünlüğüne bir tecavüzdür.

Maddenin üçüncü fıkrasıyla ölüm cezası saklı tutulmakta yani bu cezanın uygulanması halinde, kişinin yaşama hakkı ihlâl edilmiş olmamaktadır.

Dördüncü fıkra, öldürme fiilinin meşruluk kazandığı halleri öngörmektedir. «Meşruluk şartları» da fıkra da yer almıştır. Kolayca anlaşılabilceği gibi, «öldürme fiilinin» meşru sayılabilmesi için, herşeyden önce, böyle bir fiile yönelmeye mecbur kalınması; fıkra da sayılan amaçların (meşru savunma, isyanı bastırma gibi) gerçekleştirilebilmesinin başka türlü mümkün olmaması gerekir. Bu hallerde, öldürme fiilinin meşru sayılabilmesi için, girişilen hareketin kanuna dayanması gerekir. Ezcümle gerçekleştirilmek istenen yakalama yahut tutuklamanın, kanunun öngördüğü şartlara ve şekillere uygun bir yakalama veya tutuklama olması; veya isyan yahut ayaklanmanın bastırılmasında kanuna uygun şekilde hareket edilmesi gereği gibi.

MADDE — 17

Zorla çalışma yasağı

Çalışma, iş görme kişinin serbest iradesiyle yüklendiği bir faaliyet, diğer bir deyimle serbest iradeyle üstlenilen bir yükür. Bu yükün kişiye zorla kabul ettirilmesi, kendisinin, iradesi dışında bir faaliyette bulunmaya mecbur bırakılması hem kişi özgürlüğüyle bağdaşmayan bir husustur; hem de bu duruma sokulan kişi için bir eziyet teşkil eder. Bu nedenledirki maddenin birinci fıkrası zorla çalıştırmayı yasaklamaktadır. Bu fıkra ile aynı zamanda «angarya yasağı» da getirilmiştir. «Angarya», kişinin emeğinin karşılığını almadan zorla çalıştırılmasıdır.

Maddenin ikinci fıkrası «zorla çalıştırma» sayılmayacak halleri göstermektedir ve bu sayım sınırlayıcıdır.

Bilindiği gibi suçla savaşta en etkili araç suç eğilimi gösteren kişilerin ıslah edilerek, eğitilerek bir daha suç işlemeyecek hale getirilmeleridir. ıslah ve eğitimde en etkili araç ise kişiye çalışma zevkinin aşılması, tembelliğin izalesi, çalışarak dürüst şekilde geçimini sağlama imkânının verilmesidir. Bu nedenledirki cezaevlerindeki tutukluluk ve hükümlülük rejimi çalışma esasına dayandırılmıştır. Bu çalışma, gereğinde, şartla salıverilen hükümlüler için de zorunludur. Bununla beraber tutuklu yahut hükümlülerin tabi tutulacakları çalışma rejiminin makûl sınırları aşmaması, yani güdülen amaçtan öteye geçmemesi gerekir. Mesela amaçsız çalıştırma yahut aşırı güçlük gösteren bir işin yaptırılması hem yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmekten uzaktır; hem de insanî olmayan bir muamele yahut ek bir cezadır. Bu mülâhazalarladırki tutuklu ve hükümlülerin, tutukluluk veya hükümlülük süresince yahut şartla salıverme halinde, bu süre içinde, makûl bir çalışma rejimine tabi tutulmaları «zorla çalıştırma» sayılmamıştır. Bu kişilerin ücretsiz çalıştırılmaları ise «angarya» teşkil edeceğinden, birinci fıkrayla yasaklanmıştır.

Vatandaşın vatan savunmasına katılması yükümlülüğü de, bir vatandaşlık ödevi olarak, askerî nitelikteki yahut askerlik ödevi yerine geçen hizmetlerin «zorla çalıştırma» sayılmamasını gerekli kılmıştır. Bu husus «Vatan hizmetinin» doğal bir sonucudur.

Topluluğun hayatını yahut refahını tehlikeye sokan buhran veya doğal afet hallerinde kişilerden istenen hizmet yahut normal vatandaşlık ödevi niteliğinde olup, bilhassa olağanüstü sıkıntılı durumlarda gerekli görülen iş yükümlülükleri de «zorla çalıştırma» sayılmayacaktır.

MADDE — 18

Kişi özgürlüğü

18 ve 19 uncu maddeler kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumaya yönelik hükümleri içermektedir. Bilindiği gibi insanın kişi özgürlüğü ve güvenliğine sahip olması bunun güvence altına alınması demek, kişinin vücut ve hareket serbestisine sahip olması; kimsenin kanunda gösterilen hal, usul ve şartlar dışında bu hareket serbestisinden mahrum edilememesi; yani yakalanıp tutuklanamaması demektir.

18 inci maddenin birinci fıkrasında bu ana ilke belirtilmiş; ikinci fıkrada da kişi özgürlüğünün kısıtlanabileceği haller sınırlayıcı sayım yoluyla belirlenmiştir. Bu suretle kanun koruyucunun bu konudaki yetkisi sınırlanmış bulunmaktadır.

İlk hal yetkili mahkeme tarafından verilen hapis cezası yahut ceza yerine geçen ve kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir güvenlik tedbirinin yerine getirilmesi halidir. Mesela ceza sorumluluğu bulunmayan bir suçlunun hapis cezası yerine bir müessesede tedavisine mahkemece karar verilmesi halinde, bu karar gereği, (tıpkı hapis cezasında olduğu gibi) suçlunun özgürlüğü kısıtlanmış olacaktır.

İkinci halde ise yetkili mahkeme tarafından verilen bir karara yahut kanundan doğan bir yükümlülüğe uyulmaması halinde, bunların yerine getirilmesi amacıyla kişinin özgürlüğünün kısıtlanması, yani kendisinin bir zor tedbirine konu olması öngörülmüştür.

Üçüncü halde, suç işleme eğilimi gösteren küçüklerin eğitimi konusunda karar almak yahut «gözetim altında eğitim» tedbiri olarak adlandırılan tedbirin uygulanmasını sağlamak amacıyla küçüğün özgürlüğünün kısıtlanması söz konusudur. Toplumı suçtan korumak için, kişinin suç işleme alışkanlığı içine yerleşmeden önce ele alınması gerektiği herkesçe bilinmektedir. Hukuk dilinde genellikle «korunmaya muhtaç çocuklar» olarak adlandırılan bu gruba yönelik tedbirler gereğini uzun uzun izaha ihtiyaç yoktur.

Dördüncü halde iki ayrı durum söz konusudur. Birinci halde, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacı güdülmüştür. Bu tür bir hastalık yayabilecek kimselerin serbestçe dolaşmalarının önlenmesini, mesela kendisinin evden çıkmasına izin verilmemesi buna örnek gösterilebilir. İkinci hal ise «suç öncesi tehlikeli hal» olarak adlandırılan durumda bulunan kişileri ve bunlar konusunda alınması gerekli tedbirleri içermektedir. Bilindiği gibi suçla savaşa etkili olunabilmesi için suçun işlenmesini beklememek; suç işleme fevkalade müsait bir düzey üstünde bulunan kişiler hakkında zamanında uygun tedbirler alarak zararı daha kaynağında önlemek gerekir. «Suç öncesi safha» denilen bu safhada bulunan kişiler özellikle, uyuşturucu madde tutkunları, alkolikler, akıl hastaları yahut serserilerdir. «Serseri» terimi, «muntazam ve normal geçim kaynağından mahrum ve meskeni bulunmayan» kimseleri ifade eder. Kolayca anlaşılacağı gibi bir akıl hastası, uyuşturucu madde tutkunu yahut alkolik veya yukarıda ifade edildiği anlamda bir serserinin suç işleme ihtimali, diğer kişilerin gösterdiği riskten çok daha yüksektir. Bunlar kendi hallerine bırakıldıkları takdirde toplum için devamlı bir tehlike ve tehdit teşkil edeceklerdir. Kendilerinin bir adım daha atarak suç alanına girmelerine engel olmak için kendileri konusunda «önleyici güvenlik tedbirleri» yahut, diğer bir deyimle, «toplumsal savunma tedbirleri» alınmaktadır. Bu tedbirlerin neler olduğu, uygulama şartları ve benzeri hususlar, bugün pekçok ülkede kabul edilmiş bulunan «Toplumsal Savunma Kanunları» tarafından düzenlenecektir. Bu tür tedbirlerin uygulanması, «tehlikeli hal» gösteren kişinin şu veya bu şekilde özgürlüğünün kısıtlanmasını zorunlu kılar. İzahına çalışılan hüküm bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Nihayet beşinci halde, ülkeye usulsüz olarak giren yahut kanuna uygun şekilde sınır dışı edilecek veya suç nedeniyle yabancı bir ülkeye geri verilecek kişinin, gerekli işlem yerine getirilinceye kadar, özgürlüğünden mahrum edilmesi yani yakalanması veya tutuklanması söz konusudur. Bu gibi hallerin benzeri özgürlük kısıtlamalarını meşru kılacağı açıktır.

MADDE — 19.

Kişi güvenliği

Bu madde 18 inci maddenin devamı niteliğindedir ve onu tamamlamaktır. Maddede önce sanık durumdaki kişilerin hangi hallerde ve hangi şartlarla özgürlüklerinin kısıtlanabileceği gösterilmiş ve bunlar için öngörülen güvenceler belirtilmiştir. Maddede yer alan ikinci bir grup hüküm ise genel niteliktedir; yani her ne suretle olursa olsun özgürlüğü kısıtlanan kişilerin tümü hakkında (18 inci maddede belirtilen kişiler hakkında) uygulanacaktır.

Maddenin birinci fıkrası 18 inci maddenin birinci fıkrasına paralel olarak temel ilkeyi koymaktadır.

İkinci fıkrada sanığın tutuklanması sebepleri gösterilmiştir. Bunlar kaçma, delilleri karartma ve suç işleme tehlikelerinin mevcudiyetidir. Fıkra da yer alan «... veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunun gösterdiği diğer hallerde...» ibaresiyle, bu sayımın sınırlayıcı olmadığı ifade edilmek istenmiştir. Tutuklama sebepleri kanunda gösterilecektir ve tutuklamaya ancak hâkim karar verebilecektir. «Tutukluluğun devamına karar verilmesi aynı şartlara bağlıdır» ibaresiyle ve hâkime hitap edilmekte; bu suretle, bir «tedbîr» olan tutuklamanın, kesin mahkûmiyet hükmünden önce verilen peşin bir ceza haline getirilmesi önlenmek istenmiştir.

Üçüncü fıkrada, hâkim tarafından verilen bir karar olmaksızın özgürlüğün kısıtlanması; yani sanığın «geçici olarak yakalanması» hali öngörülmüştür. Geçici yakalama, ancak suçüstü halinde yahut gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mümkündür. Hâkim kararı almadan «yakalamanın» diğer ayrıntı şartlarını kanun gösterecektir. Mesela Ceza Muhakemeleri Usul Kanunumuzun 127 nci maddesinde olduğu gibi.

Maddenin dördüncü fıkrası, her ne sebeple olursa olsun özgürlüğü kısıtlanan kişiye bu kısıtlama sebebinin hemen bildirilmesini emretmektedir. Bu bilgi ilgiliye mümkünse yazılı, imkân yoksa sözlü olarak verilecektir. Amaç, kişinin, iddialara karşı savunmasını mümkün kılmak, aynı zamanda, muhtemel maddî hataları (kimlik hatası gibi) önlemektir. Genel niteliği nedeniyle, bu fıkra hükmü, 18 inci madde uyarınca özgürlüğü kısıtlanan kimselere de uygulanacaktır.

Beşinci fıkra yalnızca sanık olarak yakalanan veya gıyabında verilmiş bir kararla tutuklanan kişileri konu almaktadır. Amaç, sanığı en kısa zamanda bağımsız ve tarafsız hâkim güvencesine kavuşturmaktır. Bu süreye normal hallerde kırksekiz saat; topluca işlenen, yani yüksek sayıda sanığı bulunan suçlarda da onbeş gündür. Kırksekiz saat veya onbeş günlük süreler sınır teşkil eder; ve gerekli «polis soruşturmasına» imkân vermek amacıyla öngörülmüştür.

Özgürlüğü kısıtlanan sanığın durumundan yakınlarına bilgi verilmesi «insanî» bir işlemdir. Hâkim önüne çıkarılma süresinin olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş halinde başka surette saptanabilmesi için bu haller fıkra hükmünün dışında tutulmuştur.

Altıncı fıkra hükmünde sanık olarak özgürlüğü kısıtlanan kişilerle ilgilidir. Fıkra hükmünün amacı, sanığın, mahkûmiyet hükmünden önce, gereksiz olarak, özgürlüğünden mahrum edilmesini önlemektir. Tutuklu bulunan sanık ya makul süre içinde yargılanıp durumu kesinlik kazanacaktır; yahutta kendisi yargılama süresinde serbest bırakılacaktır. Hükmünün muhatabı yargılama merciidir. Bu merci gerekli faaliyetleri zamanında yapacak; yargılama sırasında sanığın tutuklu kalması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Mesela, deliller en kısa zamanda toplanacak; sanığın, «delilleri karartma» tehlikesi sebebiyle tutuklu kalmasına gerek olmayacaktır. Eğer tutuklama kaçma tehlikesi sebebine dayanıyorsa, sanığın serbest bırakılması, kendisinden bir güvence istenmesi şartına bağlanabilecektir.

Yedinci fıkra hukuk dilinde «habeas corpus» güvencesi olarak adlandırılan güvenceyi getiriyor. Bu güvence, her ne suretle olursa olsun özgürlüğü kısıtlanan kişileri (18 inci maddedekiler de dahil olmak üzere) kapsamaktadır. Bu suretle, özgürlüğü kısıtlanan kişi, bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı iddiasında bulunabilmek, bu iddiasını dinletebilmek amacıyla bir hâkime başvurma imkânından mahrum bırakılmayacaktır. «habeas corpus» güvencesinin diğer bir gereği de, önüne gidilen yargı merciinin, özgürlük kısıtlamasının kanuna aykırı bulunması halinde, ilgilinin serbest bırakılmasını emretme yetkisine sahip olmasıdır. Kişinin hâkim kararıyla özgürlüğünden mahrum kalması halinde, «habeas corpus» güvencesi bir «itiraz» mercii yaratmakta; diğer hallerde ise ilk derece hâkim incelemesi getirmektedir.

Sekizinci fıkra, ayrıca suç teşkil etmemek kaydıyla, özgürlük kısıtlamasının (ister tedbir, ister ceza olarak) özel hukuk ilişkilerinde bir müeyyide olarak kabulünü önlemektir. Kabul gerekirken, ancak kamu yararının söz konusu olduğu hallerde başvurulacak bir tedbir yahut müeyyide olan özgürlük kısıtlamasını, kişiler arasındaki ilişkilere de sirayet ettirmek pek ağır bir işlemdir.

Nihayet maddenin dokuzuncu fıkrası ile, kanuna aykırı özgürlük kısıtlamalarında kişinin uğradığı zararın Devletçe tazmini öngörülmüştür. Bu tazmin otomatik değildir; tazmin şartlarını kanun gösterecektir. Mesela yargılama sonunda verilen bir beraat kararı, yargılama sırasında tutuklu kalmış bir sanığa muhakkak tazminat ödemeyi gerektirmez.

MADDE — 20

Seyahat ve yerleşme özgürlüğü

Bu maddede kişinin «seyahat» ve «yerleşme» özgürlükleri ayrı ayrı düzenlenmiştir. Maddenin birinci fıkrasında belirtilen «suç kovuşturma ve soruşturması» ve «suçun önlenmesi» amacıyla seyahat özgürlüğünün sınırlanabileceği hususu, bu özgürlük için öngörülen ve «genel sınırlama sebeplerine» eklenecek «özel sınırlama sebepleridir».

Keza «yerleşme özgürlüğü» konusunda öngörülen «suçun önlenmesi», «sosyal ve ekonomik gelişmeyi veya sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, «kamu mallarının korunması» amaçları da aynı niteliktedir.

Maddenin üçüncü fıkrası vatandaşın, vatandaşlık sıfatını korudukça sınırdışı edilemeyeceğini veya ülke dışında ise yurda girme hakkından mahrum edilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Vatandaşın «yurtsuz» kılınması gibi ağır bir müeyyidenin yahut tedbirin yasaklanması bir zorunluluktur.

Maddenin son fıkrasıyla vatandaşa yurt dışına çıkma özgürlüğü tanınmakta; fakat bu özgürlüğün vatandaşlık ödevleri gereği de sınırlanabileceği ifade olunmaktadır. Mesela askerlik ödevi veya vergi borcu gibi vatandaşlık görevleri gereği vatandaşın yurt dışına çıkması, «genel sebeplere» ilaveten, sınırlanabilecektir.

MADDE — 21

Özel hayatın gizliliği

Bu madde ile kişinin özel hayatı korunmaktadır. Kişinin özel hayatı ferdî, özel hayat ve ayrı bir kavram ve bir «bütün» teşkil eden aile hayatından oluştuğu için her ikisi birlikte ifade edilmiştir. Bu anlamda özel hayatın korunması herşeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, başkalarının gözleri önüne serilememesi demektir. Bu cümleden olarak mesela basın özgürlüğü sınırlanabilecek yani kişinin özel hayatı gazete sayfalarında hikâye edilemeyecektir. Söz konusu gizliliğin korunması, ikinci olarak, kişinin üstünün, özel kâğıtlarının ve eşyasının aranmaması ile sağlanacaktır. Bu gizliliğin kaldırılması ancak hâkim kararıyla olacak; fakat gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mesela suç delillerinin kaybolmasını önlemek için, bu yetki hâkimden başka bir makama, mesela kolluk kuvvetlerine yahut sevcıya tanınabilecektir. Birinci fıkrada yer alan özel sınırlama sebebi yani gizliliğin kaldırılmasında «adli kovuşturma» gereklerinin saklı tutulması, esasen, bu hususu da içermektedir. Bununla beraber «adli kovuşturma» gerekleri, kişinin üstünün, kâğıtlarının, eşyalarının aranmasından daha geniş kapsamlı olduğu için (mesela yargılama sırasında, kişinin özel hayatının açıklanması), «adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır» hükmü birinci fıkraya ayrıca eklenmiştir.

Özel hayatın korunmasının diğer bir yönü de resmî makamların özel hayata müdahale edememesi; yani kişinin ferdî ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesidir. Maddenin birinci fıkrasında «Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini istemek hakkına sahiptir» demek suretiyle bu husus da sağlanmıştır.

MADDE — 22

Konut dokunulmazlığı

Konut dokunulmazlığının korunması bu madde ile hüküm altına alınmıştır. Bilindiği gibi konut dokunulmazlığı da özel hayatın korunmasına ilişkin diğer bir unsurdur. Konut, her türlü ihlalden masun tutulmadıkça kişinin özel hayatı korunmuş olmayacaktır. Çünkü özel hayatın belli başlı sahnesini konut teşkil etmektedir.

Bundan önceki maddede olduğu gibi bunda da konut dokunulmazlığının kaldırılması ancak hâkim kararıyla olacak; istisnaen hâkimden başka bir merci de, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, bu dokunulmazlığı kaldırabilecektir. Böylece konuta girilebilecek, konutta arama yapılabilecek ve buradaki eşyaya el konulabilecektir.

MADDE — 23

Haberleşme özgürlüğü

Burada söz konusu olan haberleşme, kişilerin kendi aralarında P.T.T. araçları aracılığıyla serbestçe haberleşebilmesidir. Bu husus dahi özel hayatın bir unsurunu teşkil etmektedir; bu sıfatla haberleşmenin de gizliliğini korumak gerekir ve bu gizlilik maddenin ikinci fıkrasıyla hüküm altına alınmıştır.

Özel hayatın gizliliğinin korunması ve konut dokunulmazlığında olduğu gibi, haberleşmenin gizliliği de ancak hâkim kararıyla kaldırılabilir; fakat kanunun açıkça yetkili kıldığı başka bir merci dahi, acele hâllerde, istisnaen, bu yolda emir verebilecektir. Bu suretle, gereğinde, kişilerin kendi aralarında haberleşmeleri engellenebilecek yahut bu haberleşmenin içeriğinden resmî makamlar bilgi sahibi olabilecektir.

MADDE — 24

Din ve vicdan özgürlüğü

Bu maddedeki anlamında din ve vicdan özgürlüğü, dinî inanç ve kanaatleri sebebiyle kişinin suçlanıp kınanmaması; bu inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamamasıdır. Keza bu özgürlük kişinin ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya zorlanamamasını da içermektedir. Bu anlamda dinî inanç ve kanaat özgürlüğü, niteliği gereği, hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayacaktır. Bu husus 14 üncü maddede de açıkça belirtilmiştir.

İbadetler, dinî ayin ve törenler kanunla düzenlenecektir. Bu düzenlemeyi yaparken, kanun koyucu, özellikle, özgürlüklerin sınırlanmasında geçerli genel nedenleri göz önünde tutacak; böylece ibadet serbestisine, mesela kamu düzeni yahut genel ahlak mülâhazalarıyla sınırlamalar getirilebilecektir.

Maddenin dördüncü fıkrası, dinî eğitim ve öğretimde Devlet denetim ve gözetimini getirmektedir. Bu suretle dinî eğitim ve öğretimin amacına uygun surette yapılması sağlanmak istenmiştir. Bu husus laiklik ilkesine aykırı düşmez; din ve devlet işlerinin ayrılmasını ifade eden laiklik ilkesinin gereği, devletin din hizmetlerine kayıtsız kalması değil, fakat devlet işlerine dinin karıştırılmamasıdır.

Maddenin son fıkrası ile de dinin veya dinî duyguların siyasî amaçlara alet edilmesi yasaklanmıştır.

MADDE — 25

Düşünce ve kanaat özgürlüğü

Bu maddedeki şekliyle düşünce ve kanaat özgürlüğü kişinin düşünce ve kanaatlerinde tamamen özgür olduğu; bunları açıklamaya zorlanamayacağı; düşünce ve kanaatleri sebebiyle suçlanıp kınanamayacağıdır.

Madde ile bu özgürlük, «Düşünceyi açıklama» özgürlüğünden ayrılmıştır. Gerçekten bu iki özgürlük, her ne kadar birbiriyle bağlantılı ise de; nitelikleri ve sonuçları bakımından birbirinden farklıdır.

Din ve vicdan özgürlüğü konusunda ileri sürülen mülâhazalar, burada da geçerlidir. Yani bu özgürlük dahi hiçbir sebeple ihlal edilmeyecektir. 14 üncü maddede de belirtildiği gibi olağanüstü hâller dahi bu özgürlüğün sonuçlarını ortadan kaldırmayı meşru kılmaz.

MADDE — 26

Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü

Madde ile kişiye, düşünce ve kanaatlerini her türlü araçla açıklama ve yayma özgürlüğü tanınmaktadır. Hüküm, statik düşünce ve kanaat özgürlüğünün, dinamik uzantısını teşkil eder. Birinci fıkrada, ayrıca kitle haberleşmesinin de ifade özgürlüğüne dahil bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Gerçekten günümüz toplumunda ifade özgürlüğü ancak kitle haberleşme araçları aracılığıyla kullanılabilenmekte; ancak bu yoldan etkili olabilir. Bu nedenledir ki serbest kitle haberleşmesinin sağlanması, bir anlamda, düşünceyi açıklama özgürlüğünün varlığı için zorunludur. Bilindiği gibi radyo, televizyon ve sinema, kitle haberleşme aracı olarak, diğer kitle haberleşme araçlarından, mesela yazılı basından, çok daha farklı bir niteliğe sahiptir. Bu araçların kullanım ve denetimi, sahip bulundukları etki nedeniyle, farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu gerekçe ile dirki radyo, televizyon ve sinema yoluyla yayımlarda «serbesti sistemi» yerine, «izin sistemi» kabul edilebilecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, ifade özgürlüğü konusunda öngörülen özel sınırlama sebepleri yer almıştır. Bunlar : suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının, meslek sırlarının Devlete ait gizli bilgilerin korunması, ekonomik hayatı etkileyecek haberlerin önlenmesi, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi, gençliğin zararlı akım ve davranışlardan korunması mülâhazalarıdır.

Kitle haberleşme araçlarının kamuoyu üstündeki etkisi ve demokratik devlet yönetiminde üstlendikleri önemli görev bunlar konusunda bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Kitle haberleşmesinde, görevin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlayıcı bu düzenleme «denetleme tedbirleri» adıyla anılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür tedbirlerin amacı ifade özgürlüğünü sınırlamak değil, fakat faaliyetin görev yararına düzenlenmesidir. Bu nedenledir ki maddenin son fıkrasında, haber ve düşünceleri yayma amaçlarının kullanımını düzenleyici hükümler getirilebileceği dolaylı olarak ifade edilmiş; fakat bunların hiçbir zaman düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü engellemeyeceği vurgulanmıştır. Bu tür düzenlemelerin düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlandırılması sayılamayacağı fıkrada hükme bağlanmıştır. Buna örnek olarak mesela Basın Kanununun yazılı yayımı düzenleyen hükümlerini gösterebiliriz. Nitekim son fıkra hükmüne uygun olarak 29 uncu maddenin ikinci fıkrası böyle bir düzenlemeyi sürekli yayımlar konusunda öngörmüş bulunmaktadır.

MADDE — 27

Bilim ve sanat özgürlüğü

Bilim ve sanat özgürlüğünü güvence altına alan bu madde uyarınca herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapmak hakkına sahiptir. Bu hükmün gereği olarak, bilim ve sanat özgürlüğünü kullanan kişinin, bilim ve sanatın öz niteliği olan objektifliğe riayeti şarttır.

Bilindiği gibi yabancı kaynaklı yayınlar, bütün ülkeler mevzuatında, denetim altında tutulmakta; diğer bir deyimle yabancı kaynaklı yayınların çeşitli mülâhazalarla ülkeye girmesi yasaklanabilmektedir. Maddenin son cümlesi, bu tür bir denetim tedbirinin bilim ve sanat özgürlüğünü ihlal sayılamayacağını ifade etmektedir.

MADDE — 28

Basın özgürlüğü

Maddenin birinci fıkrasında basının özgür olduğu, sansür edilemeyeceği yani ön denetime tabi tutulmayacağı ifade edilmiş; basın özgürlüğünün temel unsurlarından biri olan «matbaa serbestisi»de fıkraya eklenmiştir.

İkinci fıkra basın özgürlüğü önünde devletin «olumlu tutumunu», yani bu özgürlüğün gerçekten sağlanmasında devletin yardımcı olmasını, bu amaçla gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacını öngörmektedir. Bu cümleden olmak üzere basına devlet yardımı yanında, basın özgürlüğünü tehdit eden «tekelleşme» yahut «yoğunlaşma» eğilimlerini önleyici tedbirleri sayabiliriz.

Maddenin üçüncü fıkrasında, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü koyan 26 ncı madde hükmünün, basın özgürlüğünün sınırlanması ve düzenlenmesinde de uygulanacağı belirtilmiştir. Gerçekten basın özgürlüğü, düşünceyi yayma özgürlüğünün belli bir kullanım şeklini ve hatta, yaygınlığıyla nedeniyle, uzantısını teşkil etmektedir. Bu nedenle düşünceyi açıklama özgürlüğüne ilişkin genel esasların ve özellikle bu özgürlüğün sınırlanmasında geçerli özel sebeplerin, basın özgürlüğü konusunda da uygulanması doğaldır. Unutmamak gerekir ki basın özgürlüğü kaynağını 26 ncı madde hükmünden almaktadır.

Maddenin dördüncü fıkrası basın suçlarının yahut basın yoluyla işlenen suçların «yayım ile vücut bulacağı» genel kuralına bir istisna getirmektedir. Bilindiği gibi «yayım» (neşir), fikir ürününün umuma sunulması, yani açıklık kazanması demektir. Basın suçları yahut basın yoluyla işlenen suçlarda bu «yayım» unsuru ile suç tamam olmaktadır. İşte bu dördüncü fıkra yayım araçlarıyla işlenen bir grup suçta «yayım» unsurunun yokluğuna rağmen cezalandırmayı mümkün kılmakta; diğer bir deyimle bu suçların «icra hareketlerini» yani «suça teşebbüsü» ceza müeyyidesi altına almaktadır. Hükmün sevk amacı, sözkonusu gruba dahil suçların ağırlığı nedeniyle bunlara daha «teşebbüs safhasında» engel olunması arzusudur. «Yayım» gerçekleştikten, fikir ürünü umuma sunulduktan sonra alınacak her türlü tedbirin, «yayım» ortaya çıkan zarar yahut tehlikeyi ortadan kaldırmaya yetmeyeceği düşünülmüştür. Fıkroda öngörülen bu suçlar Devletin iç ve dış güvenliğine, ülkenin ve milletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlar yanında, suç işlemeye, ayaklanma veya isyana teşvik eden, Devlete ait gizli bilgileri açıklayan haber veya yazılardır. Bu tehlikeli amaçlara yönelik haber yahut yazıları, hangi sıfatla olursa olsun, yayım amacıyla başkalarına verenler, basan ve bastıranlar, dağıtımı gerçekleşmese bile, bu suçlara ait kanun hükümlerince sorumlu olacaklardır. Fıkranın son cümlesi, bu tür yazı yahut haberi içeren yayım organının, tedbir olarak, dağıtımdan alıkonulabileceğini yani zaptolunabileceğini belirtmektedir.

Beşinci fıkra, olaylar hakkında yayım yasağı konamayacağı ilkesini koymakta ve bu kurala bir tek halde istisna getirmektedir. Bu istisna da yargılama görevinin etkiden uzak tutulması amacına yöneliktir. Gerçekten «yayım yasağı», basın özgürlüğünü, tıpkı sansür gibi, ağır şekilde tehdit eden bir «önleyici» tedbirdir. Bu nedenle, uygulama alanının gayet dar biçimde sınırlanması gerekir. Kabul edilen istisnanın meşruluğu üzerinde şüpheye yer yoktur. Yargılama görevi, ancak her türlü etkiden uzak olarak yerine getirildiği takdirde güven verecek; ancak bu şartla mahkeme kararı «doğru» yu ifade edecek ve «kesin hüküm kuvvetine» sahip olacaktır.

Altıncı fıkra, süreli ve süresiz yayımların toplatılması hususunu düzenlemektedir. Umuma sunulmuş yani dağıtılmış bir yayımın toplatılmasına, kural olarak, hâkim karar verecektir. Bununla beraber adli kovuşturmanın henüz başlamadığı ve gecikmesinde de sakınca bulunan hallerde kanunun yetkili kaldığı başka bir merci toplatma kararı verebilecektir. Hâkimden başka bir merciin vereceği toplatma kararının gerekçesi de fıkroda belirtilmiş; yani bu makamın konu bakımından takdir hakkı sınırlanmıştır. Acele hallerde bu merci tarafından verilebilecek toplatma kararı ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, Atatürk inkılaplarının ve kamu düzeninin, genel ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının, özel hayatın ve aile hayatının gizliliğinin korunması, suçların önlenmesi mülahazalarıyla verilebilecektir. Olağanüstü bir tedbir niteliği gösteren bu yetki yine yargı organının denetimi altında tutulmaktadır. Nitekim toplatma kararı veren merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde hâkime bildirecek; hâkim de bu kararı en geç üçgün içinde onaylamazsa, karar hükümsüz kalacaktır.

Yedinci fıkra süreli veya süresiz yayımların zapt ve müsaderesinde, Ceza ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunlarımızın genel hükümlerinin uygulanacağını belirtmektedir. Her ne kadar altıncı fıkroda yer alan «toplatma» tedbiri, bir anlamda, yayım organının «zaptı» niteliğinde ise de; ancak suç kovuşturması müessesesi olarak «zapt ve müsaderenin» ayrıca öngörülmesinde yarar vardır. «Toplatma» hem müsadereyi içermemektedir; hem de suç kovuşturmasıyla ilgili olmayan durumları da kapsayabilen bir tedbirdir. Sövme ve hakaret yahut özel hayatın açıklanması sebebiyle açılan hukuk davalarında veya ortada bir dava bulunmamasına rağmen sırf

suç işlenmesini önlemek için bir yayım organının toplatılması gibi. Yayın organları konusunda bu özel «toplatma» tedbirinin varlığı, bir ceza hukuku müessesesi olarak «zapt ve müsadere»ye ait genel hükümlerin bunlara uygulanıp uygulanmayacağı hususunda tereddüt doğurmuştur. Bu tereddüdü ortadan kaldırmak amacıyla dırki söz konusu fıkra ya gerek görülmüştür. Bilindiği gibi Ceza Kanunumuza göre suç ürünü ve suç aleti zapt ve müsadereye tabi eşyadandır. Bir suçun basın yoluyla işlenmesi halinde yayım organını bu genel hükmün dışında tutmak için ortada makul sebep yoktur.

Maddenin son fıkrasında süreli yayımların hangi hallerde ve hangi şartlarla kapatılacağı hüküm altına alınmaktadır. Kapatma, ceza mahkûmiyetine eklenecek fakat kişiyi değil süreli yayını hedef alan ayrı bir müeyyidedir. Fıkradan kolayca anlaşılabileceği gibi «kapatma», ilk defa suç işlenmesi halinde, en fazla bir yıl süreli; tekrür halinde ise, mahkemenin takdirine göre, gereğinde, temelli olabilecek; hatta, bir tedbir sıfatıyla, yargılama sırasında da mahkemece uygulanabilecektir. Bu ek müeyyidenin öngörüldüğü suçlar da sınırlı sayım yoluyla gösterilmiş; ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, Cumhuriyet ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka karşı işlenen suçlardan mahkûmiyet halinde bu ağır müeyyideye başvurulacaktır. Şayet mükerrir sıfatıyla hüküm giyen kişi «yayım mesleği» mensubu ise meslekî faaliyetten men olunacaktır. Burada «yayım mesleği» geniş anlamında, yani meslekten gazetecileri ve editörleri kapsar şekilde kullanılmıştır. «Yasaklanma» süresi, Ceza Kanunumuzun öngördüğü «muayyen bir mesleğin tatili icrası» sınırları içinde yer alacaktır.

Kapatılan süreli yayının devamı niteliğinde bir yayım yapılamayacağına göre, bu yasağa aykırı hareket halinde yayın, gene hâkim kararıyla toplatılacaktır.

MADDE — 29

Süreli ve süresiz yayın hakkı

Madde süreli ve süresiz yayınları birlikte ele alarak bunların yayım şartlarını, basın özgürlüğüne uygun olarak, göstermiştir.

Birinci fıkra da, süreli ve süresiz yayınların izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamayacağı açıkça belirtilmiştir. Özgürlük yahut hakların kullanılmasında «izin» sisteminin, özgürlük kavramıyla bağdaşmadığı açıktır. «Malî teminat» ise, yayım için daima bir «engel tehdidi» teşkil ettiği cihetle gene bir «önleyici tedbir» olarak yasaklanmış bulunmaktadır.

Yayımın izne bağlı tutulmaması, her türlü denetim dışında bırakıldığı anlamını da ifade etmez. Yayın organlarının günümüz toplumlarında ve Devlet yönetiminde gösterdiği önem ve demokratik rejimlerde üstlendikleri görev bunlar konusunda bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu düzenleme hem görevin amacına uygun surette yerine getirilmesini sağlayacak; hem de sahip bulunulan serbestinin suiistimali bu yoldan önlenmiş olacaktır. Basın hukukunda hiçbir zaman «önleyici tedbir» niteliğinde (yani bir serbestiyi kaynağında, diğer bir deyimle, kullanılmadan yok eden bir tedbir olarak) görülmeyen bu düzenleme basın kanunlarında yer almaktadır. «Düzenleyici» hükümlerin, basın özgürlüğüyle bağdaşabilmesi için bunların, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımını engelleyici veya zorlaştırmacı nitelikte olmamaları gerekir. Maddenin ikinci fıkrası, bütün bu hususları göz önünde tutularak kaleme alınmıştır. Düzenleyici tedbirler özellikle süreli yayınlar konusunda önem gösterdikleri için fıkranın birinci cümlesinde süreli yayınlardan söz edilmiştir. Buna karşılık fıkranın ikinci cümlesinde, süresiz yayımları da kapsar şekilde genel bir ifade kullanılmıştır.

Kitle haberleşmesinin sağlıklı kılınması için süreli yayınlar konusunda Devlet iltimasının önlenmesi gerekir. Ancak bu sayededir ki, demokratik rejim gereği olan çoğulculuk mümkün olacak; farklı düşünce ve kanaatlerin «meydandan kovulması» sonucu ortaya çıkabilecek «tek yönlü yayım» önleneyecektir. Bu amaçladır ki, maddenin üçüncü fıkrası, Devletin, süreli yayınlar konusunda ayırım yapmasını yasaklamakta, «eşit işlem» hükmünü getirmektedir.

MADDE — 30

Basın araçlarının korunması

Demokratik yönetimde üstlendikleri önemli görev nedeniyle basın araçları özel koruma tedbirlerine konu olmuşlardır. Bu tedbirlerden biri de bunların suç aleti oldukları gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeleri ve işletilmekten alıkonulamamaları yani ceza kanunlarının genel hükümleri dışında tutulmalarıdır.

Bununla beraber söz konusu koruma tedbirinin, ayırsız bütün basın araçları bakımından kabulü amaç uygun düşmeyeceği gibi, sakıncalı da olabilir. Bu nedenle 30 uncu madde korunmaya layık basın araçlarını belirlemek suretiyle, bunların zapt ve müsadere edilemeyeceğini yahut işletilmekten alıkonulamayacağını hükme bağlamıştır.

Korunan basın araçları, herşeyden önce, kanuna uygun şekilde (Mesela Matbaalar Kanunu) basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileridir. Bu suretle kaçak kurulmuş bir basımevi yahut bir teksir makinesi bu hükümden yararlanamayacaktır. Amaç, her ne sebeple olursa olsun bir basın aracını «dokunulmaz» kılmak değil; fakat basın aracını, yerine getirdiği «görev» nedeniyle «özel işleme» tabi tutmak, yani korumaktır.

İkinci olarak, «zapt veya müsadere» dışında tutulacak yahut işletilmekten alıkonulamayacak basın aracı, 28 inci maddenin son fıkrasında gösterilen cinsten bir suçta «alet» olarak kullanılmamış olmalıdır. Pek ağır suç işleme halinde, «özel işleme» varlık gerekçesini kaybetmektedir.

Madde hükmü sadece «suç aleti olarak» zapt ve müsadere veya işletilmekten alıkonulmayı yasaklamaktadır. Basın aracına, başka kanun hükümleri gereği yapılan müdahaleler (Mesela İş Kanununa yahut Matbaalar Kanununa aykırılık nedeniyle basımevinin işletilmekten alıkonulması) bu hükmün dışındadır. Maddede kullanılan «zapt» ve «müsadere» terimlerinden bu husus açıkça anlaşılmaktadır.

MADDE — 31

Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

Madde, kamu tüzelkişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından kişilerin ve siyasi partilerin yararlanma hakkını öngörmekte; ve aynı zamanda bu araçların fonksiyonunu, dolaylı bir ifadeyle, belirtmektedir.

Genellikle yaygın ve kamu tüzelkişileri elindeki kitle haberleşme araçları radyo - televizyon ve resmi haber ajanslarıdır. Özellikle radyo - televizyon işletmelerinin devlet tekelinde bulunduğu ülkelerde (ülkemizde olduğu gibi) bu «yararlanma» daha büyük bir önem kazanmaktadır. Radyo - televizyon hukukunda «anten hakkı» olarak adlandırılan bu yararlanma imkânı sayesinde, kişiler ve siyasi partiler büyük kitlelere hitap edebileceklerdir. Gene bu imkân sayesinde, devlet aracı farklı düşünce ve kanaatlerin ifadesine yer veren, farklı fikir ve kanaatler önünde tarafsız bir organ haline gelecektir. Devlet hizmetinden eşit yararlanma hakkının gereği de budur. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenecektir. Bu düzenlemede gözönünde tutulacak kriterler de maddenin birinci fıkrasında gösterilmiştir. Yararlanmanın usul ve şartlarının «demokratik esaslara» uygun olması, çoğulculuğa yer vermek, farklı fikir ve kanaatler karşısında organın tarafsız davranması demektir; «hakkaniyet ölçülerine» uygun olmak ise imkândan yararlanmada «makul ve meşru menfaat değerlendirmesini» ifade eder.

Devlet elindeki basın dışı haberleşme araçlarının fonksiyonu, maddenin ikinci fıkrasında belirtildiği gibi, kamuoyunun serbestçe oluşmasıdır. Bu fonksiyonun gerçekleşebilmesi için halk, bu araçlarla haber alacak, düşünce ve kanaatlere ulaşacaktır. Kamu tüzelkişileri elindeki basın dışı kitle haberleşme araçları, yukarıda belirtilen fonksiyonu görürken, yani haber yayarken, bu tasarının 12 nci maddesinde yer alan genel sınırlama nedenleriyle bağlıdırlar. Yani bunların haber, fikir, kanaat yayım ve dağıtım faaliyeti, mesela Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, millî güvenliği korumak yahut genel asayiş yahut kamu düzeni mülahazalarıyla sınırlı tutabilecek, bu «değerlere» zarar verebilecek haberler verilmeyebilecektir.

MADDE — 32

Düzeltilme ve cevap hakkı

Kitle haberleşmesi faaliyetini yürüten organların, bu faaliyetlerinde serbest kalması esastır. Bu serbestiyi kısıtlayan unsurlardan biri de, süreli yayınlarda, «zorunlu yayım» denilen yayımlardır. Bunlar yayım organına dış çevreden gönderilen ve organca yayımı mecburî olan mütalaa yahut mülâhazalardır. Böylece süreli yayının sınırlı hacmi doldurulmakta ve serbest yayına yer kalmamaktadır.

İkinci olarak süreli haberleşme organının hizmet gereklerinden biri de kamuoyuna doğru haber ve bilgi sunmaktır.

Nihayet süreli haberleşme organları faaliyetlerinde, kişilerin haysiyet ve şereflerine saygılı olmakla yükümlüdürler.

Maddenin birinci fıkrasıyla bu üç gerek yerine getirilmekte; diğer bir deyimle düzeltme ve cevap hakkı sınırlandırılmakta, kişilerin haysiyet ve şerefleri de korunarak gerçeğe aykırı yayımlar düzeltilmekte veya ceaplamlmaktadır. Kişilere tanınan bu hakkın kullanılış şartlarını kanun düzenleyecektir.

Birinci fıkrada nitelikleri belirtilen düzeltme ve cevap yazılarının yayımı zorunludur. Fakat süreli yayına ilgililer tarafından gönderilecek bu tür yazıların gerçekten belirtilen niteliğe sahip bulunup bulunmadığı konusunda, düzeltme ve cevap hakkını kullandığı iddiasında olan kişi ile yayımcı arasında görüş ve değerlendirmeye farkı olabilir. Bu halde ihtilâf bağımsız ve tarafsız hakem durumunda olan hâkim tarafından çözümlenecektir. Bu husus da maddenin ikinci fıkrasında öngörülmüş bulunmaktadır.

MADDE — 33

Dernek kurma özgürlüğü

Maddenin birinci fıkrasında dernek kurma özgürlüğü müspet ve menfi unsurlarıyla birlikte ifade edilmiştir. Kişi, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir (müspet unsur); kimse, bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz (menfi unsur). Bir özgürlüğe sahipliyet, o özgürlüğün her türlü düzenlemeden masun tutulduğu anlamına gelmez; bu itibarla dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilecektir.

İkinci fıkrada bu hakkın kullanılmasında geçerli özel sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Ezcümle dernekler siyasî amaç güdemeyecek veya siyasî faaliyette bulunamayacaklar; siyasî partiler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile bağlantı veya ilişki kuramayacaklardır. Bu yoldan derneklerin, son yıllarda Türk siyasî hayatında şahit olunan ve siyasî hayatımızı bir anlamda dejenere eden faaliyetleri önlemek istenmiş; meşru amaç etiketi altında bunların amaç dışı faaliyetleri engellenmiştir. Siyasî amaçlı dernekler siyasî parti olarak teşkilatlanacaklar ve siyasî partilere ilişkin düzenleme gereklerine uyacaklardır.

Maddenin üçüncü fıkrasında derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılması, yani hukukî varlığını kaybetmesi hali öngörülmüştür. Uygulama kanununun öngördüğü kuruluş şartlarını kaybeden yahut kanunî yükümlülüklerini yerine getirmeyen dernekler kendiliğinden, yani başka bir işleme gerek kalmadan hukukî varlıklarını kaybedeceklerdir. Bu hususların varlığı idarece tespit olunacak ise de, idarenin bu takdiri, genel hüküm uyarınca yargı denetimine tabidir.

Dördüncü fıkra ile, derneklerin kapatılmasına ancak bir yargı makamının karar verebileceği hüküm altına alınmıştır. Keza uygulama kanunu hangi hallerde bir derneğin kapatılabileceğini gösterecektir. Ancak dernekler Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve suçların önlenmesi amaçlarıyla, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, kanunun yetkili kıldığı başka bir merci tarafından faaliyetten men olunabilecektir. İdarî merciin bu kararı dahi genel hükme göre yargı denetimi altındadır.

Derneğin ancak hâkim kararıyla kapatılabileceği kuralına beşinci fıkra ile bir istisna getirilmiş; İçişleri Bakanlığına, fıkrada belirtilen amaçlarla, dernek kapatma yetkisi verilmiştir.

Dernek kurma özgürlüğü bazı meslek mensupları konusunda, bu kişilerin üstlendiği görevin niteliği nedeniyle başkaca sınırlamaya konu olabilecek yahut tamamen yasaklanabilecektir. Bunlar özel bir disipline gerek gösteren Silahlı Kuvvetler yahut kolluk kuvvetleri mensupları ile dernekleşme yüzünden görevin zarar görebileceği kamu görevlileridir. Bu husus, birinci fıkra hükmünün bir istisnası olmak üzere maddenin altıncı fıkrasında yer almaktadır.

Nihayet yedinci fıkra ile, dernek kurma özgürlüğü hakkındaki hükümlerin vakıflara ve bu nitelikteki diğer kuruluşlara da uygulanacağı kabul edilmiştir. Hükümün amacı, esasında dernek kurma özgürlüğünden kaynaklanan, fakat sahip bulundukları hukukî nitelik itibarıyla başka ad taşıyan toplulukların; kanuna karşı hile yolundan denetim ve düzenleme dışı kalmalarını önlemektir.

MADDE — 34

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün icrası niteliğindeki diğer bir hak da kişilerin bir araya gelerek toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyebilmeleri hakkıdır. Bu özgürlüğün de mevcudiyeti, toplantı yahut gösteri yürüyüşünün izin şartına bağlanmamasını gerektirmektedir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün silahsız ve saldırsız olması bu hakkın kullanılabilmesinin ilk şartıdır. Maddenin birinci fıkrası ile bu hususlar hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

Bu özgürlüğün kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usulleri kanun gösterecek; yani hakkın kullanılması bir kanunî düzenlemeye bağlanacaktır.

Bu özgürlük konusunda, genel sınırlama nedenleri dışında özel sınırlama nedenleri öngörülmemiş; yalnızca dernekler ve sendikaların sözkonusu hakları kullanmaları kendi amaçlarıyla sınırlı tutulmuştur. Böylece dernekler ve sendikalar kendi konu ve amaçları dışında, toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekler yahut kendi konu ve amaçları dışında bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılamayacaklardır. Üçüncü fıkra hükmü, dernek ve sendika faaliyetlerini seçilen amaç sınırları içinde tutmak arzusunun başka bir ifadesini teşkil etmektedir.

MADDE — 35

Hak arama özgürlüğü

Maddenin birinci fıkrasında, hak arama «hakkının» ilk şartı olan yargı mercilerine davacı ve davalı olarak başvurabilme hakkı ve özgürlüğü hüküm altına alınmış ve bunun tabii sonucu olarak da kişinin yargı mercileri önünde iddia, savunma ve «adil ve hakkaniyete uygun» yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yargılama usulü kanunu ve yargı organı, Anayasa emri olarak, «adil ve hakkaniyete uygun» yargılamayı sağlayacak şekilde düzenlenecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, yargılama usulü hukukunun temel kurallarından biri olan «mahkemelerin hakkın alınması görevini yerine getirmekten kaçınmayacakları» ilkesi yer almaktadır. Bu ilke uyarınca, mahkemeler önlerine getirilen davaya bakma ve bunu sonuçlandırmaya mecburdurlar. İzaha gerek yoktur ki, mahkemelerin tarafsızlığını tehlikeye düşüren bir sebepten dolayı, hâkimin, hâkimlik görevini yerine getirmekten alıkonulduğu ve yargılama usulü kanunlarının öngördüğü haller, «davaya bakmaktan kaçınma» yasağının dışında kalan bir husustur.

MADDE — 36

Tabii ve kanunî hâkim güvencesi

Madde başlığından da anlaşılacağı gibi bu maddede «kanunî» ve «tabii» hâkim güvencesi birlikte ifade edilmiştir.

«Kanunî hâkim», «kanunun gösterdiği hâkim» deyimiyle, mahkemelerin veya hâkimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği; yani ancak yasama tasarrufları yoluyla görev ve yetkinin saptanacağı belirtilmiştir. «Suç ve cezaların kanuniliği» ilkesinin, şekli ceza hukuku yani suç yargılaması hukukundaki mukabili olan bu

ilke esasen «yargı» bölümünde açıkça ifade edilmiştir. Bu ilke, suç yargılaması hukukunda çok iyi bilinen ve yargılamada keyfiliği önlemek ve güvenilirliği sağlamak amacını güden «yargılamanın kanuniliği» kuralının tabii ve ilk sonucudur.

«Tabii hâkim» kavramı ise, yargılanacak nizanın vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun öngördüğü yargı mercii demektir. Bunlara «olağan mahkemeler» denir. Diğer bir deyimle, bir ceza, ancak vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun tabii kıldığı yargılama mercii önüne götürülecek; bu kanuna göre hangi mahkemenin görev ve yetkisine giriyorsa o mahkeme tarafından çözüme bağlanacaktır. Bu suretle davanın «olaydan» sonra çıkarılacak bir kanunla yaratılan bir mahkeme önüne götürülmesi yasaklanmakta, yani «kişiye» yahut «olaya» göre «kişiyi» yahut «olayı» göz önünde tutarak mahkeme kurma imkânı ortadan kaldırılmaktadır. Bu ise «tarafsız yargı mercii» güvencesinin ilk gereğidir.

Tabii hâkim güvencesi, bu anlamıyla, ne bütün cezaların adliye mahkemeleri önüne götürülmesini zorunlu kılar; ne de adliye mahkemeleri kümesi içinde veya dışında yer alacak «özel mahkemeler» kurulmasına engeldir. Tek anlamı, yukarıda da açıklandığı gibi, «görev ve yetki» belirlemesinde ex post facto kanunları yasaklamak, «görev ve yetki» belirleyen kanunların geçmişe yürümesini önlemektir; bu da «tarafsız mahkeme»nin ilk gereğidir.

Maddenin ikinci fıkrası, birinci fıkra hükmünün tabii sonucudur; sonradan çıkarılan bir kanunla kurulan mahkemelerin, önceki olayları yargılaması önlenmekte, yani «olağanüstü mahkemeler» yasaklanmaktadır.

MADDE — 37

Suç ve cezalara ilişkin cezalar

Bu maddede, suç ve cezaya ilişkin çeşitli temel hükümler yer almaktadır.

Birinci fıkra herkesce bilinen «kanunsuz suç ve ceza olmaz» ilkesini koymuştur. Günümüzde, ceza yeri bazan, failin kişisel durumuna daha uygun düşecek bir «güvenlik tedbiri» uygulandığı için bunlar da «ceza» hükmünde sayılmaktadır. Bu hükme göre suç ve cezalar ve güvenlik tedbirleri ancak yasama tasarrufuyla konulabilecektir. Keza, gene bu kural uyarınca, kanunun suç olarak öngörmediği ve ceza koymadığı bir fiil sebebiyle de kimse cezalandırılmayacaktır. Bu hüküm kanun koyucunun, «açık suç hükmü» koymasına; yani «fiili» bildirmeden suç konusunu gösterip bunun müeyyidesini belirtmesine engel değildir. Mesela Türk parasının kıymetinin korunması hakkındaki kanunun yaptığı gibi; bu gibi hallerde ne yasama etkisi devrilmiş ne de «kanunsuz suç olmaz» ilkesi ihlal edilmiştir.

İkinci fıkra, genel müsadere cezasını, yani bir suç nedeniyle kişinin, suçla ilgisi bulunmayan bütün mal varlığına el koymayı yasaklamaktadır.

Bu fıkra, «Genel müsadere» yasağına, bir anlamda iki istisna getiriyor. Bunlardan birincisi, Türk vatandaşlığından çıkarılan kişiye bir «tedbir» ve, «yabancılık» durumunun sonucu olarak, bu müeyyidenin de uygulanmasıdır. Bu hali gerçek bir istisna saymak mümkün değildir; çünkü bu halde «genel müsadere», bir «ceza» olarak uygulanmış değildir. İkinci istisna ile, uyuşturucu madde kaçaklığı suçlarında bu cezayı öngören Türk Ceza Kanununun 403 üncü maddesinin 7 nci fıkrasının 2 nci bendi hükmü saklı tutulmuştur.

Üçüncü fıkra kişi özgürlüğünün ağır tahdidini teşkil eden hapis cezalarının yalnız mahkemelerce hükme dilebileceği; yani bunun bir «idarî müeyyide» olarak (mesela disiplin cezası) idare tarafından uygulanamayacağı esasını getirmektedir. Farklı bir disiplin rejimini gerekli kılan Silahlı Kuvvetler bu yasağın dışında bırakılmıştır.

Dördüncü fıkra ile günümüz ceza politikasının diğer bir temel ilkesi; yani hapis cezalarının öncelikle, suçluları ıslah amacına yönelik olarak yerine getirileceği ifade edilmiştir.

Beşinci fıkra, Ceza sorumluluğunun «şahsî» olduğu; yani failden gayri kişilerin bir suç sebebiyle cezalandırılmayacağı hükmünü getirmektedir. Bu ilke dahi ceza hukukuna yerleşmiş ve «kusura dayanan ceza sorumluluğu» ilkesine dahil, terki mümkün olmayan bir temel kuraldır.

Alırncı fıkra, «suçsuzluk karinesi» ni getirmiştir. Sanığın, kesin mahkûmiyet hükmüne kadar suçsuz sayılması demek, kendisinin, suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı; «beyyine külfeti» nin iddiacıya ait bulunduğu demektir. Bu karine, iddiacının, suç iddiasını «makul şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde» ispat etmesiyle «çürütülmüş» olacak ve bu haldede mahkeme mahkûmiyet hükmünü verecek; aksi takdirde beraat kararı alacaktır.

Yedinci fıkranın amacı insan tabiatına aykırı bir muameleyi yasaklamak, işkenceye kadar varabilecek gayri insani muameleye açık kapı bırakmamaktır.

Son fıkra ile de vatandaşın, suç sebebiyle yabancı ülkeye geri verilemeyeceği gibi çok eski tarihlerden beri «suçluların geri verilmesinde» uygulanan bir kural hüküm altına alınmıştır.

MADDE — 38

Kanunların geriye yürümemesi

Geri yürümeyecek kanunları belirleyen bu maddenin birinci fıkrasında, aleyhdeki ceza hükümlü kanunların; yani suç ve ceza koyan yahut mevcut bir suçun cezasını ağırlaştıran kanunların geçmişe yürümeyeceği; diğer bir deyimle, yürürlüğe girmeden önce vaki olaylara uygulanamayacağı öngörülmüştür. Suç ve ceza zaman aşımı yahut ceza mahkûmiyetinin diğer sonuçları konusunda da aynı hüküm uygulanacaktır. Zira bu tür yeni hükümler dahi cezayı ağırlaştıran yahut suç koyan hükümler niteliğindedir. «Geçmişe yürümeme kuralı» «suçların ve cezaların kanuniliği» ilkesinin tabii sonucudur.

İkinci fıkra sonraki kanunlarla kazanılmış hak teşkil eden vergi yükünün ağırlaştırılamayacağı hükmü getirilmiştir.

Üçüncü fıkra ise genel niteliktedir ve hukuk güvenliğinin korunmasını amaçlamaktadır.

MADDE — 39

İspat hakkı

Bilindiği gibi hakaret suçlarında, hakaret teşkil eden isnadın doğruluğu ceza hukukunda bir beraat sebebi, bir «hukuka uygunluk» hali değildir. Ancak bazı hallerde isnadın doğruluğu fiili hukuka uygun kılmakta, suçun «hukuka aykırılığını, unsurunu» ortadan kaldırmaktadır.

Ceza hukukunda «ispat hakkı» (yahut «isnadın gerçekliği def'i») olarak adlandırılan bu istinadın şartları 39 uncu maddede gösterilmiştir.

Bu maddeye göre isnadın doğruluğunu ispatla, sanığın beraatı ancak üç şekilde mümkündür.

Bunlar da : 1) Isnadın, kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olması; 2) Isnadın ispatında kamu yararı bulunması; ve 3) Şikâyet sahibinin ispata razı olmasıdır.

MADDE — 40

Temel hak ve özgürlüklerin korunması

Bu madde ile temel hak ve özgürlüklerin korunmasında diğer bir güvence öngörülmüştür. Temel hak ve özgürlükleri ihlal olunan kişi, yetkili makama başvurma hakkına sahiptir; bu ihlalin resmî görevliler tarafından görevlerinin ifası sırasında yapılmış olması görevli için bir mazeret sebebi teşkil etmez.

İhlalden doğan zarar Devletçe ödenecek ve Devlet, bu ödeme nedeniyle, sorumlu görevliye rücu hakkı vardır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 41

Ailenin korunması

Ailenin sosyal yapısının yanı başında bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması yolunda bir hükmün Anayasa'da yer almasını zorunlu kılmıştır.

Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü medenî olmadan bir aileden bahsedilemez.

Aile, ahlakî bir çevredir.

Aile, toplu yaşamının ilk modeli olarak eğitim, yardımlaşma ve şefkat kaynağıdır.

Millet hayatı bakımından «aile» kutsal bir temeldir.

Bu nedenle Devlet, ailenin refahını ve huzurunu koruyacaktır.

Aileler için tanınan vergi indirimleri ve kolaylıkları veya çeşitli yardımlar ailenin refahına hizmet amacı taşır.

Nüfus planlaması şekil ve kapsamı, sadece ülkenin genel refahını değil, ailenin refahını da ilgilendiren bir konu olması itibarıyla, Devletin bu konudaki yetkilerinin amacı maddede gösterilmek istenmiştir.

Ailenin korunması yanında, ananın ve çocuğun da korunması hükmüne bağlanmıştır. Ananın, bu sıfatla korunması mevzuatta esasen yer almıştır.

Çocuğun korunması, genel olarak ifade edilmekle yetinilmiş ve evlilik içi ve dışı çocuklar arasında ayırım gözetilememesi esası benimsenmiştir. Bu sonuç, esasen «eşitlik ilkesi»nden de çıkarılabilir.

Çeşitli Anayasalarda evlilik dışı çocuklar için sevk edilen hükümlere benzer bir düzenleme bu nedenle gereksiz görülmüştür.

Maddede yer alan «eğitim için gerekli önlemlerin alınması» hem genellikle aile hem de ailenin bütün fertleri için konulmuştur.

Devlet sadece çocukların eğitimiyle değil, yetişkinlerin eğitimi çerçevesinde anne ve babaların eğitim ve yetişmesiyle de ilgili önlemleri almak ve teşkilatı kurmakla yükümlü kılınmıştır.

Madde, kanun koyucuya aileyi milletin temeli olarak koruma, refahı ve huzurunu sağlama ödevini de yüklemektedir.

MADDE — 42

Öğrenim hakkı ve ödevi

Öğrenim hakkı, genel bir sosyal hak olarak nitelendirilmiştir.

Bu hakkın temel gerçekleşme yeri ilköğretimdir, bu sebeple maddenin 6 ncı fıkrasında ilköğretim mecburî kılınmıştır. Anayasa ile yüklenen ilköğretim mecburiyetinin gereği olarak Devlet okullarında parasız öğretim ilkesi kabul edilmiştir. Kız ve erkek vatandaşlar arasında fark gözetilmemesi gereğine özellikle işaret edilmiştir.

Öğrenim ve öğretim fert bakımından hak olarak tanınırken, Devlet bakımından «başta gelen ödevlerden» sayılmıştır.

Maddenin 1, 2, 6 ncı fıkraları demokrasinin en iyi gelişebileceği bir toplumun meydana gelebilmesi için gerekli şartların asgarisini göstermektedir.

İlköğretim mecburiyetinin temel hedeflerinden biri, şahsın, manevî ve ekonomik şahsiyetini elverişli şartlarla geliştirmesine yardımcı olmaktır.

İlköğretim mecburiyeti, küçüklerin okula devamlarının sağlanmasını, bu amaçla küçüklerin kanunî temsilcilerinin zorlanabilmesini de ifade eder.

Devlet, ilköğretim mecburiyetinin hangi yaştan hangi yaşa kadar devam edeceğini tespit edebilir.

İlköğrenim çağı denebilecek olan bu dönemin dışında bulunan kişilerden okur - yazar olmayanların çeşitli kurslara veya okullara devama özendirilmeleri, hatta zorlanmaları şüphesiz kanunî bir düzenlemeyi gerektirir. Maddenin 5 inci fıkrası, kanun koyucuya bu yolda direktif mahiyetindedir.

Bir taraftan öğrenim hakkı, diğer taraftan ilköğretim mecburiyeti ve okur - yazarlığı yaygınlaştırmak yükümü, Devlete bu çağda bulunanların, özellikleri olanlar dahil öğrenimini sağlayacak öğretim kurumları kurmak ödevini yükler. Sakatlar için, sağır, körler, dilsizler vb. şahıslar için okullar, merkezler kurmak 42 nci maddenin amacına ulaşması için gerekli görülmektedir.

Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altındadır.

Devletin gözetim ve denetimi, eğitim ve öğretimin sağlanmasının, güvenlik altında gerçekleşmesinin temel şartıdır.

Devlet, eğitim ve öğretimin yapılmasını sağlayacak ve muhtevasını da denetleyecektir. Bu denetimin çerçevesi, eğitim ve öğretime katılanların tümünün Anayasaya sadakatini temin etmektir. Eğitim ve öğretim özgürlüğü, hiçbir şekilde Anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamaz. Devlet, bu özgürlüğün kullanılmasında, Atatürk ilkelerine çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uyulmasını gözetmektedir.

Özel okulların kurulması da Anayasada kabul edilmiştir. Özel okulların kurulması serbesttir. Özel okullar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olmak zorundadırlar. Devlet bu amacı sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür.

Özel yüksekokulların kurulması da serbesttir. Çünkü üniversiteler ile ilgili 165 inci maddede sadece üniversitelerin kurulması Devlet tekelinde bırakılmıştır.

Maddenin 8 inci fıkrası Devlete, maddî imkândan yoksun olan başarılı öğrencilere burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapma ödevini yüklemektedir. Bu ödevin, öğrenimlerin başarı ve kabiliyetleri ölçüsünde devam edeceği de fıkra hükme bağlanmıştır. Bu fıkra hükmünün bir amacı da, Devlet dışında burs vermeyi meslek edinmiş olan çeşitli hukukî yapıdaki kuruluşun, gençler üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ödevini Devlete yüklemektir.

Maddenin son fıkrası meslekî eğitimin millî ekonomiye, sanayi ve tarım ile hizmet ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlama ödevini Devlete yüklemektedir.

MADDE — 43

Mülkiyet ve miras

Madde, birbirine yakın ve birbirleriyle ilgili iki temel hakkı, mülkiyet ve miras haklarını birlikte düzenlemiştir. Bu birlikte düzenleme 18 inci yüzyıldan beri gelen geleneğin sonucudur.

Anayasa hem mülkiyet hakkını hem miras hakkını Anayasal bir müessese olarak teminat altına almaktadır.

Madde mülkiyet ve miras haklarının, diğer temel haklar gibi ve onlar derecesinde düzenlenmiş ve Anayasa güvencesine bağlanmıştır.

Madde bundan sonra mülkiyet ve miras haklarının kamu yararı amacı ile sınırlandırılabilmesine işaret etmiş; daha sonra mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını hükme bağlamıştır.

Mülkiyet hakkı Devletten önce de var olan bir gerçek olması itibarıyla (Maunz - Dürig - Herzog - Scholz, Grundgesetz, Kommentar, Art. 14, N. 5) ekonomik ve sosyal haklar arasında değil de, kişinin temel hakları arasında düzenlenmesi düşünülebilirse de, Komisyon şimdiki düzenlemenin yerinde olduğu sonucuna varmıştır.

Mülkiyetin Anayasa güvencesi altına alınması, yine Anayasanın komünizmi, faşizmi ve din temeline dayanan Devlet kurmayı yasaklayan hükümleriyle birlikte karşılaştırılınca, mülkiyetin bu şekildeki himayesinin bir ölçüde ekonomik sistem tercihi bakımından da bir gösterge teşkil etmektedir. Kısaca, özel mülkiyetin özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yok edilmesi, inkâr edilmesi de önlenmiştir. Kamu yararının bulunduğu hallerde rayiç bedel ödenmek suretiyle kamulaştırma ve devletleştirme mümkündür ve Anayasa da 48 ve 49 uncu maddelerde düzenlenmiştir.

Mülkiyeti Anayasa teminatı altında bulundurmanın ülke ekonomisinin ihtiyacı olan uluslararası ilişkileri geliştireceği, yabancı sermayenin ülkemizde yatırım yapmasını mümkün kılacağı, bu ilişkilerde ülke menfaatlerine öncelik tanınması durumunda ise ekonomik büyümenin gerçekleşmesi suretiyle toplumun refahını artıracacağı genellikle kabul edilmektedir. (Dürig - Maunz - Herzog - Scholz, Art. 14.N.7).

Mülkiyeti Anayasa teminatı altına alan bu madde doğrudan devlete hitabetmektedir. Mülkiyetin şahıslara karşı korunması Medenî Kanun, 5917 sayılı Gayri Menkule Tecavüzün Meni Hakkında Kanun gibi mevzuatla sağlanmaktadır. Mülkiyetinin münferit himayesini fert mahkemelerden ve idareden talep edecektir. Mülkiyetin müessese olarak güvence altına alınması ise kanun koyucu, başka açıdan Devlet, Anayasaya uygunluk denetimini yapacak olan Anayasa yargısı tarafından sağlanacaktır. (Mangoldt - Klein I. S. 422).

Mülkiyetin Anayasa teminatı altına alınması kimlerin yararlanacağı ise bir problem doğurmaz. Malik sıfatını taşıyan gerçek ve tüzelkişiler, bu Anayasal güvenceden yararlanırlar ve onu dermeyen edebilirler.

Gerçek kişilerin fiil ehliyetlerinin farklı olması sebebiyle bu temel hakkın sahipliği bakımından bir ayrım yapılamaz. Başka deyişle mülkiyete sahip olmak bakımından hiçbir ehliyet ayrımı gözetilemez.

Kişinin, şahsiyetini geliştirebilmesinde, mülkiyetin Anayasaca güvence altına alınmasının azımsanmayacak rolü vardır. Çünkü klasikleşmiş bir kabule göre, insan şahsiyetinin bir parçası «ekonomik şahsiyet» olarak adlandırılmaktadır. Anayasanın «Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.» diyen 16 ncı maddesinin I inci fıkrası ile mülkiyet güvencesi getiren 43 üncü madde arasında bu açıdan irtibat vardır. Başka deyişle, mülkiyet hakkını Anayasa teminatı altında tutan 43 üncü madde, 16 ncı maddenin I inci fıkrasına nazaran özel hüküm niteliğindedir.

Mülkiyetin korunması, hürriyeti de güvence altına alır. (Maunz - Dürig - Herzog - Scholz, Art. 14.N.15/16)

Mülkiyetin, güvencesi ile ilgili 43 üncü madde, konut dokunulmazlığını güvence altına alan 22 ncı madde birlikte uygulanır.

49 uncu maddede düzenlenen devletleştirmenin mülkiyetin Anayasa güvencesi altına alınması ile çelişir bir yanı yoktur. Bu noktaya yukarıda temas edilmiştir.

Mülkiyetin anayasal güvencesi ile 13 üncü maddedeki temel hakları kötüye kullananların o hakları kaybedecekleri hükmü arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunundaki müsademe hükümleri ile Anayasanın 30 uncu maddesindeki müsadere hükümleri 13 üncü madde anlamında «o hakkın kaybedilmesi» değildir. Kanun koyucu 13 üncü maddedeki şartlarda mülkiyet hakkının kaybedilmesinin şartları ve karar verecek mercileri özel bir kanunla düzenleyebilir. Mülkiyetin ve bu arada üretim araçlarının anayasal güvence altına alınması, anayasal güvence altına alınmış olan bu mülkiyet konularının tekelleşmesinin ve kartelleşmenin sakıncalarının da önlenmesini gerekli kılmaktadır. Aksi halde ekonomik kudretin toplum zararına kullanılması yolu açık olurdu. Bu ihtiyaç ise Anayasanın 60 ncı maddesinde, Devletin «piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceği» düzenlenerek giderilmiştir. Böylece hem mülkiyete anayasal bir güvence sağlanmış hem de tekellerin ve kartellerin sakıncaları engellenmek istenmiştir.

Mülkiyet anayasal güvence altına alınması tek tek menkul ve taşınmaz malları, para ile değerlendirebilen hakları ve mal varlığını toplu olarak ve tabii olarak üretim araçlarını içeren bir teminattır.

Bu teminat, hukuk devletinin gereğidir.

Bu teminat, mülkiyetin kamu yararı amacıyla sınırlanmasına engel değildir. Ağır vergilendirme, peşin olmayan ödemelerle kamulaştırma ve devletleştirmelerin, mülkiyet güvencesine aykırı düşer.

Miras hakkı, mülkiyet hakkının bir devamıdır, özel bir şeklidir. Bu nedenle mülkiyet ve miras aynı maddede ardarda düzenlenerek anayasal güvence altına alınmıştır.

Miras hakkının ağır vergilendirme yolu ile muhtevassız hale getirilmesi, miras hakkının ortadan kaldırılması önlenmek istenmiştir.

Bilindiği üzere Medenî Kanunda mirasçılara, miras bırakana yakınlıklarına göre mahfuz hisseler (saklı paylar) tanınmıştır. İşte bu kanunî mahfuz hisselerinin kamu yararı ve kamu hizmeti gibi amaçlarla dahi, bu saklı payların azaltılamayacağı hükme bağlanmıştır. Bu son nokta giderek özel miras hakkının ve mirasçılık haklarının yerine mirasın Devlete veya kamu kurum veya kuruluşlarına geçmesine yol açabilecek tehlikeli bir yol olarak görülmektedir.

MADDE — 44

Toprak mülkiyeti

Toprak mülkiyeti, endüstri toplumu aşamasına geçme gayretleri içinde bulunan ülkemizde Devletin bu konudaki ödevleri Anayasada açıkça gösterilmelidir.

Madde de bu yapılmıştır.

Devlet birinci planda toprak unsurunun muhafazasını, verimlenmesini sağlayacak, hemen arkasından toprak - insan ilişkisini düzenleyecektir.

Madde toprak dağıtımı sırasında, açık toplumsal haksızlıkların önlenmesi için, bir Anayasal sıra belirtilmiştir. Herşeyden önce Devlet elindeki toprakları dağıtacaktır. İkinci sırada çalılık ve makilik ve varsa bataklık gibi yerleri dağıtacaktır. Bu iki grupta toprak kalmaması halinde, toprak dağıtımı bir ihtiyaç olmakta devam ediyorsa, bu takdirde sahipli topraklar kamulaştırılarak dağıtılacaktır.

Toprak dağıtımının, toprakların ekonomik optimal büyüklüklerin altına düşmesi, ülke ekonomisinin tarımdan beklediği amaçlar ve bizzat korunan şahısları zarara uğratar. Bu nedenle toprak büyüklüklerinin optimal ölçünün altına düşmemesi esası getirilmiştir. Bu optimal büyüklük ise, ülkemizin dahil bulunduğu ekonomik ve siyasî teşkilatlar üyesi bulunan ülkelerdekiesaslara göre belirlenecektir.

MADDE — 45

Tarımın ve tarımla uğraşanların korunması

Madde, Devlete tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmasını önleme görevini yüklemektedir. Bu ifade ile amaçlanan tarım arazilerinin endüstri ve şehirleşme sebebiyle yok edilmesinin önlenmesidir. Devlet, bu amaçla yasal düzenlemeler yapmalıdır. Tarımsal üretimin artırılması için tarımla uğraşanların işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerini sağlamayı kolaylaştırmak, tarım sektöründeki yaşam düzeyini artırıcı tedbirlerdendir.

Başka deyişle Devlete hem tarım arazisinin varlığını korumak, hem de tarımla uğraşanların yaşam düzeyini yükseltmek görevi yüklenmektedir. Ülkemizde Devlet esasen bu madde de ifade edilen direktiflere uygun olarak davranmaktadır. Madde bu uygulamayı anayasal bir ödev niteliğine yükseltmektedir.

Tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, tarımla uğraşanların diğer sektörler karşısında memurlar, serbest çalışanlar, işçiler, esnaf ve tacirler ile sanayiciler karşısında menfaatinin korunmasıdır.

Böylece nüfusumuzun en geniş bölümünü oluşturan tarımla uğraşanların sosyal durumları emniyet altına alınmıştır.

MADDE — 46

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

Kooperatifçilik için Anayasada herşeyden önce bir çerçeve getirilmiştir. Devlet kooperatifçiliği desteklerken millî ekonominin yararlarını dikkate alacaktır.

Kooperatifçilik millî ekonominin ortam ve şartlarına bağlı olmalıdır.

Kooperatifçiliğin amacı üretimin artırılması ve tüketicilerin korunmasıdır.

Devletin millî ekonominin gereklerine uygun yönde çalışan, üretimin artmasına ve tüketicilerin korunmasına hizmet eden kooperatiflere yardım etmesinde, ancak yarar vardır.

Bu yararın, zarara dönüşmemesi için kooperatiflerin siyasetle uğraşmaları ve siyasî partilerle işbirliği kesin olarak yasaklanmıştır.

Esasen amacı siyasal olmayan kooperatiflerin siyasal davranışları, bu yolla gerçekleşecek toplumsal faydanın tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır.

MADDE — 47

Kıyılardan yararlanma

Deniz göl ve nehir kıyılarından yararlanmada kamunun önceliğinin bulunduğu ve bu yararlanmanın kamu yararı ile olacağı genellikle kabul edilmiştir. Fakat daha önce doğmuş olan özel mülkiyet haklarının da korunması hukuk devleti ilkesinin tabii sonuçlarından bulunmaktadır.

Böylece kıyılardan kamunun yararlanması ve kıyılardaki doğmuş bulunan mülkiyet haklarının telif edilmesi gerekmektedir.

Madde deniz göl ve nehir kıyılarında yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceğini, kişilerin bu yerlerden yararlanmasının ise kanunla düzenleneceğini açıklarken, işlem bu bağdaştırmayı hukuk devleti ilkesi içinde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Devlet, kıyılarda doğmuş olan mülkiyet haklarının kamu yararı mülahazasıyla sona erdirmek istiyorsa 48 inci maddedeki şartlarda kamulaştırma yoluna başvurarak bunu sağlayabilir.

MADDE 48 —

Kamulaştırma

Kamu yararını gerektirdiği hallerde Devletin ve kamu tüzelkişilerinin özel mülkiyete malikin rızası olmaksızın son verebilmesi anlamında kamulaştırma yapabilmesi istisnai ve hukukî bir yol olarak kabul edilmektedir.

Özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların kamulaştırılması karşılığında rayiç bedelin ödenmesi, hukuk teorisinde mülkiyet kavramının genişlemesi olarak adlandırılan bir mal varlığı değerinin bir başka mal varlığı değeri ile yer değiştirmesi anlamında kabul edildiğinden mülkiyet hakkının Anayasa ile teminat altına alınmış olması kamulaştırma kavramına engel olmamaktadır.

Kamulaştırma özel mülkiyete Devletin bir müdahalesidir. Bu müdahalenin, kamulaştırma bedelinin kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenmesi Anayasal bir mecburiyet olarak kabul edilmiştir.

Kamulaştırma rayiç bedel üzerinden yapılacaktır.

Rayiç bedel yerine vergi beyanındaki değer üzerinden kamulaştırma yapılması fikri kabul edilemez. Şartları ve müeyyidesi başka olan bir müesseseyi, kamulaştırma gibi özel mülkiyete son veren önemli bir müessese için miyar olarak kabul etmenin hukukî hiçbir temeli bulunmamaktadır.

İşleri kolaylaştırmak veya suiistimalleri önlemek kanunkoyucunun görevidir. Bu sebeple rayiç bedelin saptanma usullerinin kanunla gösterileceği ayrıca hükme bağlanmıştır.

Maddenin IV fıkrası sınırlı hallerde taksitle ödemeyi öngörmüştür. Bu sınırlı hallerde taksitle ödemeye imkân verilmesi, kamulaştırmanın büyük çapta yapılması ile ilgilidir. Maliklerinin de bu ölçüde toplu elden çıkarmayı muhtemelen peşin ödeme koşulu ile yapamayacakları düşüncesine dayalı olarak taksitle ödeme kabul edilmiştir.

Taksitle ödemenin sakıncalarını hafifletebilmek için taksit süresi beş yıla sınırlandırılmış ve peşin ödenmeyen kısım için Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddinin ödeneceği esası getirilmiştir.

Fıkra metninden açıkça anlaşıldığı üzere, bu halde kamulaştırma bedelinin bir bölümü yine ve mutlaka peşin verilecek, bakiyesi taksitlere bağlanacaktır.

Ancak toprağı doğrudan doğruya işletenler ile küçük çiftçiye kamulaştırma bedelinin mutlaka peşin ödenmesi gereği hükmü sağlanmıştır.

Kamulaştırma sonunda Devletin veya kamu tüzelkişinin mülküne geçen taşınmazın amaca uygun şekilde kullanılmasını hızlandırıcı tedbire son fıkrada yer verilmiştir.

Maddeye getirilen önemli yeniliklerden bir de, kamulaştırma bedelinin, malikin eline kesintisiz geçmesini sağlamaktır. Bundan kastolunan, kamulaştırma olgusu sebebiyle ortaya çıkan yeni durumlar sebebiyle, kamulaştırma bedelinden kesinti yapılmasını engellemektir.

Mesela şerefiye gibi ve benzeri kesintiler yapılmayacaktır. Bu hüküm, kamulaştırmayı yapan kamu tüzelkişinin, mesela Devletin, vergi alacağı varsa, özel kurumlardaki usule göre, bu alacağını tahsil edebileceği şüphesizdir.

MADDE — 49

Devletleştirme

Özel teşebbüslerin devletleştirilmesi ilkesi kabul edilmiş, teşebbüsün rayiç bedelinin nakden, peşin ve kesintisiz ödenmesi esası kabul edilmiştir.

Kamulaştırmada toprağı doğrudan işletene nasıl kamulaştırma bedeli peşin ödenir ilkesi kabul edilmişse, burada da işletmenin devletleştirilmesinde aynı ilke benimsenmiştir.

Teşebbüslerin en hayati bölüm veya parçalarının devletleştirilmesi, bakiyenin devletleştirilmemesi suretiyle amaç dışı ve suiistimale elverişli yolun kapatılabilmesi için, kısmi devletleştirmenin, ancak teşebbüs sebebinin açık rızası ile yapılabileceği sonucuna varılmıştır.

MADDE — 50

Çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüğü

Özgürlük temeline dayalı bir toplumda irade serbestliği çerçevesinde ferdin sözleşme yapma, meslek seçme ve çalışma özgürlüklerinin garanti olunması tabiidir.

Ancak, bu özgürlükler, kamu yararı amacı ile ve kanunla sınırlandırılabilir.

MADDE — 51

Özel teşebbüs özgürlüğü

Özel teşebbüs özgürlüğü Anayasa teminatı altında alınmıştır. Anayasa'nın 4 üncü maddesi Devlete kişinin temel hak ve özgürlüklerini sınırlayabilecek ekonomik engelleri kaldırma ve onun hem madde hem de manevi varlığını geliştirme ödevini yüklemiştir.

Özel teşebbüs özgürlüğü ekonomik huzur ve refahı bizzat sağlamak amacı ile bir ekonomik ve sosyal hak olarak düzenlenmiştir.

Özel teşebbüs özgürlüğü mahiyeti icabı hem gerçek kişilere tek tek ve toplu olarak hem de tüzelkişilere tanınmıştır.

Devlet, kamu yararı olan hallerde ve millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs özgürlüğüne sınırlamalar getirebilir. Ancak bu sınırlamalar özel teşebbüsün faaliyetine ilişkin olabilir. Fakat özel teşebbüsü ortadan kaldıramaz. Özel teşebbüsler devletleştirilecekse bunun şartları 49 uncu madde de gösterilmiştir.

Devletin özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışması için gerekli tedbirleri almasında hem özel teşebbüs sahiplerinin hem de bu teşebbüsler aracılığı ile toplumun diğer fertlerinin ve sonuçta toplum refahının sağlanacağı düşünülmüştür.

Madde, hem özel teşebbüse anayasal bir güvence tanımış, hem de getirebilecek sınırları II fıkrasında göstermiştir.

MADDE — 52

Çalışma hakkı ve ödevi

Çalışmak, eskiden olduğu gibi hak ve ödev olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda Devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdi planda da çalışmanın bir hak ve ödev olarak telakki edilmesini gerektirmektedir.

Çalışmak, başlı başına ahlaki bir vazifedir, ferdin kendisine ve toplumuna karşı olan saygısının bir sonucudur. Kişi, ancak çalışması ile, toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur.

Çalışmanın bir hak olduğu noktasından hareket edilerek, Devletin çalışma imkânlarının, başka deyişle iş alanlarının dengeli gelişmesi için gerekli tedbirleri ödevleri cümlesindendir,

Maddenin II nci fıkrası, Devletin çalışma hayatında oynaması gerekli role işaret etmektedir. Devlet, işçi-işveren ilişkilerinin seyircisi değil dengeleyicisidir, devlet çalışma barışını koruyacak tedbirleri alacaktır. Bu Anayasal direktif, Devletin taraf tutması anlamında değildir. Devlet, çalışma barışının sürekli bozulması nedeniyle üretimin düşeceğinin, bunun ise son tahlilde ulusal hâsılların azalmasına yol açacağını bilincinde olarak davranacak, çalışma barışını koruyacaktır.

Anayasa Devletin çalışma barışını sağlayacak ve üretimi artıracak başka tedbirler de öngörmüştür. 55 inci maddenin III üncü fıkrasında «işçilerin ve işverenlerin birden fazla sendikaya üye olmalarını» yasaklamış; çalışma barışının siyasal nedenlerle bozulması imkânlarını 56 ncı maddenin 1 inci fıkrası ile kapatmaya çalışmış; sendikal faaliyette bulunma gerekçesiyle işyerlerinde çalışmamayı 56 ncı maddenin III üncü fıkrası ile engellemeye çalışmış; aynı işyerinde ve aynı dönem için hangi seviyede olursa olsun birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması 57 nci maddenin IV üncü fıkrasında açıkça yasaklanmıştır, 58 inci maddenin ilk fıkrasında ise grev ve lokavtların ancak toplu iş sözleşmesinin müeyyideleri olarak yapılabileceği, fakat toplu iş sözleşmesi süresinin devamı süresince yapılamayacağı belirtilerek, hak grevleri ve hak lokavtları yasaklanmıştır; siyasal amaçlı, dayanışma amaçla grev ve lokavtlar, genel grev ve lokavtlar, işyeri işgalleri, direnişler ve verim düşürmeler yasaklanmış, nihayet grev sırasında çalışmak isteyenlere engel olunmaması gereği hükme bağlanmıştır.

Yüksek Hakem Kurulunun ve Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluşu ve bu iki müesseseye verilen görevler çalışma barışını korumak ve üretimi yükseltmek amacına yöneliktir.

62 nci maddede çalışmanın karşılığının çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine ve işin niteliğine uygunluğun şart aranması, fiyat istikrarsızlıklarına karşı tedbir öngörülmesi, çalışanlar arasında aylık, ücret, kıramiye ve sosyal haklar bakımından hakkaniyet ve denge şartı getirilmesi de yine çalışma barışı ve üretim artışı tedbirleri olarak öngörülmüştür.

MADDE — 53

Çalışma şartları

Bu madde çalışma şartlarının çalışanın yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmasını, küçükler ile kadınların özel olarak himaye edilmesini anayasal güvence altına almaktadır.

MADDE — 54

Dinlenme hakkı

Dinlenme, çalışanların hakkıdır. Bu hem çalışanın bedenlen korunması için zorunlu hem de çalışanın dinlenme sonrası çalışmasının verimi için gereklidir.

Tatiller ve yıllık ücretli izin hakları bakımından kanun koyucunun düzenleme yapabilmesi imkânı II nci fıkarda öngörülmüştür.

MADDE — 55

Sendika kurma hakkı

İşçilerin ve işverenin sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakları karşılıklı olarak tanınmıştır.

Sendikalara üye olmak, üyelikten ayrılmak serbestisi ayrı bir fıkra halinde düzenlenmiştir. Sendika üyeliğine zorlamak ve zorlama sonucunu doğuracak her türlü tedbiri önlemek kanun koyucunun görevidir.

III üncü fıkradaki üyeliğe, üye kalmaya ve üyelikten ayrılmaya zorlama yasağı da bir önceki ilkelerin teyidi niteliğindedir. Sendikaların üyeliğe girme, üyelikte kalma ve üyelikten ayrılma konusunda getirebilecekleri tedbirler yasaktır. Kanunlarda da üyeliğe giriş, üyelikte kalışı zorlayıcı veya bir müeyyideye bağlayıcı veya bir ceza şartına bağlayıcı hükümler sevkedilemez.

II ve III üncü fıkralarda getirilen ve anayasal güvenceye bağlanan üyelik özgürlüğünün, sendika üyeleri aleyhine sonuç verebilecek ve çeşitli ihtilaflara konu olabilecek birden fazla sendikaya üye olma yasağı getirilmiştir. Birden fazla sendikaya üeliğin doğuracağı sakıncaların önlenmesi için tedbir alınması zorunlu görülmüştür. Yetki uyuşmazlıklarının sebep olduğu anlamsız tartışmaların yerine işçilerin huzuru, işyerinin huzuru ve üretim meselesi geçmelidir. Bunun için de «tek sendika» ilkeleri getirilmelidir. Çünkü yetki meselesini halletmek için uygulanmış olan üyelik fişlerinin sayımı (kanunî usul), referandum (icthaatla kabul edilen yol) ve irade beyanı tespiti (idarî usul) gibi yolların hiçbir sonuç vermemesi bu meselelerin kökten hallini gerektirmiştir.

Sendikaların tüzüklerinin demokratik esaslara aykırı olmayacağı hükmü, her şeyden önce kanun koyucuya verilmiş bir direktif mahiyetindedir, ancak bu direktif 10 uncu madde gereğince yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri de bağlar.

Sendikaların yönetim ve işleyişleri de demokratik esaslara uygun olacak, gerekli yasal ve idarî tedbirlerle bu uygunluk sağlanacaktır.

Sendika tüzüklerinin, sendikaların işleyiş ve yönetimlerinin demokratik esaslara uygun olması, üyelerin serbest iradeleriyle yöneticilerini seçmelerine imkân verilmesidir.

Sendika üyeleri üzerinde yöneticilerin baskısı sözkonusu olmayacaktır. Yönetici hegemonyası hiçbir şekilde müsamaha ile karşılanmayacaktır.

Bu direktifte de 10 uncu maddedeki tüm organ ve kişilerce uygulanacaktır.

MADDE — 56

Sendikal faaliyet

Sendikal faaliyet, Anayasa'da, meslekî menfaatleri korumak ve geliştirmek üzere düzenlenmiş ve serbestliği korumuştur.

Başka herhangi bir özgürlük gibi, sendikal özgürlük de Anayasanın 12 nci maddesindeki sınırlamalara aykırı olarak kullanılamaz ve kötüye kullanılması halinde 13 üncü maddenin müeyyidesi ile karşılaşır.

Her türlü özgürlük, bu arada sendikal özgürlük, önce Anayasal nizamın varlığında mevcut olabilir. Anayasaya rağmen, Devlete rağmen özgürlük olamayacağı için 56 ncı maddenin I inci fıkrası bu hususu hükme bağlamaktadır.

Sendikaların siyasî amaç gütmeleri, siyasî faaliyette bulunmaları, siyasî partilere destek sağlamaları ve onlardan destek görmeleri yasaklanmıştır. Anayasa, sendika üyelerinin siyasî bir hareket içinde birleşip toplum içinde kopukluğa sebep olmaları yolunu kapatmayı amaçlamaktadır. Aksine düşünceler esnafların, memurların ve başka grupların da başlı başına siyasî birleşmelerine yol açabilir.

Sendikaların derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile ve vakıflarla siyasî amaçlı ortak hareketi de uygun görülmemiştir.

Sendikaların idarî ve malî denetimi ve gelir - giderleri kanunla düzenlenecektir. Devlet, sendikaları diğer tüzelkişiler gibi, idarî ve malî bakımdan denetlemelidir. Bu denetimin amacı, sendikaların faaliyetinin sınırlandırılması anlamında değil kaynaklarının israfının önlenmesi ve özellikle amaç dışı alanlara kullanılmasını engellemek, faaliyetin amaç sınırlarının dışına taşmamasını sağlamaktır.

Üyelerinin aidatlarını sendikalarına doğrudan ödemeleri, temelinde sendikacılığın üyelerine dayanması ilkesini bulur. Üyelerin sendikalarını tanıyabilmeleri, sendikaların da üyelerine hizmeti öne alabilmeleri, aidatın doğrudan sendikaya ödenmesini gerekli kılar. Sendika içi demokrasi, sendikacılık bilinci, sendika enflasyonunun önlenmesinde üyenin sendikasına olan aidat borcunu bizzat ödemesi ile mümkündür.

Sendikal faaliyette bulunmanın işyerinde çalışmamayı haklı göstermemesi yolundaki III üncü fıkra tabiidir. Anayasa 62 nci maddede ücreti «fiilen çalışmaya» bağlamıştır. İşyerinde çalışmayan, üretmeyen, üretime katılmayan bir kişi ücret alamaz. Şu halde sendikacıların işyerinde çalışmamasını mümkün kılacak düzenlemelere III üncü fıkra engeldir.

Sendikalar, tüzüklerinde grev ve lokavt fonlarının oranını göstereceklerdir. Bu fonlar millî bankalarda muhafaza edilecektir. Böylece özellikle işçi sendikaları, grev ve lokavt halinde, işçilerine bu fondan yardım yapacaklardır.

Grev veya lokavt sırasında işçilerin sendikalarının yardımından yoksun kalmalarını önlemek, ancak bu şekilde mümkün olabilecektir.

Kanun koyucu bu direktif dahilinde fonlardan işçilerin veya işverenlerin nasıl para çekeceklerini düzenleyecektir.

MADDE — 57

Toplu iş sözleşmesi hakkı

Toplu iş sözleşmesi hakkı işçilere ve işverenlere tanınırken, getirilen yenilik, aynı işyerinde ve aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması ve uygulanmasının yasaklanmasıdır.

Hangi seviyede olursa olsun, bir işyerinde bir toplu iş sözleşmesi yapılır veya uygulanmakta bulunursa, artık o işyeri için toplu sözleşme yapılması, yetki alınması veya bir başka toplu iş sözleşmesinin her ne sebeple olursa olsun uygulanması imkânsız kılınmıştır.

Bu kural, bir işyerinde normatif hükümler ihtiva eden bir düzenlemenin tek olmasından hareket etmektedir.

Bu kural iş barışının sağlanmasına ve bu yoldan üretimin artırılmasına yöneliktir.

MADDE — 58

Grev ve lokavt hakları

Grev ve lokavt hakları tanınmıştır.

Lokavt'ın anayasal hak olarak tanınması bir denge fikrinin sonucudur. Lokavtın yasaklanması yolunda belirlenen düşüncelerin uygulanması halinde, işverenlerin elinden tek mücadele ve mukabele oranının alınması sonucu doğardı. Varlığı tartışılan lokavt hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması bu nedenle gerekmiştir. Sosyal alanda işçi ve işveren mücadele ederlerken eşit araçlar kullanırlarsa, ancak o zaman, bu mücadele topluma zarar verici olmaktan çıkar. Aksi halde grevsiz lokavt ile lokavtsız grev ayrı sonuçları verir.

Grev ve lokavt hakları sadece toplu sözleşme yapılırken uyuşmazlık çıkması halinde tanınmış; başka deyişle, hak grevi yolu tıkanmıştır. Mahkemelere saygı ve çalışma barışı ilkeleri hak grevinin yasaklanmasına âmîl olmuştur. Bir toplu iş sözleşmesi döneminde mutlak iş barışı esası kabul edilmiştir.

Bu hakların her ikisi de iyi niyet kurallarına aykırı olarak, toplum zararına ve millî serveti tahrip etmek şeklinde kullanılamaz. Kanun koyucu bu çerçevede yasal düzenlemeler yapabilecektir.

Grev sırasında gerek sendikaların kararı ile, teşviki ile gerek grevci olmayanlar; gerek grevci işçiler tarafından verilen zararlardan grevi yürüten sendika sorumludur. İşyerine verilen zararın, grev sonunda o işyerinde çalışan işçilere yansıtacağı açıktır.

Kanunla grevin ertelenebileceği ve yararlanabileceğinden çözümlenecektir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı ve ertelendiği durumlar ile, bu anayasal kuruluşun özel maddesinde öngörülen hallerde uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözümlenecektir.

Siyasal grevler ve lokavtlar ile, dayanışma amaçlı grev ve lokavtlar, genel grev ve lokavtlar, işyeri işgalleri, direnişler ve verim düşürmeler anayasada hukuka aykırı olarak nitelendirilmişlerdir.

Bunlar eskiden de yasak ve hukuka aykırı idiler. Bu açıktır. Anayasa'da yer alması, herkes için anlaşılır bir düzenleme ihtiyacının duyulmasıdır.

Greve katılmayanların işyerine giriş ve çıkışlarının engellenmesinin yasaklanması, sendika - işçi - işveren ilişkisinin bozulmama amacı ile metne alınmış bir tedbirdir.

MADDE — 59

Küçük işyerinde grev ve lokavt yasağı

En çok on işçi çalıştıran küçük işyerlerinde toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt yapılamayacağı hükmü, pratik bir noktadan hareket etmekte, küçük işyerlerindeki işçilerin tümünün himaye edilmesini amaçlamaktadır.

Sayıları pek çok olan on işçi çalıştıran işyerlerinde toplu sözleşme yapılması esasen nadir rastlanan bir ihtimaldir.

Grev ve lokavt uygulaması ise, çalışanlar bakımından büyük sakıncaları beraberinde getirmektedir.

Sendika enflasyonunu da önleyici nitelikte olan bu tedbir, bu işyerlerinde çalışanlara global bir himayeyi de temin etmektedir.

Bakanlar Kurulu, iş kollarında akdedilen toplu iş sözleşmelerinin hükümlerinden, küçük işyerlerinde nitelikleri uygun olanlara da tatbik eder. Bu himaye herhalde çok yaygın bir işçi topluluğunu kapsayacaktır.

MADDE — 60

Piyasaların denetimi

Bu madde Devlete üç görev yüklemektedir.

Birincisi, özel teşebbüsün rekabet koşulları içinde yararlı yönde gelişmesine yardımcı olacaktır. Rekabet koşullarını sağlamanın tabii sonucu ise, buna bağlı olan diğer iki görevdir.

İkincisi, Devletin piyasada fiilî ve anlaşma sonucu tekelleri önlemesidir. Bu görev hem özel hem de kamu kesimi için öngörülmektedir. Tekeller ve tekel benzeri gruplaşmaları, hem tüketim hem de hizmetten sektörde önlemek, konzerenler hâkimiyetini dağıtmak sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir demokrasi için vazgeçilmez şartlardır. Tekelciliğin her türlüşünün zararından fertleri ve toplumu korumak, toplumun huzur ve refahı ile de ilgilidir.

Üçüncüsü, Tekel teşkil etmemekle beraber, tekel oluşturmamayan üretim ve hizmet kuruluşlarının fiyat anlaşmaları, üretim hataları, coğrafi bölge paylaşma ve benzeri suretlerde gerçekleştirecekleri karterler de yasaklanmıştır.

Piyasaların bu şekilde denetlenmesindeki zorunluk, bu denetlemenin Anayasal bir direktif olarak düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Rekabetin ortadan kalktığı, tekellerin ve kartellerin fiyatları oluşturduğu ve etkilediği üretim - fiyat çizgisinin dışına da taşırabildiği bir toplum olmanın sakıncaları önlenmek istenmiştir.

MADDE — 61

Tüketicilerin korunması

Tüketicilerin korunması, tüketim toplumu olsun veya henüz bu aşamaya gelmemiş olsun serbest piyasa ekonomisi uygulanan toplumlarda zorunluluktur.

Tüketicinin korunması, herşeyden önce, tüketicilerde «tüketici bilincinin» oluşturulması ile mümkündür.

Tüketicinin fiyat ve kalite açısından korunması, serbest rekabet şartlarının sağlanması, tekel ve kartellerin önlenmesi ile güvenceye alınabilir.

Devlet, tüketicileri koruyucu başka tedbirler de alabilir. Bu tedbirler arasında tüketicilerin aydınlatılması için devlet yayım araçlarında zaman ayırma, tüketiciyi koruyucu yayımlar teşvik etme sayılabilir.

MADDE — 62

Ücret, aylık ve sosyal yardımlar

Bu madde, bütün çalışanlara çalışmalarının karşılığı olarak ödenecek olan ücret, aylık, ikramiyeler ve sosyal yardımların belli esasa dayandırılmasını öngörmektedir.

Bu esaslardan ilki, ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımlar ancak «fiilen çalışma» karşılığı olarak ödenecektir, bunun için de iş süreleri, işin verimi, değeri ve niteliği dikkate alınacaktır.

İkinci esas, kamu kesiminde çalışanlar ile özel kesimde çalışanlar arasında ister işçi ister memur olsunlar ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımlar bakımından hakkaniyet ve denge sağlamasıdır.

Amaçlanan fiilen çalışılmadan çalışmada geçmeyen süreler için ödeme yapılmamasıdır. Bunu sağlayacak sistemin usul tesis edileceği kanunda gösterilecektir.

Madde asgarî ücretin tespiti için de üç ayrı kriter getirmektedir. Asgarî ücret ülkenin ekonomik gücüne göre, iş bulanların ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre tespit edilecektir. Bütün ülke için ve bütün işkolları için asgarî ücret tespiti, önlenmez haksızlıklara sebep olur. Asgarî ücretin her bir işkolunun ve her bir ilin kaldırabileceği miktar esas alınarak tespit edilmesi genelde işçilerin aleyhine işleyecek bir çözümdür. Bunun tersi de düşünülebilir, en müreffeh bölgeye ve en çok ödeme kabiliyeti olan işkoluna göre tespit edilebilecek asgarî ücretin, diğer bölgelere de uygulanabileceği söylenebilirse de, bu gerçekleşemez.

MADDE — 63

Sağlık hizmetleri

Vatandaşın korunmuş çevre şartlarında beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamak Devletin ödevidir.

Devlet sağlık ve sosyal yardım kurumları kuracaktır, özel kesimin bu tür kurumlar kurmasını destekleyecektir.

Devlet, uygulamaları denetleyerek bu kurumların anaamaca uygun çalışmalarını sağlamalıdır.

Maddenin getirdiği yenilik «genel sağlık sigortası»dır. Bu sigortanın kuruluş ve işleyişi ile ilgili Anayasa- da belirtilen ilke şudur : Vatandaşlar katılma payı ödeyecekler, yoksul ve dar gelirli vatandaşlara ise Devlet yardımı temin edilecektir.

MADDE — 64

Çevrenin korunması

Endüstri toplumunun son yıllarda ortaya çıkan sorunlarından çok önemlisi çevre sorunlarıdır. İnsanlık, tabiatın kendisine sağladığı ortam şartlarının korunması gereğine inandıktan sonra, gerekli tedbirleri almanın yollarını aramıştır.

Mevzuatta yer alan klasik çevre koruma hükümlerinin yetersizliği anlaşıldıkça yeni çareler ve düzenlemeler bulunmuştur.

Çevre korunmasının Anayasada yer alması kanun koyucu için yol göstericidir.

MADDE — 65

Konut hakkı

Vatandaşlar için konutun arz ettiği önem dikkate alınarak, Devletin konut yapımını destekleyici, planlayıcı rolüne işaret edilmektedir.

Konut sorununun çözümünde eğitimin de etkisi vardır.

Konutların yapımında modern şehirleşme ve çevre şartları gözetilmelidir.

Madde, bu ifadesi ile, kötü şehirleşmenin önlenmesinin gereğine de işaret etmektedir. Bina, planlaması, şehir planlamasının bir parçasıdır. Şehirlerin ve yapıların tabiatın içinde bir yara gibi yer almaması için genel bir çevre içinde düşünülmeleri de maddede Devlete ödev olarak gösterilmiştir.

MADDE — 66

Sosyal güvenlik hakkı

Sosyal güvenlik hakkı, çalışanların yarını, güvencesidir. Devlet, esasen gerekli teşkilatı kurmuştur. Madde- de kurulması öngörülen teşkilatın modernleştirilmesini, rasyonel çalışmasını sağlamak Devlet tarafından gerçekleştirilecektir.

Sosyal güvenlik haklarının geliştirilmesi şüphesiz ekonomik gelişme çerçevesi içinde, ekonomik istikrar içinde gerçekleşebilir. Devlet, bu gereğe de riayet etmelidir.

MADDE — 67

Sakatların korunma hakkı

Devlet, sakatların çalıştırılmasını sağlamak, bazı vergi muafiyetleri getirmek, sakatların rehabilitasyonu için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

MADDE — 68

Yaşlıların korunma hakkı

Üçüncü çağ denilen yaşta bulunanlar için, Devletin bir takım haklar tanınması, kolaylıklar getirmesi, korunmaları, huzurevlerinde rahatlarını temin etmesi, sosyal güvenliğin bir parçasıdır.

Ülkemizde bir kısmı esasen gerçekleşmiş bulunan tedbirlerden, zamanla diğerlerinin de gerçekleştirilmesi Devlete bir istikamet olarak gösterilmiştir.

MADDE — 69

Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları

Yabancı ülkelere çalışmak üzere giden ve orada yaşayan Türklerin sayısı iki milyonu bulmuştur. Bu sayı azımsanmayacak nitelikte olup, küçümsenmeyecek bir topluluğun varlığına işaret etmektedir.

Yabancı ülkelerde çalışan ve yaşayan Türklerin anavatan Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmekte müstesna bir gayret gösterdikleri bilinmektedir. Bu Türklerin ülkeleriyle olan bağlarını sürdürmekte ihtiyaçları olan kültür ve eğitim hizmetlerine Devlet katkısı zorunludur.

Devlet, yabancı ülkelerdeki Türklerin aile birliğini sağlamak, parçalanmış ailelerin sorunlarının çözümüne yardımcı olmakla ödevlendirilmiştir.

Yabancı ülkelerde yaşayan Türklerin sosyal güvenlikleri andlaşmalarla temin edilmektedir. Ancak bu alanda da yapılacak işler vardır ve madde Devlete bu konuda yön göstermektedir.

MADDE — 70

Gençliğin korunması

Devlet, gençliğin korunmasıyla ödevlidir.

Gençler, Türk toplumunda önemli bir yer işgal etmişlerdir ve etmeye devam etmektedirler.

Gençlerin yetişmeleri ve gelişmeleri için gerekli eğitimi sağlamak ödevi 42 nci maddede düzenlenmiştir. Bu maddenin 1 inci fıkrasında bu eğitimin ve yetiştirmenin istikametini tespit etmiştir.

Gençlerin eğitim dışı tehlikeler olan alkolizme, keyif verici zehirlere, suçluluğa, kumara ve cehalete karşı korunmaları da Devlete yüklenmiştir.

MADDE — 71

Sporun geliştirilmesi

Sağlık hizmetlerinin bir parçası, beden sağlığının spor yaptırarak korunmasıdır. Sporun kitlelere yayılması bu amacın teminine yarayacak araçlardan en etkinidir.

Sporun geliştirilmesi, sadece fiilen spor yapanlara değil, seyircileri için de eğitici ve sağlık kurallarına uygun bir ortamda yaşamaya sevkedici etkileri sebebiyle Devletçe ele alınması için bir başka sebeptir.

MADDE — 72

Tarih ve kültür varlıklarının korunması

Devlet, tarih ve kültür varlıklarının korunmasını temin etmelidir. Devlet, bu varlıkların toplanmasını, bulunmasını, restorasyonunu, müzelerde teşhirini sağlamalı; tahriplerini, yurt dışına kaçırılmalarını önlemeli; yurt dışına taşınmış olanların yurda iadesini mümkün kılacak girişimlerde bulunmalıdır.

Kanun koyucu, tarih ve kültür varlıklarını koruyucu tedbirleri ihtiva eden mevzuatı geliştirmelidir.

Kanun koyucu, tarih ve kültür varlıklarını koruyucu yapılması yerine, bu yapıların sahiplerinde bırakılarak, onlara yardım yapılması da tedbir olarak düzenlenebilir.

Tarih ve kültür varlıklarının korunmasında eğitimin rolü olduğuna göre Devlet buna da özen göstermeli, önlem almalıdır.

MADDE — 73

Sanatın ve sanatçının korunması

Devletin sanat faaliyetlerini himaye etmesi, sanat eserlerini koruması, değerlendirmeye çalışması, desteklemesi; sanatçıları koruması Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Devlet hayatının geleneklerine dahil olmuştur.

Anayasada yukarıda belirlenen konularda Devlete ödev yüklenmesi, özellikle bu geleneğin teyidi mahiyetindedir.

Sanatçılara ve sanata verilen önemin geliştirilmesi ise bu maddenin anahedefidir. «Devlet sanatçıyı korur» ifadesi Türk Devletinin gelecek yıllardaki bu alandaki ödevlerinden en önemlisine işaret etmek üzere maddeye alınmıştır.

MADDE — 74

Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

Anayasada yer alan sosyal ve ekonomik hakların Devlet tarafından gerçekleştirilmesi ancak malî kaynakların yeterliği ölçüsünde mümkündür.

Malî kaynakların yeterliği Devletin kaynaklarını zorlamadan tabii bir sınır teşkil eder.

Bu kaynakların zorlanması halinde ekonomik istikrarın bozulması mukadderdir. Ekonomik istikrarın bozulması ise, her şeyden önce Devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin aksaması sonucunu doğurur.

Bundan ise, her şeyden önce bu haklardan yararlanacak olan şahıslar zarar görür.

Madde, hiç kimseye Devletten sosyal ve ekonomik hakları gerçekleştirmesini isteme hakkı vermediğini, bu hakların devlete yüklenen ödevlerden ibaret olduğunu belirlemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 75

Türk vatandaşlığı

Vatandaşlık önemli bir bağıdır. Bu bağın önemini ve niteliğini belirtme bakımından maddenin başlığı olan 1961 Anayasasındaki 54 üncü maddenin vatandaşlık başlığı «Türk vatandaşlığı» haline getirilmiştir. Bu suretle vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes deyiminden Türk vatandaşlık bağı ile Devlete bağlı olan herkes Türk vatandaşdır demek istenmiştir. Bu şekilde vatandaşlık bağının Türklüğü kazandırmada daha kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanmak istenmiştir.

1961 Anayasasının kabul ettiği kan esasına göre Türk ana veya babanın çocuğunun Türk olduğu prensibi korunmuştur. Türk ananın Türk babadan olan çocukları ile evlilik dışında herhalde doğan çocukları Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan evlilik içinde doğan çocuğun vatandaşlığı kanuna bırakılmıştır.

Bu esaslar gözönünde bulundurularak Türk vatandaşlığını kazanma ve kaybetme şartları kanuna bırakılmıştır.

Türk vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılması 1961 Anayasasında vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem kararını ölçüsüne bağlanmıştır. Bu ölçü yetersiz ve açık görülmemiştir. Daha açık ve tutarlı olmak için Devlete ve vatana deyimi tercih edilmiştir. Çünkü vatandaşlık kişi ile Devlet arasındaki bağıdır. Vatandaşlık görevlerini Devlet tespit eder. Bunlarla bağdaşmayan eylemler Devlete bağlılıkla bağdaşmayan eylem olarak daha tutarlı bir açıklamadır.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolunun kapatılmayacağı 1961 Anayasasındaki gibi aynen korunmuştur.

MADDE — 76

Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları

1961 Cumhuriyet Anayasasının 55 inci maddesinin karşılığı olarak düzenlenmiş olan bu maddenin başlığı seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma olarak düşünülmüştür.

1961 Anayasasının siyasî haklarla ilgili maddelerinde vatandaşın asıl hakkı olan siyasî faaliyette bulunma ancak seçme, seçilme siyasî partiye girme ve çıkma ve bu bölümde sayılıp düzenlenen maddelerde gösterilenler olarak görülmekte idi.

Halbuki vatandaşların asıl siyasî hakkı tek başına veya bir siyasî partide siyasî faaliyette bulunmadır. 1961'in düzenleme tarzı vatandaş sanki tek başına siyasî faaliyette bulunma hakkına sahip değilmiş intibasını uyandırmakta idi. Bu nedenle siyasî partilerde siyasî faaliyete katılanlarla tek başına siyasî faaliyette bulunanlar arasında tek başına olanlar aleyhine farklar yaratılmakta idi.

76 ncı madde seçme ve seçilme yanında vatandaşın tek başına veya bir siyasî partide siyasî faaliyette bulunma da yer almıştır.

Seçme ve seçilme ile ilgili olarak 55 inci maddede yer alan bütün prensipler aynen muhafaza edilmiştir.

Seçme ve seçilme alanında getirilen yenilik seçimlerle ilgili daha önce 78 inci maddedeki yargı güvenesi burada genel bir ilke olarak kabul edilmiştir.

76 ncı maddenin 2 ncı fıkrası bu nedenle «Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında olur.» şeklinde düzenlenmiştir. Bu suretle demokrasinin kaynağı olan egemenliğin seçim yolu ile yansımada bütün seçimler yargı yönetim ve denetimi altına alınmıştır.

MADDE — 77

Parti kurma ve partilere girme hakkı

1961 Anayasasının 56 ncı maddede düzenlenen siyasî partilerin kurulması ve siyasî partilere girip çıkma serbestisi bu maddede aynen muhafaza edilmiştir.

Siyasî partilerin demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsuru olduğu yeniden vurgulanmış ancak ister muhalefette ister iktidarda olsunlar deyimine ihtiyaç duyulmamıştır. Demokraside partiler demokrasi kuralları içinde muhalefet ve iktidar partisi rolünü oynarlar.

Siyasî partilerin kuruluşunda tüzük ve programlarının uyacağı esasları Anayasada belirtmek uygun görülmüştür. Kurulusta siyasî partilerin tüzüklerinin ve programlarının uyacağı esaslar 77 ncı madde 4 üncü fıkrasında gösterilmiştir.

77 ncı madde son fıkrası Türkiye'de kurulması yasak olan siyasî partileri belirtmiştir.

1961 Anayasasında, Anayasanın sağa ve sola ve ne oranda açık olduğu ilk yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu gibi tartışmalara son vermek için, Türkiye'de bundan böyle sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi, ve herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasî partinin kurulamayacağını kabul etmiştir.

Türkiye’de demokrasinin bu sistemleri amaçlamadığı ve Türk Milletinin bu düşünceleri savunan sistemlere ihtiyacı olmadığı; Atatürk ilkeleri ışığında bir demokrasinin bu düşünceleri reddettiği sonucuna varılmıştır. Türk Milletinin bu düşüncelere dayanan sistemlerden uzak olan bir demokrasi ile daha rahat ve huzur içinde kendi birlik ve beraberliğini koruyacağını ve bağımsız kalacağı ve kalkınmasını yapabileceği sonucuna varılmıştır.

MADDE — 78

Partilerin uyacakları esaslar

Bu madde de siyasî partilerin kurulduktan sonra, ister muhalefette ister iktidarda olsunlar siyasî faaliyette bulunurlarken uyacakları esasları tespit etmektedir.

1961 Cumhuriyet Anayasasının 57 nci maddesi bu hususta hükümler koymuşsa da bu yeterli olmamıştır.

Siyasî partiler her durum ve vaziyette bütün faaliyetlerinde tüzük ve programlarına ve Anayasanın 13 üncü maddesinin dışına çıkamazlar.

1961 - 1980 dönemindeki uygulamada siyasî partilerin faaliyetlerinde kendilerine destekçi dernekler, sendikalar, vakıflar, meslekî kuruluşlar, kooperatifler ve çeşitli kuruluş ve birlikler bularak bunları kendi politikalarına alet ettikleri veya onların etkisi altında kaldıkları görülmüştür.

Bunları önlemek için siyasî partilerin kendi politikalarını yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve diğer kuruluşlarla maddî ve manevî yönlerden güçbirliği yapmamaları esası kabul edilmiştir.

Siyasî partilerin, parti içi demokrasiye uyacaklarını belirten bir hükme yer vermek de gerekli görülmüştür.

Siyasî partilerin bütün bu yönleri ile faaliyetlerinin Anayasa, kanunlar ve kendi tüzük ve programlarına uyup uymadığını devamlı denetleme ve bunlar hakkında Anayasa ve kanunlara uymadığı takdirde dava açma ve hatta kapatma talep etme yetki ve görevi Cumhuriyet Başsavcılığına verilmiştir.

Siyasî partilerin mali denetimi ve faaliyetlerinin Anayasa, kanunlar, içtüzük ve programlarına uymadığı zaman Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılacak siyasî partileri kapatma davasına Anayasa Mahkemesinin görevlendirilmesi yine korunmuştur.

Geçmiş uygulamalardan ortaya çıkan sonuç şunu göstermektedir ki kapatılan siyasî partilerin yöneticileri ve kurucuları partilerin kapatılmasına rağmen kendileri siyasî faaliyete devam etmişler; kurulmuş partilere girerek eskisinden daha güçlü bir şekilde Lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı siyasî parti faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bu nedenle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasî partilerin kapatma kararında sorumlu görülen kurucu veya genel merkez yöneticilerinin başka isim ve programlarla da olsa siyasî parti kuramayacakları ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamayacakları mahkemece kararlaştırılır.

MADDE — 79

Hizmete girme

Kamu hizmetlerine girme vatandaşların en tabii hakkıdır. 1961 - 1980 arası, siyasî partilerin, uygulamada pek titizlik göstermedikleri bir maddedir. Prensip olarak, kamu hizmetlerine girme hakkı 1961 Anayasasında olduğu gibi aynen muhafaza edilmiştir. Ancak Kamu hizmetine alınacak memur ve kamu görevlileri ile ilgili düzenlemede bu hakkın kötüye kullanılmasını önleyecek hükümler getirilmiştir.

MADDE — 80

Mal bildirimi

Kamu hizmetine girenlerin mal bildirimi aynen muhafaza edilmiştir. Ayrıca bu maddeye bir yenilik getirilmiştir. Kamu hizmetlilerinin girişten sonra görev sırasında da mal bildiriminde bulunmaları uygun olacağı düşünüldükçe, bu bildirimin tekrarlanması Anayasada yer almış bunun tekrarlanma süreleri kanuna bırakılmıştır.

MADDE — 81

Vatan hizmeti

Madde vatan hizmeti kenar başlığı ile 1961 Anayasasının 60 ıncı maddesinde belirtilen ilkedir, aynen alınmıştır.

MADDE — 82

Dilekçe hakkı

Vatandaşın en tabii hakkı olan Dilekçe Hakkı 1961 Anayasasındaki şekli ile aynen alınmıştır. Getirilen yenilik, bu hakkın kapsamının kullanma biçiminin ve istisnalarının kanunla, düzenleneceği şeklindeki ilavedir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Yasama Organı

MADDE — 83

Türkiye Büyük Millet Meclisi

1961 Anayasasında TBMM. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisli bir yasama organı olarak kurulmuştur.

1961 - 1980 arası uygulama bu düzenlemenin büyük bir yarar getirmediğini ortaya koymuştur. Herne kadar klasik parlamenter sistemde iki meclisli yasama organı var isede çağdaş parlamentolarda bu anlayış eskimiştir.

1961 Anayasasındaki düzenleme Cumhuriyet Senatosu, ne hükümetin kuruluşunda ve düşürülmesinde, ne de diğer yasama görev ve yetkilerin kullanılmasında önemli bir rol oynamamakta idi. Ayrıca Kanunların yapılışında zaman kaybına da neden olmakta idi.

Kuruluş bakımından da millet iradesine dayanmadan Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin kazanılmasına yer veren bir meclisti.

Yirmi yıllık uygulamada Cumhuriyet Senatosunun siyasi uyumsuzlukların çözümünde de önemli bir rolü olmadığı görülmüştür.

Ayrıca iki meclisli yasama organı olarak tarihi ve federal yapıdan kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşunda da 2 nci Meclise bütün bu nedenlerle ihtiyaç duyulmamıştı.

Bütün bu haklı nedenler yasama organının tek meclisli bir yasama organı olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.

TBMM.'nin milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kurulması uygun görülmüştür.

MADDE — 84

Milletvekili seçilme yeterliği

1961 Anayasasının 68 inci maddesinde düzenlenen Milletvekili seçilme yeterliliğinin, TBMM.'nin kuruluşundan hemen sonra gelmesi uygun görülmüştür.

Milletvekili seçilebilmek için 1961 Anayasasındaki seçilme yaşı olan 30 yaş uygun görülmüştür.

Seçilebilmek için bu günün Türkiye'sinde sadece okuma yazma bilmenin yeterli olması şartı değiştirilmiş bunun yerine en az sekiz yıllık öğrenim görme şartı getirilmiştir.

1961 Anayasasında seçilmeyi önleyen sebeplerin birçoğu korunmuştur. Ancak bu alanda bazı değişikliklerin yapılması uygun görülmüştür.

Bu değişiklikler :

1. 5 yıl hapis cezasına çarptırılanlar hapis cezasının 6 aya indirilmesi. Ağır hapis cezasına hüküm giyenlerin de 6 ay ağır haptiden başlamaları uygun görülmüştür.

2. Kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sınırlarını açığa vurma suçlarından hüküm giyenler de seçilme yeterliliğini kaybedenler arasına dahil edilmişlerdir.

3. Ayrıca bu Anayasanın 13 üncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanların da milletvekili seçilmemeleri uygun görülmüştür.

Hükümlü olmaları nedeniyle milletvekili seçilme yeteneğini kaybedenlerin affa uğramış olsalar da bir daha milletvekili seçilme haklarını kazanmaları önlenmiştir.

Kamu hizmetlerinde görev alanların Milletvekili seçilme şartlarının düzenlenmesinin kanuna bırakılması uygun görülmüştür. Ancak Hâkimler, Subaylar, Askerî memur ve astsubaylar ile kolluk görevlilerinin mesleklerinden çekilmedikçe aday olmaları uygun görülmemiştir. Zira 1961 - 1980 arası uygulamalarda bu nitelikteki kamu hizmetlilerinin önemli görevler gördükleri bu nedenle bir siyasi partiden veya serbestçe aday olmaları mesleklerinden çekilmelerine bağlanması uygun görülmüştür.

MADDE — 85

Görev ve yetkileri

1961 Anayasasının 64 üncü maddesinin karşılığı olarak düzenlenen bu madde Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine genel olarak şu yenilikleri getirmiştir.

1. Anayasanın diğer bazı maddelerinde önemli görevler arasında yer alan konulardan bir kısmı bu maddeye dahil edilmiştir. Bunlardan :

- a) Savaş ilanına karar vermek,
- b) Milletlerarası antlaşmaları onaylamak,
- c) Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanma ve görevleri yerine getirme,

şeklindeki hükümlerin genel nitelikteki görevleri düzenleyen bu maddeye alınması uygun görülmüştür. Zira bu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasada gerek bu maddede gerek diğer maddelerinde düzenlenmiş olan bütün görev ve yetkilerini kapsayacak şekilde düşünülmüştür.

2. Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek ve para basılmasına karar vermek gibi görevler olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Ancak kanun hükmünde kararname ile ilgili düzenlemenin bu maddede sadece zikredilmesi ile yetinilmiş ayrı bir maddede bunun nasıl kullanılacağına açıklanması uygun görülmüştür.

3. 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinde ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermekle ilgili yetki Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri arasından çıkarılmıştır.

4. Yine 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinde yer alan genel ve özel af ilanına karar vermeye dair yetkinin aynen muhafazasına, ancak Anayasanın 13 üncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenlerin af yetkisi dışında bırakılması uygun görülmüştür.

5. Kanun kuvvetinde kararname gibi antlaşmaların onaylanması ve savaş ilanına karar verme ile ilgili yetki de Anayasada kendi maddelerinde ayrıca düzenlenmiştir.

MADDE — 86

Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

1961 Anayasasının 64 üncü maddesinde düzenlenen kanun hükmünde kararnamenin ayrı bir maddede düzenlenmesi uygun görülmüştür. Bu düzenlemede 64 üncü maddedeki kararnamede tereddütlü noktalar ve noksanlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle kanun hükmündeki kararnamede aşağıdaki yenilikler getirilmiştir.

1. Bakanlar Kurulunun istifası halinde veya ilgili bakanın çekilmesi durumunda veya yasama dönemi-
nin sona ermesi kanun hükmündeki kararnamenin belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep
olmayacağı açıklığa kavuşturulmuştur.

2. Kanun hükmündeki kararnamede sürenin sona ermesinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tara-
findan onaylanması sırasında yetkinin son bulması veya bu yetkinin süre bitimine kadar devam ettiğinin karar-
namede yer alabileceği açıklığı getirilmiştir.

3. Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarması-
na ilişkin yeni düzenlemeler getirildiği için bu düzenlemelerle ilgili hükümlerin saklı tutulması uygun görül-
müştür.

4. Bu alanda getirilen yeniliklerden biri de 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinin son fıkrasında yer
almış bulunan sınırlamanın ortadan kaldırılmasının uygun olacağı karara varılmıştır. Bilindiği gibi 1961
Anayasasının 64 üncü maddesinin son fıkrası temel hak ve hürriyetlerden genel hükümlerde kişinin haklarında
ve görevlerinde ve siyasî haklarda yer alan hükümlerle ilgili kanun hükmünde kararname çıkarmayı önlemek-
te idi. Bu ise uygulamada sakıncalı sonuçlar vermiştir. Bu nedenlerle bu sınırlamaların kaldırılması uygun gö-
rölmüştür.

MADDE — 87

Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Andlaşmaların uygun bulunması ile ilgili bu madde uygulamada iyi işlediği ve ihtiyaca cevap verdiği
için aynen kabul edilmesi uygun görölmüştür.

MADDE — 88

Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme

1961 Anayasasının 66 ncı maddesinin karşılığı olarak Silahlı Kuvvet kullanılmasına izin verme ile ilgili
bu maddeye bir yenilik getirilmiştir.

Ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması karşısında Silahlı Kuvvetleri derhal harekete geçirebilmek için
Türkiye Büyük Millet Meclisinin derhal toplanıp karar almasının gecikmelere yol açacağı veya toplanmasına
imkân olmayan hallerde telafisi mümkün olmayan durumlar yaratacağı düşünülerek Cumhurbaşkanının sil-
lah kullanılmasına derhal karar vermesinin kaçınılmaz olduğu kabul edilmiştir.

MADDE — 89

Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

1961 Anayasasının 69 uncu maddesinin karşılığı olan bu madde Türkiye Büyük Millet Meclisinin se-
çim döneminin her beş yılda bir yapılacağı yenilik olarak getirilmiştir. Diğer hükümler 69 uncu maddenin
tekrarıdır.

MADDE — 90

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

1. Bu madde ile 1961 Anayasasında farklı olarak Cumhurbaşkanına TBMM.'den seçimlerin bir yıl geriye
bırakılmasını talep etme yetkisi verilmiştir.

2. Seçim dönemleri 5 yıl olması nedeniyle yapılacak ara seçimlerinin 5 yılın ortası olan 30 ay geçmedikçe
yapılması uygun görülmemiştir. 1961 Anayasasının 74 üncü maddesinin genel anlayışı içerisinde bu süre
tespit edilmiştir. Ancak genel seçimlere gitmeden önce Meclis üye tamsayısının yüzde 5'i oranında bir boşal-
ma olduğu takdirde üç ay içerisinde ara seçimlerinin yapılması zorunlu görölmüştür. Çünkü yüzde 5 oranın-
da bir boşalmanın iktidar değişikliklerine sebep olabilecek bir noksanlık olduğu görüşüne varılmıştır.

Bu şartlara rağmen her ne sebeple olursa olsun genel seçimlere 1 yıl kala ara seçimlerinin yapılmasının sakıncalı olduğu görüşüne varılmıştır. Bu nedenle genel seçimlere 1 yıl kala yüzde 5 boşalma nedeniyle ara seçimlerine gidilemeyecektir.

Ayrıca Cumhurbaşkanı da Meclisten ara seçimlerin, Cumhurbaşkanı seçimine 1 yıl kala ertelenmesini istemeyeceği kabul edilmiştir. Bunun nedeni, yapılacak seçimlerin Cumhurbaşkanı seçimine etkisini önlemek dolayısıyledir.

MADDE — 91

Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

1961 Anayasasının en iyi işleyen hükümlerinden biri olarak Anayasanın 75 inci maddesinde düzenlenmiş seçimlerin genel yönetim ve denetimi ile ilgili kuralların bir Anayasa kaidesi halinde aynen muhafaza edilmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 92

Milletin temsili

Temsili rejimin dayandığı temel prensipleri açıklayan bu hüküm 1924 ve 1961 anayasalarında yer almakta idi. 1961'deki düzenlemenin değiştirilmeden aynen kabulü uygun görülmüştür.

MADDE — 93

Andiçme

Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin göreve başlarken yapacakları and 1961 Anayasasının 77 nci maddesindeki esaslar göz önünde tutularak bazı yeni kavramlarla genişletilmiştir. Milletvekillerinin andiçmede bunlara da bağlı kalmalarının göreve başlarken uygun olacağı düşünülmüş ve bu nedenle bölünmez bütünlük, toplum huzuru, millî dayanışma, sosyal adalet, insan haklarına ve temel özgürlüklerden yararlanması ülküsü, hukukun üstünlüğü prensibi and metnine dahil edilmiştir.

MADDE — 94

Üyelikle bağdaşmayan işler

Üyelikle bağdaşmayan işlerde 1961 Anayasasının 78inci maddesi aynen muhafaza edilmiş, yenilik olarak da Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev almalarının uygun olacağı düşünülmüştür.

MADDE — 95

Yasama dokunulmazlığı

1961 Anayasasının 79 uncu maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı aynen benimsenmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tek Meclis olarak kurulmasına göre yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede dokunulmazlık ve sorumsuzluk aynen muhafaza edilmiştir. Yeniden seçilen Milletvekilleri hakkındaki (takibat) yerine (soruşturma ve kovuşturma) deyimini tercih edilmiştir.

MADDE — 96

Üyeliğin düşmesi

1961 Anayasasının 80 inci maddesinde düzenlenmiş olan üyeliğin düşmesi ile ilgili esaslara bağlı kalmıştır. Ancak yenilik olarak :

1. Üyenin bir yasama yılı içerisinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam 45 gün Meclise katılmaması halinde Meclisçe karar verilerek üyeliğin düşürülebilmesi kuralı getirilmiştir.

2. Ayrıca 1961 Anayasasının 1980 yıllarından önceki uygulamalarında topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye girme ve bu suretle iktidar değışikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partisinden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdürebilecekleri esası getirilmiştir.

Ayrıca partisinden istifa eden milletvekilinin bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması halleri üyeliğin sona ermesi nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

3. Bu maddede getirilen yeniliklerden biri de bir siyasi partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması halinde kapatılan partinin Türkiye Büyük Millet Meclisindeki milletvekilinin üyeliğinin de, kapatma kararının resmî gazetede yayınlandığı tarihte sona ermesidir.

MADDE — 97

İptal istemi

1961 Anayasasının 81 inci maddesinde düzenlenmiş olan iptal istemi aynen korunmuştur.

MADDE — 98

Ödenek ve yolluklar

1961 Anayasasının 82 nci maddesinde düzenlenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarıyla ilgili esaslar aynen kabul edilmekle beraber ödeneğin aylık tutarının en yüksek devlet memurunun almakta olduğu miktarla ödeneğin yarısını aşamaz şeklindeki hükmün buradan çıkarılması uygun görülmüştür. Milletvekillerinin ödenek ve yolluklarının kanunla düzenlenmesi esası prensip olarak kabul edilmiştir.

MADDE — 99

Toplanma ve tatil

1961 Anayasasının 83 üncü maddesinde düzenlenmiş olan toplanma ve tatil, yasama organının tek meclis olması esasına göre yeniden düzenlenmiştir.

Mali yılın yılbaşına alınması dolayısıyla her yıl ilk toplantının Eylül'ün ilk gününe alınması uygun görülmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yıllık tatili 1961 Anayasasında en fazla 5 ay iken bu tatilin 3 ay olması yeterli görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk kuruluşundan beri Cumhurbaşkanlarının Meclisi bir konuşmayla açması 1961 Anayasasında kaldırılmışken bu müessese pozitif hukuk kaidesi olarak anayasaya konmuştur. Bunun dışında 1961 Anayasasının 83 üncü maddesindeki toplanma ve ara verme ile ilgili hükümler korunmuştur.

MADDE — 100

Başkanlık Divanı

1961 Anayasasının 84 üncü maddesinde düzenlenmiş olan Başkanlık Divanı bu maddede Yasama Organının tek Meclis olmasına göre yeniden düzenlenmiştir.

Başkanlık Divanının Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluştuğunun belirtilmesi uygun görülmüştür.

Siyasi parti gruplarının üye sayısı oranına göre Başkanlık Divanına katılmaları ilkesi korunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının seçimi uyumsuzlukları ortadan kaldıracak şekilde düzenlenmiştir. Başkan dört tur sonunda seçilmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı üyeler içerisinde tespit edilen adaylık süresi içerisinde aday olanlar arasından seçilmesi esası kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının görev yapma süresi bir yasama dönemi süresince yani 5 yıl için devam edecek şekilde düzenlenmesi uygun görülmüştür. Zira Meclisin çalışmasının verimli ve sürekli olmasını sağlamak için zaman zaman Başkan seçimleriyle vakit kaybedilmemesi ve birtakım siyasi sürtüşmelerden kaçınılması buna neden olmuştur. Başkanın tarafsızlığı esas kabul edilerek mensup olduğu siyasi partinin veya parti grubunun Meclis içindeki ve dışındaki faaliyetlerine katılmaması kabul edilmiştir.

Başkanvekillerinin ve Kâtip üyeleri ile İdare Amirlikleri için bir yasama döneminde iki defa seçim yapılması esas kabul edilmiştir. İlk seçimlerin iki yıl için ve ikinci seçimin de üç yıl için olması uygun görülmüştür. Başkanvekillerinin de görevleri gereği olan haller dışında Meclis çalışmalarına katılamayacakları kabul edilmiştir.

MADDE — 101

İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri

1961 Anayasasının 85 inci maddesinde düzenlenmiş olan içtüzük siyasi parti grupları ve kolluk işleri prensip olarak aynen korunmuştur. Ancak yeni düzenlemede getirilen bir yenilik siyasi parti gruplarının en az 20 kişiden oluşmasının uygun görülmesidir. Siyasi parti gruplarının üye adedinin 10 kişiden 20 kişiye çıkarılmasının nedeni Meclisteki siyasi partilere istikrar ve tutarlılık kazandırılması amacına yöneliktir.

MADDE — 102

Toplantı ve karar yeter sayısı

1961 Anayasasının 86 ncı maddesinde düzenlenmiş olan toplantı ve karar yeter sayısı 1961 Anayasasının uygulandığı dönemde Meclis toplantılarının ve karar alma zorluklarının ortaya çıkması nedeniyle yeniden gözden geçirilmek suretiyle düzenlenmiştir. Getirilen yeniliklerin Meclis toplantılarına istikrar getireceği ve kararların daha kolay ve tutarlı olmasının sağlayacağı görüşü hâkim olmuştur.

Yeni düzenleme şöyledir :

1. Anayasada başka bir hüküm mevcut değilse Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte biriyle toplanabilecektir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi yukarıdaki şartlarda yaptığı toplantıda toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alabilecektir.

Ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinden az olamayacaktır.

Bu suretle Anayasada öngörülmemiş haller dışında Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanması kolaylaştırılmış olmaktadır. Fakat karar alabilmek için de normal karar alma çoğunluğu zorunlu hale getirilmiştir.

MADDE — 103

Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

1961 Anayasasının 87 nci maddesinde yer almış bulunan görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması ile ilgili esaslar Türkiye Büyük Millet Meclisinin tek Meclisli bir Yasama Organı olarak kurulması esasına göre yeniden düzenlenmiştir.

MADDE — 104

Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları

Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yollarının genel olarak neler olduğunun bu maddede sayılması uygun görülmüştür.

1961 Anayasasında her iki meclis aynı şekilde denetleme yetkisine sahip değildi. Bundan dolayı 1961 Anayasasının 88 inci maddesinde Millet Meclisine ait gensorudan söz edilmemiştir.

Bütün bu nedenlerle bu maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün denetim yollarını saymak ve bunlardan soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili kısa tanımlamalar yapmak yolu daha uygun görülmüştür. Bu kısa tanımlamalar ışığında Meclis içtüzüğünde bu denetim yollarının nasıl yapılacağının düzenleneceği tabiidir.

MADDE — 105

Gensoru

Bu maddede 1961 Anayasasının 89 uncu maddesinde düzenlenen gensoru müessesesi yeniden gözden geçirilmiş bunun hem etkili bir denetim yolu olması hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulunun çalışmalarını aksatmaması esastan hareket edilmiştir.

Prensip olarak 1961 Anayasasında ki esaslara bağlı kalmıştır. Gensoru önergesi siyasî parti gruplarınca veya yirmi milletvekili tarafından verilebilecektir. Gensoru önergesinin verilmesini izleyen üç gün içerisinde önergenin basılıp dağıtılması, kabulü veya reddi içinse yapılacak müzakerenin en geç on gün sonra gündeme alınması gerekmektedir.

MADDE — 106

Meclis soruşturması

Bu maddede 1961 Anayasasının 90 ıncı maddesinde düzenlenmiş olan Meclis soruşturması yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

Meclis soruşturmasında Meclisin çalışmalarını aksatmama ayrıca gerçekleri rahat bir çalışmayla ortaya çıkarma esası gözönünde tutularak aşağıdaki yenilikler getirilmiştir.

1. Meclis soruşturması için üyelerin en az onda birinin vereceği önerge şart koşulmuştur.
2. Bu istem Meclisçe en geç bir ay içerisinde karara bağlanması kuralı getirilmiştir.
3. Soruşturmaya karar verilmesi halinde üyeler arasından ad çekme ile 15 kişilik bir komisyonun kurulması kabul edilmiştir.
4. Komisyonun en geç iki ay içerisinde soruşturma sonucunu bildiren raporunu meclise sunması mecburiyeti konmuştur.

Rapor Meclis tarafından öncelikle gündeme alınarak görüşülür ve Yüce Divana sevk kararı verilebilir.

Yüce Divana sevk kararı ancak salt çoğunlukla alınır.

Siyasî partilerin Meclis soruşturması hakkında tarafsızlığı korunmuştur.

Bu esaslar gözönünde tutulmak suretiyle Meclis soruşturmasının sade ve salim tartışmasız bir şekilde sonuçlandırılması amacı güdülmüştür.

MADDE — 107

Kanun teklif etme yetkisi

1961 Anayasasının 91 inci maddesinde düzenlenmiş olan Kanun Teklif Etme Yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu yetkiyi kullanacağı esasına göre yeniden tertiplenmiştir. Bu düzenlemede 1961 Anayasasının 91 inci maddesindeki esaslar aynen muhafaza edilmiştir.

MADDE — 108

Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü

1961 Anayasasının 92 nci maddesinde kanunların yapılmasıyla ilgili hükümler bu maddede sadeleştirilerek yeniden gözden geçirilmiş ve tek meclis sistemine uydurulmuştur.

Kanunların Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi ve kabul edilmesi prensip olarak benimsenmiş ve bunun usul ve esaslarının İçtüzük tarafından düzenlenmesi uygun görülmüştür.

Ayrıca bu kısımda Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun koyma ile ilgili yetkisi içinde yer alan Bütçenin görüşülmesi ve kabulüne ait 94 üncü maddede düzenlenen hükümler Mali ve Ekonomik hükümleri düzenleyen maddeler arasında yer alması uygun görüldüğünden burada onlardan söz konusu edilmemiştir.

MADDE — 109

Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

Cumhurbaşkanının kanunları yayımlaması ile ilgili yetkisi prensip olarak korunmuştur. Bu yetkiye getirilen yenilik bu Anayasa ile kurulması uygun görülen devlet Danışma Konseyine Cumhurbaşkanının kanunları yayımlamadan önce inceleme isteminde bulunması ve onun görüşünü aldıktan sonra yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermesidir.

1961 Anayasasında olduğu gibi Bütçe Kanunları ve Anayasa, bu geri gönderme dışında bırakılmıştır.

Bu maddede daha önce tartışmalara neden olan bir durumun da açıklığa kavuşturulmasını sağlayacak yeni bir hüküm getirilmiştir :

Cumhurbaşkanının bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderdiği kanunlarda Türkiye Büyük Millet Meclisince değişiklik yapıldığı takdirde Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilecektir.

Bunların dışında 1961 Anayasasının 93 üncü maddesinde kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması ile ilgili esaslar korunmuştur.

**İKİNCİ BÖLÜM
YÜRÜTME**

CUMHURBAŞKANI

MADDE — 110

Nitelikleri ve tarafsızlığı

Parlamentar rejimde Cumhurbaşkanının tarafsızlığı esas teşkilat hukukumuzda tartışılmaz bir ilkedir. Bu ilkeye yeni bağlı kalmıştır ve Cumhurbaşkanının yine 7 yıllık bir süre için seçileceği benimsenmiştir; fakat Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden olduğu gibi dışından da seçilebileceği uygun görülmüştür. Çünkü Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Cumhurbaşkanını seçen organdır. Demokrasi kurallarına göre nasıl her vatandaşın belirli koşullarla milletvekilliğine adaylığını koymak hakkı varsa, herhangi bir vatandaşın da Cumhurbaşkanlığı için Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak seçimde adaylığını koymasının demokratik ve doğal bir hak olduğunu kabul etmek gerekir.

MADDE — 111

Seçimi

Cumhurbaşkanının seçilmesi yine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmaktadır. Ancak, ilk iki oylamada herhangi bir aday 2/3 çoğunlukla başkan seçilemezse, 3 üncü turda salt çoğunluk aranacaktır ve 3 üncü turda da salt çoğunluk elde edilemezse 3 üncü turda en fazla oy alan iki aday arasından seçim yapılarak çoğunluk oyu ile Cumhurbaşkanı seçilecektir. Görüldüğü gibi bu tamamen yeni bir sistemdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi uzun olmayan bir süre sonunda tercih yapmaya zorlanmakta ve seçimin müzminleşmesi önlenmektedir. Seçimlerin uzamasının, gerek Devlet Başkanlığı makamı ve gerekse seçilecek kişiler için arzu edilmeyen eğilim ve düşüncelerin doğmasına yol açtığı görülmüştür. Seçimi belirli bir sürede sonuçlandıramayan Meclisin feshinin kesin bir çözüm getiremeyeceği ve belki aynı duruma tekrar düşüleceği dikkate alınarak kısa sürede sonuç verici sistemin bünyemize daha uygun olduğu kanaatine varılmıştır.

MADDE — 112

Andiçmesi

Cumhurbaşkanının andı

Danışma Meclisi

(S. Sayısı : 166'ya 1 inci Ek)

MADDE — 113

Görev ve yetkileri

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileriyle ilgili hususları göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Devletin temsilcisidir. Dışilişkilerde devleti temsil eder. Anayasanın ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yerine getirir. Burada yapılan çok önemli bir değişiklik ölüm cezalarının yerine getirilmesinde karar vermesindedir. Evvelce kesinleşen ölüm cezaları Büyük Millet Meclisinde bir kanunla onaylanıyordu. Şimdi bu yetki, Büyük Millet Meclisinden alınmış ve doğrudan doğruya Devlet Başkanlığına bağlanmıştır.

MADDE — 114

Sorumsuzluğu

Devlet Başkanının parlamenter rejimindeki sorumsuzluğu ilkesinin nasıl uygulanacağı bu maddede düzenlenmiştir. Devlet Başkanının görevi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde vatan hainliği dışında (Madde 115) herhangi bir sorumluluğu yoktur. Diğer taraftan parlamenter sistemde sorumsuz olan bir kişiye yetki verilemez. Bundan dolayı Devlet Başkanının kararlarının uygulanabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde işlemin sorumluluğunu kabul edip savunacak «birinin» bulunması gerekir. Bu da Başbakan ve ilgili Bakandır. Her ikisi veya gerektiğinde bütün Bakanlar Kurulunun Devlet Başkanının kararlarını imzaları gerekir. Esasen bu zorunluluktan dolayı kararlar Bakanlar Kurulu veya Bakan tarafından alınır ve Devlet Başkanı tarafından imzalanır.

Cumhurbaşkanının sorumluluk getirmeyen kararlardan hangilerini tek başına imzalayarak uygulatabileceği, yani istisnalar, Anayasada açıkça belirtilmiştir.

MADDE — 115

Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının sorumluluğu, vatan hainliği dolayısıyladır; eski metinde bir değişiklik yoktur.

MADDE — 116

Cumhurbaşkanına vekillik etme

Cumhurbaşkanına, gerekli hallerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının vekillik etmesi ilkesi getirilmektedir ve vekil, Cumhurbaşkanına ait bütün yetkileri kullanmaktadır.

MADDE — 117

Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi

Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi durumunu düzenlemektedir. Sürenin bitimine 20 gün kala yeni Cumhurbaşkanı seçimi için işlemler başlayacaktır. Cumhurbaşkanlığının, o makama seçilmiş kişi tarafından doldurulması esastır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi vekillik müessesesi de kabul edilmiştir.

MADDE — 118

Devlet Danışma Konseyi kuruluşu

Cumhurbaşkanına yardımcı olmak, danışmanlık yapmak üzere Devlet Danışma Konseyi kurulması yararlı görülmüştür. Üyeler altı yıl süre ile seçilir ve yaş sınırı 75 dir.

MADDE — 119

Görevleri

Danışma Konseyinin görevlerini tespit etmektedir. Ancak, Cumhurbaşkanı kanunları bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek istediği zaman Danışma Konseyinden görüş istediğinde, Danışma Konseyinin en çok on gün içinde cevabını vermesi gerekir. Çünkü bir Danışma organına asıl organdan daha uzun bir süre kanunu incelemek hakkı tanımak bir tür Anayasaya karşı hiledir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasama fonksiyonu bir ölçü içinde engellenmiş olur ve konudaki yasama Meclisinin üstünlüğü ilkesini zedeler.

MADDE — 120, 121-122-123-124

Devlet Danışma Konseyi üyeleri ile ilgili hükümler

Devlet Danışma Konseyi üyelerinin andiçme, dokunulmazlıkları, üyelikle bağdaşmayan işleri, üyeliklerinin düşmesi, aylık ve ödeneklerine ilişkindirler.

MADDE — 125

Devlet Danışma Konseyinin çalışmasına ilişkin hükümler

Cumhurbaşkanının Devlet Danışma Konseyinin tabii Başkanı olduğunu açıklamakta, Başkanlık Divanının seçimi ve Konsey toplantılarını düzenlemektedir.

MADDE — 126

Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu Başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanabilir; yani Başbakan olmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olma koşulu aranmamaktadır. Bakanlar içinde durum aynıdır. Cumhurbaşkanı, gereğinde Başbakanın ve bakanların görevine usulüne uygun olarak son verir. Hiç şüphesiz ki Cumhurbaşkanı parlamenter rejim gereği Türkiye Büyük Millet Meclisinin güvenine haiz bir Başbakanı azledemez o zaman çoğunlukla ihtilafa düşmüş olur tarafsızlık niteliğini yitirir. Hüküm ender de olsa, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 105 ve 128 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyu alan ve 132, 1 maddesinin uygulanmasını istemeyen ve istifa da etmeyen bir Başbakan düşünülerek konmuştur. Bu anda krizin tek çözüm yolu Cumhurbaşkanının Başbakanın görevine son vermesidir.

MADDE — 127

Göreve başlama ve güvenoyu

Göreve başlamak ve güvenoyunu düzenlemektedir. Hiçbir değişiklik yoktur.

MADDE — 128

Görev sırasında güvenoyu

Görev sırasında güvenoyu. Eski hükmün aynıdır.

MADDE — 129

Görev ve siyasi sorumluluk

Siyasi sorumluluk müessesesini düzenlemektedir. Bakanlar Kurulu hükümetin müşterek politikasından sorumlu olduğu açıklanmaktadır.

MADDE — 130

Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

Bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasına ilişkindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer.

MADDE — 131

Tüzükler

Bakanlar Kurulunun hangi koşullarla tüzükler çıkartabileceğini düzenlemektedir.

MADDE — 132

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

Bu madde ile yenilik getirilmiştir. Bakanlar Kurulunun güvenoyu istemesi veyahut gensoru sonunda Bakanlar Kurulunun güvensizlik oyu ile karşılaşması halinde Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilmektedir.

Görüldüğü gibi 1961 Anayasasındaki «18 aylık bir süre içinde» diye başlayan koşul terk edilmiştir ve klasik parlamenter sistemin uygulanmasına geçilmiştir. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanının Meclisi yenilemesi için diğer bir şekil daha kabul edilmiştir, o da 30 gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması halinde Cumhurbaşkanı resen seçimlerin yenilenmesine karar verebilecektir.

MADDE — 133

Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Millî Savunma, Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı sorununu çözmektedir.

MADDE — 134

Millî Güvenlik Kurulu

Millî Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasasındaki ilke korunmuştur. Millî Güvenlik Kurulunun Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü, bölünmezliği ve toplumun huzur ve güvenliğinin korunması için alınacak kararların, uyulması gereken tavsiye niteliğinde oldukları belirlenmiştir.

MADDE — 135, 136, 137 ve 138

Olağanüstü yönetim usulleri

Olağanüstü haller Anayasamızda yeni bir şekilde düzenlenmiştir. Tabii afet ve ekonomik kriz hallerinde ve diğer hallerde hükümete yasama meclisinin denetimi altında kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi verilmiştir.

Bugün sıkıyönetim diye nitelendirilen durum ikiye bölünmüştür :

Daha az şiddetli olayların vukubulduğu birinci kısımda Devlet olağanüstü hal ilan edip, kolluk kuvvetleriyle düzeni sağlamaya çalışacaktır.

Savaş hali veyahut içsavaş hali gibi durumlarda ise, sıkıyönetim ilan edilip, idare Silahlı Kuvvetlerin yönetimine geçecektir ve bu iki halde de Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi olacaktır. Bütün tasarruflar yasama meclisinin denetimi altında düzenlenecektir.

MADDE — 139

Vergi ve benzeri mali yükümlülükler

Vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi getirilmiştir.

Vergi yükümünün muaflığı ve istisnaların zamanla artan oranla düşmesini engellemek üzere, kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi ilkesi kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu bu yetkisini amaç kanununda gösterilen unsurlar içinde kullanabilir.

MADDE — 140

Borçlanma

Devlete ve kamu tüzelkişilerinin kredi anlaşmaları ve tahvil çıkarmaları yetkisi bu madde ile tanınmıştır.

T.C. Merkez Bankasının Hazineye açacağı avans hesabı, cari bütçenin yüzde onbeşi ile sınırlanmıştır.

Bu sınırlamanın amacı, açık finansman yolunun her türlü denetimin dışında tutulmasını önlemektir, böylece enflasyonun kısmen ve hukuken önlenmesi amaçlanmıştır.

Yüzde onbeş sınırı içinde açılan avansın yıl sonuna kadar kapatılması öngörülmektedir. Eğer bir miktarı kapatılmamışsa gelecek yıl alınacak avanslar bu oranda azalacaktır.

MADDE — 141

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Bakanlar Kurulunun tespit ettiği para ve kredi politikasının yürütülmesi görevi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına tevdi olunmuştur. Banka, bu görevini yaparken kullanma planlarına ve yıllık programlara uygun davranarak Anayasadaki ilkelerden, özellikle 140 ıncı maddedeki ilkeyi dikkate alacaktır.

Maddede, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanının, Cumhurbaşkanı tarafından tayini öngörülerek, banka yönetimine Bakanlar Kurulu karşısında kısmi bir özerklik tanınmak istenmiştir.

Maddenin III ve IV üncü fıkraları da para - kredi ve döviz politikasının esasları konusunda istikamet tayin etmektedir.

MADDE — 142

Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması

Devlet ve kamu tüzelkişilerinin harcamaları en fazla bir yıllık bütçelerle yapılacağı ilkesi maddede ifade edildikten sonra, bütçelerin hazırlanma ve uygulanma biçimi hakkında yasal düzenlemeye atıfta bulunulmuştur.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin bütçelerinin tek bir konsolide bütçede gösterilmesi esasının kabul edilmesi, bu teşebbüslerin toplu olarak görülebilmesini sağlamak içindir.

Bütçe kanunlarına bütçe dışı hüküm konulamaması, mevcut kanunların hükümlerini açıkça veya dolaylı değiştiren veya kaldıran hükümler getirilememesi ilkelerine anayasal kuvvet ve hüküm tanınmıştır.

MADDE — 143

Mali Yıl

Mali yıl kanunla belirlenir. Kamu iktisadi teşebbüslerinde mali yılın başlangıcı 1 Ocak olarak kabul edilmiştir.

MADDE — 144

Bütçenin görüşülmesi

Maddede Bütçenin görüşülmesi ile usul kuralları düzenlenmiştir.

MADDE — 145

Belediye, özel idare ve kamu iktisadî teşebbüsleri bütçeleri

Belediye bütçeleri ile özel idare bütçelerinin konsolide bütçe raporlarının yasama organına sunulması esas kabul edilmiştir.

Aynı kural kamu iktisadî teşebbüsleri için de kabul edilmiştir.

MADDE — 146

Mali yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

Bütçenin ödeneği, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Bakanlar Kurulu'nun harcanabilecek sınırı aşmasının yolu gösterilmiştir.

Giderleri artıran kanunlarda, giderleri karşılayacak malî kaynak göstermek zorunludur.

MADDE — 147

Kesinhesap

Kesinhesap kanun tasarısının bütçe tasarısı ile birlikte yasama organına gelmesi düzenlenmiştir.

MADDE — 148

Ekonomik ve sosyal konsey

Bakanlar Kurulunun bazı üyeleri ile TC Merkez Bankası Başkanı ve İş ve İşveren teşekkülleri temsilcilerinden oluşan onbeş üyelik bir Danışma Kuruludur.

Millî ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlamak, ekonomik ve sosyal politika arasındaki dengeyi kurmak, ülkenin çeşitli ekonomik sektörleri arasındaki uyum ve işbirliğini gerçekleştirmek için; muhtelif sektörleri temsil eden kimselerden meydana gelen böyle bir konseyin kurulması çok yararlı olarak mütalaa edilmiştir.

Bu konsey aynı zamanda çalışanların ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımları arasındaki denge ve hakaniyeti sağlamak amacı ile de görüş ve öneriler bildirecektir. Ayrıca, Devlet sorumluları ile işçi ve işverenlerin temsilcilerinin ülkenin ekonomik, sosyal siyaset ve hukuk alanlarındaki otoriteleri ile yan yana getirerek onlara en yasal alanda çalışma yapma ve görüş tespitine imkân verecektir.

MADDE — 149

Yüksek Hakem Kurulu

Maddede öngörülen şartlarla ve görevlerle Yüksek Hakem Kuruluna anayasal bir hüviyet verilmiştir.

MADDE — 150

İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

Türkiye'de idarî yapının oluşmasında, tarihî gelişim ve deneyler sonucu merkezden yönetim ve yerinden yönetim biri birini tamamlayan ilkeler olarak ortaya çıkmış ve sürekli uygulama bulmuştur. Bunun sonucu olarak Devlet tüzelkişiliğinden başka, onun yanında, çeşitli kamu tüzelkişileri ortaya çıkmıştır. Bir başka deyimle, bugün kamu hizmetleri genel idare başta olmak üzere, mahallî idareler ve hizmet yerinden yönetim kuruluşları tarafından yürütülmektedir.

Maddede idarenin kuruluş ve görevleri bakımından bir bütün olduğu ilkesi getirilmek suretiyle, Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünün de bir sonucu olarak, idarenin yerine getirdiği çeşitli görevlerle bu görevleri yerine getiren kuruluşlar arasında birlik sağlanmaktadır.

Dolayısıyla, nitelikleri gereği bazı hizmetler ayrı tüzelkişiler eliyle görölmek yoluna gidilse de, idarenin bütünlüğü ilkesinin gereği olarak bunlar denetime bağlı kalacaklardır. Ayrıca, bu tür kamu tüzelkişileri için, Anayasa ve kanunlarda özel hüküm bulunmayan durumlarda, Anayasanın idareye ilişkin genel ilke ve hükümleri uygulanacaktır.

Maddede idarenin kuruluş ve görevlerinin kanunla düzenleneceği ilkesinin bir sonucu olarak, kamu tüzelkişilerinin de ancak kanunla veya kanunun açık yetki vermesi halinde idarî işlemle kurulabileceği öngörülmektedir.

MADDE — 151

Yönetmelikler

İdarenin en geniş uygulama alanına sahip düzenleyici işlem türü yönetmeliktir. Zira, bir yandan bakanlıklar, öte yandan da hizmet yerinden yönetim ilkesinin uygulaması sonucu ortaya çıkan kamu tüzelkişilerinin yönetmelik çıkarabilecekleri kabul edilmektedir. Maddede yönetmelik çıkarabilecek alanda bakanlıkların ve kamu tüzelkişilerinin görev alanlarını ilgilendiren kanun ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak şeklinde geniş biçimde belirlenmiştir. Yalnız, yönetmelikler uygulama alanlarını düzenledikleri kanun ve tüzüklere aykırı hüküm getirmeyecektir.

Ancak, uygulamada gerek bakanlıkların gerekse kamu tüzelkişilerinin değişik isimler taşıyan düzenleyici işlemler yaptıkları da dikkat çekmektedir. Bu tür düzenleyici işlemlerden kişiler için hukukî sonuç doğuranların da yönetmelik hükümlerine bağlı tutulmasında yarar vardır. Maddede yönetmelikler için Resmî Gazetede yayınlanma zorunluğunun getirilmesi de ilgililerinin bilgisine ulaşabilmesini sağlamak amacıyla yöneliktir.

MADDE — 152

Devlet Denetleme Kurulu

Merkezi idarenin önemli bir görevi olan denetim fonksiyonunun bugüne kadar, çeşitli nedenlerle, gereğince yerine getirilemediği bir gerçektir. Siyasî etkilerin dışında kalabilecek tarafsız ve etkin bir denetim organı olarak, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir Devlet Denetleme Kurulu kurulmuştur.

Hizmetin taşıdığı özellikler dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı organları dışında kalan tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hukuka uygun, düzenli ve verimli işlemlerini sağlayacak denetim mekanizması bu şekilde oluşturulmuş olmaktadır.

MADDE — 153

İdarenin yargısal denetimi

İdarenin denetim yolları arasında hukuka uygunluğu sağlamada en etkin olanı yargısal denetimidir. Dolayısıyla, idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu ilkesi getirilmek suretiyle hukuk Devleti anlayışının zorunlu unsuru vurgulanmaktadır.

Ancak, Cumhurbaşkanının Anayasaya göre tek başına yapabileceği işlemler konusunda, yargısal denetim açısından tereddütleri gidermek için, bu işlemlerin yargı denetimi dışında kaldığı açıkça ifade edilmektedir.

Maddede idarenin yargısal denetiminin idarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluklarının denetlenmesi ile sınırlı olduğu; dolayısıyla, yargı organının idarî işlemin yerindeliğini denetleyemeyeceği de belirtilmiştir. Bu ilkenin bir sonucu da yargı organının idare yerine geçerek karar alamaması, bir başka deyimle idarî işlem ve eylem niteliğinde yargı kararı verememesidir.

İdarî işlemler için verilecek yürütmenin durdurulması kararlarına istisnâ olarak sınır getirilebileceği de maddede düzenlenmiştir. Buna göre, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde veya millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenleri ile bazı idarî işlemler için yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği kanunda öngörülebilecektir.

Aynı şekilde, kamu görevlilerinin değiştirilmesi ve nakillerine karşı açılacak davalarda yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği, buna karşılık davanın iki ay içinde karara bağlanacağı öngörülmüştür. Bu şekilde yürütmenin durdurulması kararı verilememesinin yaratabileceği sonuçlar da, davanın esastan karara bağlanması süresi kısaltılarak giderilmektedir.

Maddede eskiden olduğu gibi, idarenin bireysel işlemlerine karşı açılacak davalarda süre başlangıcının yazılı bildirim olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu da belirtilmektedir.

MADDE — 154

Merkezi idare

Mülki yönetim bölümlerinin kuruluşunda coğrafya durumu, ekonomik şartlar ve kamu hizmeti gerekliliğinin dikkate alınacağı belirtilmiş ve mülki yönetim bölümlerini ayrıntılı olarak düzenlemekten kaçınılmıştır. Zira, bazı alt kademe idari bölümlerin günün ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiği tartışmalıdır. Bu nedenle genel yönetimin taşrada teşkilatlanması açısından il esası kabul edilmiş; bunun dışındaki kademelerin meydana getirilmesinde kanun koyucuya düzenleme alanı bırakılmıştır.

Merkezden yönetim ilkesinin yumuşatılmış biçimi olan yetki genişliği ilkesi ile genel idarenin taşrada görevli yüksek kamu görevlilerine, belli konularda kendiliğinden karar alıp uygulama yetkisi tanınması anlaşılmaktadır. Son zamanlarda özellikle valilerin yetkilerinin artırılması yönündeki eğilimler bu ilkeye önem kazandırmaktadır.

İhtiyaçların zorlaması sonucu bazı kamu hizmetlerinin bölgesel teşkilatlanmalara gittikleri bilinmektedir. Ancak, bu uygulama belli ilkelere bağlı kalarak düzenli biçimde gelişmediği gibi, valilerle uyumlu bir ilişki sürdürülebildikleri de söylenemez.

Bazı hizmetlerin daha iyi görülebilmesini ve sorunların çözümlenebilmesinin birden çok ili içine alan çevrede teşkilatlanmayı gerektirdiği dikkate alınarak, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamaya yönelik, birden çok ili içine alan çevrede yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceği ilkesi korunmuştur. İllerde olduğu gibi, bu kuruluşların da yetki genişliğine sahip oldukları, özellikle hizmetin görülmesini aksatıcı bürokratik engelleri ortadan kaldırmak amacıyla vurgulanmıştır.

MADDE — 155

Mahalli idareler

Bugüne kadar Anayasalarımızda yer almış olan mahalli idare birimleri, herhangi bir değişiklik yapılmadan, aynen kabul edilmiştir. Ancak, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilmesine imkân tanınmıştır.

Şehirleşmenin hızla geliştiği memleketimizde, büyük şehirlerin problemlerini yürürlükte bulunan ve yıllarca önce çıkarılmış kanunlarla çözümlmek imkânsız hale gelmiştir. Nitekim, büyük şehirlerimizin ulaşım, kanalizasyon gibi problemlerini çevredeki belediyelerle birlikte çözümlmek zorunluğu ile karşılaşılması bunu kanıtlamaktadır. Son zamanlarda çevredeki yerleşim yerlerinin anabelediyelere bağlanması uygulaması da bu ihtiyaçtan doğmuştur. İşte bu zorunluluklar karşısında, hizmetlerin daha iyi görülebilmesini sağlamak amacıyla büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimlerinin kanunla getirilebilmesi imkânının Anayasa ile tanınması yoluna gidilmiştir. Aynı şekilde, mahalli idareler arasında birlikler kurulması imkânının tanınması da bu ihtiyacın bir sonucudur.

Eskiden olduğu gibi, mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazlarla, kaybetmeleri konusundaki denetimin yargı yolu ile olacağı ilkesi kabul edilmekle beraber; mahalli idare organlarının veya bu organların üyelerinin görevleriyle ilgili suçları sebebiyle haklarında soruşturma veya kovuşturma açılması halinde İçişleri Bakanına, bir tedbir olarak, görevden alıkoyma yetkisi tanınmıştır.

MADDE — 156

Genel ilkeler

Maddede kamu görevlileri için genel bir düzenleme yoluna gidilmiş, eskiden olduğu gibi, dolaylı biçimde de olsa memur tanımı yoluna gitmekten kaçınılmıştır. Zira, böyle bir tanımın unsurlarını açık ve kesin biçimde Anayasada vermek mümkün görülmemiştir. Getirilen düzenleme ile kamu görevlilerinin çalıştırılma biçimlerine göre kendi içinde ayrılması kanun koyucuya bırakılmış; yalnız, kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevlerin memurlar eliyle görüleceği belirtilmekle yetinilmiştir.

Getirilen önemli bir ilke de kamu görevlilerinin hizmete alınmalarında yetenek ve liyakat ilkelerine uyulması zorunludur.

Eskiden farklı olarak, maddede üst kademe yöneticisi kamu görevlilerinin statüsünün özel olarak düzenlenebilmesi imkânını kanun koyucuya tanımaktadır.

MADDE — 157

Görev ve sorumlulukları

Kamu görevlilerinin görev ve sorumlulukları bir madde içinde ana ilkeler halinde toplanarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kamu görevlilerinin Anayasa ve kanunlara sadık kalarak görev yapacakları ilkesine Anayasada yer verilerek açıklık kazandırılmıştır.

Kamu görevlilerinin görevleri ile ilgili olarak kusurlu davranışları ile idareye verdikleri zarardan sorumlu olacakları ise esasen uygulanmakta olan bir ilkenin tekrarıdır.

MADDE — 158

Memur güvencesi

Kamu görevlileri hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında ve disiplin cezası uygulamasında ilgiliye isnat olunan hususun bildirilmesi, dinlenilmesi, savunmasını yapma imkânı tanınması bu madde ile güvence altına alınmaktadır.

MADDE — 159

Memurlarla diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere ve sendikalara girememesi

Kamu görevlilerinin görevlerini eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirmeleri zorunluğu kabul edildiğine göre, kamu görevlilerinin siyasi partiler karşısında tarafsızlıklarının güvenceye bağlanmasına da gerek duyulmuş ve siyasi partilere girme hakkı tanınmamıştır.

Öte yandan, kamu görevlilerine sendika kurma hakkı tanınması da bugün için mümkün görülmediğinden, kamu görevlilerinin mesleki menfaatlerini koruyup geliştirecek kuruluşların bağlı olacağı kuralları belirlemek kanun koyucuya bırakılmıştır.

MADDE — 160

Planlama

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi ilkesi kabul edilmiş ve planlama Devlete bir görev olarak verilmiştir.

Planlamanın ülke kaynaklarının değerlendirilip verimli kullanılmasını sağlayacak, ekonominin tüm sektörleri ile ülke bütününde dengeli ve uyumlu bir gelişmeyi sağlamaya yönelik biçimde yapılacağı; ayrıca, planlarda milli tasarrufu artırıcı, yatırımı, istihdamı geliştirici ve yatırımları toplum yararına yönettici tedbirlere öncelik verileceği açıklıkla belirtilmek yoluna gidilmiştir.

Kalkınma planının kamu kesimi ve özel kesim için bağlayıcılığı ve kuvveti de açıklığa kavuşturularak; kamu kesimi için emredici, özel kesim için de yol gösterici ve özendirici nitelikleri belirtilmiştir.

Kalkınma planlarının hazırlanması, yasama organınca onaylanması biçimi ve uygulanmasındaki esaslar kanun koyucuya bırakılmıştır. Bu şekilde geniş bir düzenleme yapılarak, planlama ile görevli kuruluşun yapısı ve görevlerinin tespiti de gene kanun koyucuya bırakılmış olmaktadır.

MADDE — 161

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Ülkesi anakuraldır. Araştırma ve işletmecilikte Devlete öncelik tanınmıştır. Fakat Devletin arama ve işletmeyi süresinde gerçekleştirememesi sonucu özel teşebbüs de devreye girmektedir. Amaç millî servetin işletilmesini ve millî gelirin artırılmasını biran önce sağlamaktır.

MADDE — 162

Ormanların korunması ve geliştirilmesi

Maddenin 1 inci fıkrası doğal kaynaklarımızın en önemlilerinden birisi olan ormanların, korunması ve sahalarının genişletilmesi için Devlete gereken tedbirleri alıp kanunlar koymayı ve bütün ormanların gözetimi ödevini getirmektedir.

2 nci fıkrada, Devlet ormanlarının yalnız Devletçe yönetilmesi ve işletilmesinin kanunla düzenleneceği, mülkiyeti ve yönetiminin özel kişilere devrolunamayacağı belirtilmekte, maksatlı olarak yapılan orman tahripleri, amaçlar ve ormanlara vakı tecavüzlerle ormanların zamanasımı suretiyle mülk edinilemeyeceği, kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamayacağı kesin olarak hükme bağlanmış bulunmaktadır.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemeyeceği hususu da 3 üncü fıkrada Anayasal bir hüküm olarak yer almaktadır.

Bu hükümlerle, orman tahribatı dolayısıyla meydana gelecek olan erozyon ve sel tahribatına engel olmak, orman bütünlüğünü korumak, yeni orman alanları tesis etmek ve ormanları Devletin gözetiminde bulundurarak tekniğe uygun verimli şekilde işletilmesini sağlamak amacı güdülmüştür.

Maddenin son fıkrasında ise bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybettiği belirlenen ve orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında kesin olarak ekonomik yarar olduğu tespit edilen yerlerle şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlandırma yapılamayacağı hükmü yer almaktadır.

MADDE — 163

Orman köylüsünün korunması

Nüfusumuzun dörtte birine yakın kısmı orman içi ve civarında yaşamını sürdürmektedir. Orman içi ve civarı köy yerleşimleri genellikle sağlıksız ve usulsüzdür. Yerleşim nüfusunun devamlı artması, arazi yapısının bozuk ve verimsiz olması, yeni toprak edinilmesi zorunluluğunu doğurmakta ve bu husus da yerleşim ve gelişimin daima orman aleyhine ve tahribine yol açmaktadır. Ülkemizde millî gelirden en az pay alanlar arasında olan orman köylüsünün sosyo - ekonomik yapısı iç açıcı bir düzeyde olmadığı gibi Devlet imkânları ve hizmetleri de bu uzak ve dağınık orman köylerine yeterince götürülememektedir. Bu köyler halkının Devletle olan ilişkileri de düzenli olamamakta, ormana yapılan tecavüzler ve el atmalar dolayısıyla yüzbinleri bulan ceza, mülkiyet ihtilafı, hukuk ve tapulama davaları uzun yıllardan bu yana süregelmektedir.

Orman içinde veya yakınında oturan halkın kalkındırılması, ormanların korunması ve bütünlüğünün muhafazası için Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler getirilmesi, geliş güzel yerleşimin önlenmesi gereği göz önünde tutularak, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve orman olarak muhafazasında hiç bir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin olarak eko-

nomik yarar olduğu tespit edilen yerlere, gerektiğinde orman içindeki köyler halkının yerleştirilmesi maksadıyla bu yerlerin tespiti, orman sınırları dışına çıkarılması ve Devlet eliyle ihya edilerek orman köylülerine dağıtımının kanunla düzenlenmesi hükmü getirilmiştir.

Bu şekil bir uygulama ile, orman olarak değerlendirilemeyeceği bilim ve fen bakımından tespit edilen, aksine ihya suretiyle tarım arazisine dönüştürülmesinde kesin ekonomik yarar görülen ve fakat orman bütünlüğünü bozmayan bu yerlere, orman içine usulsüz yerleşmiş, ekonomik yönden kendi kendine kalkınması mümkün olmayan orman köylüsünün yerleştirilerek hem ormanların tahribi önlenmiş, hem de bu halkın millî ekonomiye katkıda bulunacak tarzda üretici hale getirilip kalkınması sağlanmış olacaktır. Orman içinden nakledilen köyler halkına ait arazinin Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılması hükmü de ormanların bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayacak, orman alanlarının daraltılmasını önleyecektir.

Orman sınırları dışına çıkarılarak veya Devlet eliyle ihya edilerek dağıtılan yerlere yerleştirilen orman köylüsünün üretici hale getirilmesi ve kalkınması için bu halkın işletme araç ve gereçleriyle girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alması da Devlete görev olarak verilmiş bulunmaktadır.

MADDE — 164

Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi

Türk Denizciliğinin eski bir köke dayandığı bilinmektedir. Selçuklular döneminde denizcilik konularına önem verilmeye başlanmış ve Anadolu sahillerinde değişik yerlerde tersaneler kurulmuştur. Osmanlılar, kendi yaptıkları teknelerle zamanla bütün Akdenize hâkim olmuşlar ve deniz hâkimiyeti yardımıyla Devlet hudutlarını çok genişletmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne paralel olarak denizciliğimiz de her yönüyle yok olmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıcında denizcilik konularımız yeniden ele alınmıştır. Yüce Atatürk, denizcilik deyimini, deniz işletmeciliğini ve gemi inşaatını kapsayan bir bütün olarak mütalaa etmiş ve denizciliğimizin kalkınması konusunda direktifler vermiştir. Değişik hükümetlerimiz tarafından zaman zaman konuya verilen önem artırılmışsa da, diğer dünya ülkelerinin konuya daha ciddi olarak eğilmeleri karşısında dünya ölçülerine göre Türkiye daima geri kalmıştır. Bugün gemi inşaatında ve ticaret filosu tonajında dünyada 30 - 35 inci sıralarda değişen bir düzeyde yer almaktayız. Bu değeri, sahillerimizin uzunluğuna göre oranlayacak olursak ölçüler daha da aleyhimize dönecektir. Denizciliğin gelişmiş olabilmesi için, mutlaka gelişmiş bir ülke olmak zorunluluğu yoktur. Dünyada gelişmekte olan ülkeler, gemi inşaatı istatistiklerinde ilk on ülkenin yedisini oluşturmaktadırlar. Komşumuz Yunanistan'ın deniz ticaret filosu, dünyada ikinci sırayı almakta ve Türk ticaret filosunun yirmi katına ulaşmaktadır. Bu ülke, dış ödemeler açığını gemilerinin navlunundan kazandığı dövizlerle kapatabilmektedir.

Türkiye ithalat ve ihracatının % 92'si deniz yolundan yapılmaktadır. Bu nakliyatın ancak % 25'i Türk bayraklı gemilerle taşınmaktadır. Bu nedenle Türkiye, yabancı bayraklı gemilere navlun ve nakliye sigortası olarak yılda 1,3 milyar dolar yani 230 milyar Türk lirası kadar bir para ödemektedir. Bu değer, ülkemizin petrol ödemelerinden sonra en büyük yüzdesini tutmakta ve dış ödemeler dengemizin büyük ölçüde bozulmasına sebep olmaktadır.

Türk Ticaret filosunun gelişmesi dış ödemeler dengemizi düzeltirken, gemi inşaatı sanayimizin gelişmesi de paralel gelişecek yan sanayi ile birlikte büyük bir insan gücünü kapsayacak, iş olanaklarını artıracak ve filo geliştirken dışa gemi satışları yapılarak da döviz sağlanacaktır.

Diğer yönden denizlerin, ileriki yıllarda enerji ve gıda kaynakları yönünden Dünyanın yegâne kurtarıcısı olacağı herkesçe bilinmekte olup, Dünyada gelişmiş ülke olsun, gelişmekte olan ülke olsun bütün ülkeler denizciliğe yönelmektedir. Türkiye'nin bu yönelmenin dışında kalması beklenemez. Denizciliğe önem verilmesi gerçeği, ekonomimiz ve ülke güvenliğimiz yönlerinden çok önemli bir problem olarak mütalaa edilmiştir.

Havacılık, yirminci yüzyılın başlarında doğmasına rağmen kısa sürede sivil ve askerî alanlarda büyük gelişme göstererek uzayda da büyük başarılar kazanmıştır. Yüce Atatürk bu konuya «İstikbal göklerde» sözleri ile değinmiştir. Sivil hava yolları bugün için ülkemize döviz kazandırmakta olup, bu katkı gelecekte de devam edecektir. Havacılık sanayiinin kurulması ve gelişmesi ülkemizi gelişmiş sanayi ülkeleri düzeyine çıkarabilecek, yan sanayi kolları da desteklenerek yüksek teknoloji ülkemizde oluşabilecek, havacılığımızın güçlendirilmesi ile ülke güvenliğimiz artırılacaktır.

Denizciliğimizin ve havacılığımızın geliştirilmesinin teşvik edilmesi konusunun yeni Anayasamızda bir madde içerisinde belirtilmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 165

Üniversiteler

Üniversitelerin bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileri olarak Devlet eliyle ve kanunla kurulabileceği ilkesi getirilmiştir.

Üniversiteleri, Devletin gözetim ve denetimi altında, kendi organları eliyle yönetilmesi, öğretim üye ve yardımcıların görevine alınmaları, yükseltmeleri ve görevlerine son verilmesinin kendi organları tarafından yürütülmesi de bilimsel özerkliğin bir gereği olarak belirtilmiştir.

Üniversitelerde öğretim ve eğitimin özgürlük ve güvenlik içinde yürütülmesi, yurt düzeyinde yaygınlaşan üniversitelerin öğretim üye ihtiyaçlarının dengeli biçimde, ülke ihtiyaçları ve kalkınma planı gerekleri dikkate alınarak karşılanması konularının ve genel olarak Devletin üniversiteler üzerindeki gözetim ve denetim yetkilerinin düzenlenmesi konuları, bilimsel özerklik dikkate alınmak suretiyle kanun koyucuya bırakılmıştır.

Getirilen düzenleme ile üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları, Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Türk Milletinin millî değerleri ile çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine uygun eğitim ve öğretime hizmet eden kurumlar olarak düşünülmekte; Türkiye Cumhuriyeti Devleti hizmetinde hür, bilimsel düşünme yeteneğine ve geniş dünya görüşüne sahip bir kuşak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

MADDE — 166

Yüksekokullar

Yükseköğretimin bütünlüğü çerçevesinde üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları, ülke ihtiyaçları ve istihdam planlaması gereklerine uygun olarak, belirli mesleklerle yönlendirici eğitim ve öğretim yapan kurumlar olarak ele alınmıştır.

Ayrıca, bu kurumların bilimsel alanlarda üniversitelerle işbirliği yapmaları da belirtilmektedir.

MADDE — 167

Radjo ve televizyon idaresi ve haber ajansları

Maddede radyo ve televizyon istasyonlarının Devlet eliyle kurulacağı ve idarelerinin kamu tüzelkişiliği halinde düzenleneceği öngörülmektedir. Ancak, radyo ve televizyon kamuoyunun oluşumunda oynadığı önemli rol dikkate alınarak organlarının kuruluş biçimi ve işleyişinin tarafsızlık ilkesine uygun olarak düzenleneceği ilkesi getirilmiştir.

Radyo ve televizyonun, yukarıda değindiğimiz önemi dolayısıyla yayınlarında ve özellikle haber ve programlarının hazırlanıp sunuluşunda Devlet ve Millet yararları gözetilerek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine ve kamu düzeni, genel ahlak ve asayiş gereklerine uyulacağı vurgulanmış; Türk kültürü ve eğitimine yardımcılık görevinin yerine getirileceği belirtilmiştir.

Getirilen yeni düzenleme ile radyo ve televizyon idaresi genel müdürü ile üç yönetim kurulu üyesinin Cumhurbaşkanınca atanacağı öngörülmektedir. Bu şekilde radyo ve televizyon idaresinin tarafsızlığı güvence altına alınmaktadır.

MADDE — 168

Türk Dil Akademisi

Son yıllarda görüldüğü gibi «devrimci» olduklarını açıklayanların hemen tümü ve Atatürk'ün izinden gittiklerini söyleyenlerin bir kısmı Türk Dil Kurumunun bilimsel dayanaklardan yoksun metotlarla «ürettiği dilcik ve sözcükleri» Devlet aracılığı ile zorla milletimize benimsetmek ve dolayısıyla yaşayan Türkçemiz yerine sunî ve uydurma bir dil koyma çabasına girişmişlerdir. Bu çabayı önlemek için bir Dil Akademisi oluşturmak, bu Akademinin benimsediği veya reddetmediği ve araştırmalarının ürünü kelimeleri Türkçeyi oluşturması gerektiği düşünülmüştür. Millî Eğitim Bakanlığı yayımlarında ve TRT programlarında akademinin kabul ettiği kelimeler kullanılmalıdır. Türkçe düştüğü durumdan ancak böyle kurtarılabilir. Kurulacak akademi üyelerinin başlangıçta Devlet Başkanı tarafından seçilmesi ondan sonra boşalan üyelikler için akademinin bizzat kendisinin üye seçmesi, akademiye politik etkilerin dışında tutmak için gerekli görülmüştür.

MADDE — 169

Diyanet İşleri Başkanlığı

Cumhuriyetin hemen başlangıcından itibaren, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığının yine aynı statüye bağlı kalması yerinde görülmüştür.

MADDE — 170

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Bu kuruluşlara yeni bir düzenleme getirilmiştir. Amaç dışı faaliyet ve siyaset yasağı öngörülmüştür.

Kamu kurum ve kuruluşlarında devamlı çalışanların «serbest meslek» icra etmediklerinden meslek kuruluşlarına girmeleri önlenmiştir.

Nihayet mülki amirin geçici olarak bu kuruluşların görevlerinden uzaklaştırılması imkânı getirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

MADDE — 171

Mahkemelerin bağımsızlığı

Burada hâkimlerin Anayasayı, kanunu ve hukuku uygularken vicdanî kanaatlarına göre hareket etmelerini belirtmek suretiyle bu maddenin karşılığı olan 1961 Anayasasının 132 nci maddesinin 1 inci fıkrasına açıklık getirilmiş, diğer fıkraları aynen alınmıştır.

MADDE — 172

Hâkimlik teminatı

1961 Anayasasının 133 üncü maddesi, hükme açıklık getirmek amacı ile değiştirilen bir sözcük dışında, aynen kabul edilmiştir.

MADDE — 173

Hâkimlik mesleği

Bu madde ile, yargı yetkisinin hâkimlik mesleğinden olan hâkimler eli ile yürütülmesi ilkesine bir kez daha işaret olunmuş, bunun dışına çıkabilmenin, ancak özellik taşıyan idare, vergi, iş ve çocuk mahkemeleri için mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Ayrıca mahkemelerin ilk derece mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve yüksek mahkemeler olarak derecelendirilmesi olanağı getirilmiş ve ülkemizde bugünkü yaş ortalaması ve yetişkin hâkimlerin iki yıl daha verimli olarak çalışabilme gerçeği göz önüne alınarak zorunlu emeklilik yaş sınırı altmışbeşten altmışyediye çıkarılmıştır.

Maddede, yüksek mahkeme hâkimliğine ayrıca dikkat çekilmesinde memleket açısından yararlı görülmüştür.

MADDE — 174

Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

1961 Anayasasının 135 inci maddesi aynen kabul edilmekle beraber adalet hizmetinin yürütülmesinde süratin önem ve gereği özellikle belirtilmiştir.

MADDE — 175

Mahkemelerin kuruluşu

1961 Anayasasının 136 ncı maddesinin ilk fıkrası olduğu gibi alınmış, yargılamanın, devletin imkânları ölçüsünde, iki dereceli olarak yapılması ilkesi getirilmiştir.

MADDE — 176

Devlet Güvenlik Mahkemesi

Devlet Güvenlik Mahkemelerine hasredilen bu madde 1961 Anayasasının 136 ncı maddesinden alınmıştır.

Duruşma yapıp hüküm verecek hâkim sayısı üçe indirilmek suretiyle de diğer mahkemelerle ahenkli hale getirilmiştir. Hâkim ve savcıların atamaları, hükümlerin temyiz merciinde olduğu gibi farklar kaldırılmış ve böylece tabii hâkim ülkesine uygun olmadığı yolundaki iddialara yer verilmemesine dikkat edilmiştir.

MADDE — 177

Savcılık

Bu madde ile 1961 Anayasasının savcılık ile ilgili 137 nci maddesi, toplumun zamanla değişen ihtiyaçlarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Sözü geçen 137 nci maddenin 1 inci fıkrasında «Cumhuriyet savcıları, idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır» denilmektedir. Bu fıkra uygulamada Cumhuriyet savcılarının adli ya da kazaî yönden hiçbir makama bağlı olmadığı anlamında kabul edildi ve yürütme organının, işlenen suçlar karşısında Cumhuriyet savcısına hiçbir müdahalede bulunamayacağı biçiminde yorumlanarak bundan sık sık yakınmalar oldu. Bunun sonucu olarak da Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundaki, Adalet Bakanlığının belli bir suçtan dolayı Cumhuriyet savcısına dava açma emri verebilme yetkisi bir kenara itildi. Halbuki işlenen bir suçtan ötürü suçluya ceza verme hakkı kamuya aittir. Adalet Bakanlığı kamunun dolaylı temsilcisi olduğundan işlenen bir eylemin suç teşkil edip etmediğini araştırmak, soruşturmak ve yeterli delil elde edilirse, eylemin hukukî mahiyetini tayin ve kanunî gereğini takdir etmek üzere durumu dava halinde, tam anlamıyla tarafsız olan hâkime arz etmek, herkesten önce Adalet Bakanının görevidir. İşte bu görevini Adalet Bakanı Cumhuriyet savcısı eliyle yapar. Bu itibarla Adalet Bakanının Cumhuriyet savcısına dava açma emri verme yetkisi bulunmadığı düşüncesi hukuk dışı bir düşüncedir. Bu nedenle «Adalet Bakanı, kamu davası açması için Cumhuriyet savcısına emir verebilir» hükmü konularak maddeye açıklık getirilmiştir.

MADDE — 178

Askerî yargı

Bu madde 1961 Anayasasının 138 inci maddesi esas alınmak suretiyle düzenlenmiştir. Askerî mahkemelerde üyelerin çokluğunun hâkimlik niteliğine sahip olmaları şartının savaş halinde aranıp aranmayacağı, sözü geçen maddede belirtilmemiş olduğundan «savaş halinde bu şartın aranmayacağı» hükme bağlanmak suretiyle durum belirgin hale getirilmiştir.

«Askerî hâkim ve savcıların askerî yargı hizmeti dışında kalan askerî hizmetleri yönünden» mensup oldukları askerî mahkemenin bağlı bulunduğu komutanlığın emrinde olduklarına da maddede ayrıca yer verilmiştir.

MADDE — 179

Anayasa mahkemesinin kuruluşu

Kanunların Anayasaya uygunluğunun yargısal denetime tabi tutulması ilkesine sadık kalınmış ve bu nedenle Anayasa Mahkemesine yeni Anayasada da yer verilmiştir. Geçen yirmi yıllık uygulama sürecinde Anayasa Mahkemesinde boşalan üyeliklere yapılacak seçimlerin uzun süreler beklenildiği halde yapılmadığı bilinmektedir. Mahkemenin, gerektiğinde süratle toplanabilmesine bu durumun engel olduğu açıktır. Mahkemeye katılacak hâkim sayısının çokluğunun, toplanmadaki aksaklıklara bir başka sebep olduğu da meydandadır.

Örnek alınabilecek yabancı memleketler Anayasa Mahkemeleri de bizdeki kadar çok hâkimli değildir. Bu düşüncelerle yirmi olan hâkim sayısının onbeşe indirilmesi uygun görülmüştür.

Her mahkeme gibi Anayasa Mahkemesinin de yüceliği yanında tarafsızlığı da kesin bir esastır. Böyle bir kuruluşun, Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilecek hâkimler ile kurulması Komisyonumuzca daha uygun görülmüştür. Cumhurbaşkanlığı tarafsız ve yüce bir kuruluştur. Bu niteliği nedeniyle Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimi bu yüce makama tevdi olunmuş, seçilecek üyenin en az 40 yaşında bulunması şartı da, seçime kolaylık getirmek için kaldırılmıştır.

Anayasa Mahkemesine seçilen üyelerin bir kısmının yedek üye adı ile adlandırılması, uzun süre işsiz bırakılmasına neden olmuş aynı niteliği taşıyan hâkimler arasında bir ayırım meydana getirmesi de sakıncalı bulunmuştur. Bu sebeple yedek üyeye yer verilmemiştir.

MADDE — 180

Üyeliğin sona ermesi

Üyeliğin sona ermesi nedenlerine ilişkin bu maddede bir değişiklik yapılmamış eski hüküm aynen alınmıştır.

MADDE — 181

Üyelerin hakları ve yükümlülükleri

Anayasa Mahkemesinde Üniversite Öğretim üyelerinin görev kabul etmelerinde yarar görülmüştür.

Böylesine yüce bir mahkeme hâkimlerinin, ayrılmaları halinde, hemen başka bir görev almaları uygun bulunmadığından bu hususta kısa süreli bazı kısıtlamalar getirilmiştir.

MADDE — 182

Görev ve yetkileri

Kanun Hükmündeki kararnamelelerin hüküm ve sonuç itibarıyla kanunlardan farkı bulunmadığından Anayasal denetime tabii tutulmaları gerekli görülmüştür.

Yüce Divan, görevi ve niteliği bakımından bir ceza mahkemesidir. Bu nedenle ona ait görevin, uzmanlık da göz önüne alınarak, Yargıtay ceza daireleri başkanlarından kurulu bir kurula verilmesi düşüncesi ile eski maddeden çıkarılmıştır.

Kanunların şekil bakımından dentimlerinin, yayımlanmalarından önce yapılması ve bir daha bu konuda ihtilaflara ve davalara yer verilmemesi amacı ile maddeye gerekli hükümler eklenmiştir.

MADDE — 183

Yargılama ve çalışma usulü

Bu madde mahkemenin çalışma şekil ve düzenini belirlemektedir.

MADDE — 184

İptal davası

Anayasa Mahkemesinin kuruluş nedeni, kanunların Anayasaya aykırılığını önlemektir. Dava hakkının bu amaç dışında kullanılmasına olanak vermemek için dava açabileceklerin sayısı azaltılmış ve mahkeme de iş çoğalmasının önlenmesi istenmiştir.

MADDE — 185

Dava açma süresi

1961 Anayasasında olduğu gibi kabul edilmiş ve o Anayasa tedvin olunurken mevcut olmayıp sonradan kabul edilen «Kanun Hükmünde Kararname» çıkarma müessesesi de göz önüne alınmak suretiyle düzenleme yapılmıştır.

MADDE — 186

Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

Bir Kanun hükmünün iptali için açılan dava Anayasa Mahkemesince ret olunduğu halde makul bir süre geçmeden yeniden iptal davaları açıldığı uygulamada sık sık görülmüştür. Kanunların, zamanla, toplum ve ya birey ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelebilecekleri bir gerçektir. Ancak bunun için yeterli bir sürenin geçmesi gereği de meydandadır. Komisyonumuzca bu süre üç yıl olarak kabul edilmiş ve bu madde ona göre düzenlenmiştir.

Bu hükme karşılık olan eski Anayasanın 151 inci maddesinin son fıkrası metinden tamamen çıkarılmıştır. Çıkarılan fıkra göre, itiraz yolu ile açılan davalarda Anayasa Mahkemesi altı ay içinde kararını vermezse itiraz davası açan mahkeme, elindeki davada ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümleyebilecektir. Ancak, Anayasa Mahkemesinin, iptali istenen hükmü Anayasaya aykırı bularak iptal etmesi, ve normal mahkemede de o hükmün uygulanmış bulunması halinde meydana gelen hukuka aykırılığı gidermek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle sözü geçen fıkranın yeni Anayasaya alınmaması uygun görülmüştür.

MADDE — 187

Anayasa mahkemesi kararları

Burada eski maddeye yapılan başlıca eklentiler şunlardır :

a) İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda iptal ile meydana gelen kanun boşluklarının süratle doldurulmasına kolaylık sağlayıcı hüküm getirilmiştir.

b) 1961 Anayasasının 151 inci maddesine göre, bir davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiası ile iptali istenebilir. Yürürlükten kaldırılmış bulunan bir kanun hükmünün, kazanılmış hak ilkesine veya bir kanunun yürürlükte bulunduğu zamanda işlenen veya yapılan eylem ve işlemlerde o kanu-

nun uygulanması kuralına dayanılarak yürürlükten kaldırılmış olan hüküm uygulanabilir. Öte yandan 1961 Anayasasının 152 nci maddesinin üçüncü fıkrası «iptal kararı geriye yürümez» kuralını koymuş bulunmaktadır. Bu iki kural arasında çelişki vardır. İşte bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için dördüncü fıkra eklenmiştir.

c) Uyuşmazlık Mahkemesi Kanununun 36 ncı maddesi, görev ve hüküm uyuşmazlığı çıkması durumlarında Anayasa Mahkemesi kararına uyulması gereğini hükme bağlamıştır. Bu hüküm Anayasa Mahkemesi Kararına ilişkin olduğundan yeniden düzenlenen maddeye eklenen yedinci fıkra ile de bu kural Anayasa Kuralı haline getirilmiştir.

MADDE — 188

Yargıtayın görevi ve hâkimlerinin seçimi

Bu madde Yargıtay 1 inci başkanvekillerinin ihdas olunması ve Yargıtay Cumhuriyet başsavcılığının ayrı bir maddede yer alması gereği göz önüne alınarak 1961 Anayasasının 139 uncu maddesindeki ilkeler çerçevesinde düzenlenmiştir.

MADDE — 189

Cumhuriyet Başsavcılığı

Cumhuriyet Başsavcılığının, siyasi partilerin kapatılması nedenlerini oluşturan eylemleri takip etmek ve kapatma davaları açmak gibi Yargıtay dışında bazı görevleri daha vardır. Bu itibarla Cumhuriyet Başsavcılığının bağımsız bir konu halinde ele alınması gerekli görülmüş ve madde bu amaçla ayrıca düzenlenmiştir.

MADDE — 190

Yüce Divan

Yüce Divanın görevi belli kimseler hakkındaki ceza davalarına bakmak olduğundan divanın ceza konusunda uzman olan hâkimlerden kurulması uygun görülmüş ve madde bu esasa göre düzenlenmiştir.

MADDE — 191

Danıştay

Danıştayın görevi kamu idaresi ile çok yakından ilgili bulunduğu için kamu yararı ve toplumun gereksinimi göz önüne alınarak yeniden düzenlenmiş, üyelerinin dörtte üçünün, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatı ilkelerine uygun olarak hâkimler ve savcılar yüksek kurulunca ve dörtte birinin de Cumhurbaşkanı tarafından seçilmeleri uygun görülmüştür.

MADDE — 192

Sayıştay

Sayıştay niteliği ve görevi itibarıyla ilk ve son derece bir hesap mahkemesidir. Kuruluşu da yüksek mahkemelerin kuruluşuna benzer biçimdedir. Konusunun sınırlı oluşu, bunun mahkeme olma niteliğine etkili görülmediğinden yüksek mahkemeler sırasına alınmış ve o suretle düzenleme yapılmıştır.

MADDE — 193

Askerî Yargıtay

Askerî Yargıtay konusunda 1961 Anayasasının 141 inci maddesi esas tutulmuş, 1 inci sınıfa ayrılan bir hâkimin askerlik rütbesinin kazai göreve etkisi olamayacağı düşüncesiyle rütbe koşulu aranmamış ve madde buna göre düzenlenmiştir.

MADDE — 194

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi 1961 Anayasasının 140 ıncı maddesinde Danıştay ile birlikte düzenlenmiştir. Danıştayın varlığına rağmen Askerî Yüksek İdarî Mahkemesinin kurulmasındaki nedenler göz önüne alınarak burada ayrı bir madde halinde düzenlenmesi uygun görülmüştür.

MADDE — 195

Uyuşmazlık Mahkemesi

Uyuşmazlık Mahkemesine ait olan bu hüküm 1961 Anayasasının 142 nci maddesinden alınmıştır. Sonradan başkanvekilliği bir ihtiyaç olarak belirmiş ve Uyuşmazlık Mahkemesi Kanununun 3 üncü maddesine bu yolla getirilen hüküm benimsenmiş ve buraya aktarılmıştır.

MADDE — 196

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

22.4.1962 günlü ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler ve Yüksek Savcılar Kurulu Kanunu 13.5.1981 tarihli ve 2461 sayılı Kanunla kaldırılmış onun yerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Dayandığı ilke benimsenmiş ve kurul, bu madde ile Anayasa kuruluşu haline getirilmiştir.

MADDE — 197

İnkılap kanunlarının korunması

Atatürk inkılaplarının Atatürk'ün amaç olarak gösterdiği Batı uygarlık düzeyine varıştaki önemleri tartışılmayacak kadar açıktır. Türk Milleti bu inkılapların bilincine varmış ve onlarla ilgili değerlendirmelerini etrafında toplandığı fikirler nüvesine katmıştır.

Ancak zaman zaman Atatürk inkılaplarının anlamını kavrayamayanların belirdikleri görüldüğünden, inkılapları Anayasasının himayesine alan 1961 Anayasasındaki hükmün yeni Anayasada korunması yerinde görülmüştür.

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

MADDE — 198

Anayasasının değiştirilmesi

Esas teşkilat hukuku düzenimizde Anayasalarda yapılacak değişiklik yasama kuvvetinin üye tamsayısının 1/3'nün teklifi ve üye tamsayısının 2/3'nün kabulü temeline dayanıyordu. Uygulamalarında hiçbir mahzuru görülmeyen bu sistem değiştirilmemiştir.

MADDE — 199

Başlangıç ve kenar başlıklar

1961 Anayasasının sistemi değiştirilmemiştir. Kenar başlıkları Anayasa metnine dahil değildir. Fakat başlangıç kısmı Anayasasının diğer hükümleri ile eşdeğerdedir.

MADDE — 200

Anayasasının yürürlüğe girmesi

Anayasasının yürürlüğe giriş maddesidir. Geçici maddeler daha sonra açıklanacaktır.

KARŞIOY YAZISI VE KISA GEREKÇE

(Aşağıdaki maddeler üstünde söz hakkım saklıdır)

Madde 4. — Bu maddenin ikinci fıkrasında kişinin temel hak ve özgürlükleri karşısında «devletin olumlu tutumu» diğer bir deyimle, özgürlüklerin gerçekten kullanılabilmesi için kişiye yardımcı olması, kısaca, «özgürlüklerin sosyalleştirilmesi» sözkonusudur. Bu nedenle yeri bu madde değil, 11 inci maddedir. Bu fıkra, 11 inci maddeye 2 nci fıkra olarak eklendiği takdirde, 11 inci madde de tamamlanmış olacak; böylece 11 inci maddenin 1 inci ve 2 nci fıkralarıyla, devletin özgürlükler önündeki tutumu «olumsuz» (müdahale edemez) ve «olumlu» unsurlarıyla tam olarak belirtilmiş olacaktır.

Madde 5. — Maddenin son fıkrasında sadece, «Milletlerarası anlaşmalar hükümleri saklıdır» denmesi daha doğru ve iyi olacaktır.

Madde 7. — Maddenin son fıkrasında «Anayasanın maddeleri hükümleri saklıdır» yerine, «Anayasanın maddeleri hükümleri yetki devri değildir» denmesi daha doğrudur. Çünkü bu hallerde gerçek bir yetki devri yoktur.

Madde 13. — Bu maddenin 1 inci fıkrasında yer alan «.... ya da sair herhangi bir yoldan komünizme, faşizme....» ibaresinin çıkarılması gerekir. Zira maddenin geri kalan kısmında, «yasak kasıt», «.... Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerine egemenliğini sağlamak....» ibaresiyle tarif edilerek belirtilmiştir. Kaldığı «komünizm», «faşizm» kavramları içerikleri itibariyle pek değişkendir ve gayri muayyendir. Bu nedenle hükmün uygulanmasında büyük tereddütlere yol açabilir.

Keza fıkranın son cümlelerini teşkil eden «... kullananlar, kötüye kullandıkları hak ve özgürlüğü kaybederler» hükmünün de maddeden çıkarılması gerekir. Hak kaybı, hele süresiz ise, çok ağır bir müeyyidedir. Devletin görevi «hak inkârı» yoluyla suistimali önlemek değil; kişilerin, haklarını kötüye kullanmalarına imkân vermeyecek bir düzen kurmaktır. Bu hükmün en büyük sakıncası uygulama imkânının hemen hemen bulunmamasıdır. Bir gösteri yürüyüşünde saldırganlık yapan; yazdığı bir kitap nedeniyle mahkûm olan, yasaklanmış bölgede seyahat eden, bir dernek üyeliği sıfatını kötüye kullanarak suç işleyen kişi bu haklarından nasıl mahrum edilecektir.

Belli bir hakkın yahut özgürlüğün kullanılması bir meslekî faaliyet haline gelmişse (gazete sahipliği yahut sorumlu müdürlüğü vb. gibi); yahut bir kamusal bir hak niteliğinde ise bunun yasaklanması mümkündür. Bu hususu da Ceza Kanunumuz «muayyen bir meslek ve sanatın tatili icrası», «hidematı âmmeden mahrumiyet» hükümleriyle düzenlenmiştir. Hak ve özgürlüğü kötü kasıtlı kullanmanın suç teşkil etmediği hallerde mesele daha da karmaşıktır. Hak yahut özgürlükten mahrumiyetin, Anayasa yerine, somut halleri düzenleyen uygulama kanunlarına (mesela Dernekler Kanununa, Basın Kanununa, Ceza Kanununa, Siyasî Partiler Kanununa) sürekli olarak konulması daha doğrudur.

Madde 16. — Maddenin 3 üncü fıkrasına «... insanî olmayan...» muamele yasağının da eklenmesi gerekir.

Madde 18 ve 19. — Bu iki madde kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi bütünü, sunî olarak ikiye ayırarak düzenlemiştir. Bu şekliyle sakıncalıdır. 19 uncu maddede yer alan bazı güvenceler her iki madde için geçerlidir. Bu nedenle bu iki maddenin birleştirilmesi gerekir.

Ayrıca 19 uncu maddenin «habeas corpus» güvencesi getiren 7 nci fıkrasının, yalnız suç sebebiyle yakalanan yahut tutuklanan kişilere değil, diğer sebeplerle de özgürlüğü kısıtlanmış olanlara da uygulanacak şekilde kaleme alınması gerekir.

19 uncu maddenin 5 inci fıkrasındaki «yakınlara bildirme» hususunun «... en geç hâkim önüne çıkarıldıktan sonra...» haline getirilmesi uygun olur. Bu suretle yakınların «delillerin karartılmasına yardım» imkânı önlenecektir.

Madde 20. — Maddenin 1 inci fıkrasının son cümlesindeki «... kanunla...» tabiri gereksizdir. Hak ve özgürlüklerin «ancak kanunla sınırlanabileceği» genel hükümde belirtilmiştir. Burada bu kelimenin yer alması hatalı yorumlara sebep olabilir.

Madde 26. — Maddenin 2 nci fıkrasında yer alan «... ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi...» ve «... gençliğin zararlı akım ve davranışlardan korunması...» ibarelerinin buradan çıkarılması gerekir.

Bu hükümler «yasağı» (ve gereği halinde, suçu) fevkalâde belirsiz kılacak kadar geniş ve hatta sınırsızdır. Bu sebeple «yasağın» (suçun) kanuniliği güvencesini ortadan kaldırmaktadır. Kitle haberleşmesinin sürat kazandığı günümüzde «haberlin doğruluğunu» kontrol çoğu zaman mümkün değildir.

Gençliğin zararlı akımlardan korunması ancak «sansür» yoluyla önlenilebilecektir ki, bu da, gene, Anayasa yasaklanmıştır. Şayet gençlik için zararlı düşünce açıklaması «zararlı»nın ne olduğu açıkça belirtilecek bir suç haline getirilmişse, fail o suç sebebiyle cezalandırılacaktır. Bu ise suç koyan kanunlara düşen bir husustur; Anayasada yeri yoktur.

Madde 28. — Genel ve umumca kabul edilmiş olan «basın suçlarının neşir ile vücut bulacağı» kuralına önemli bir istisna getiren ve basın suçlarında teşebbüsü hatta hazırlık hareketlerini cezalandıran maddenin 4 üncü fıkrasının çıkarılması gerekir.

Maddenin 6 ncı fıkrasındaki «Atatürk inkılapları» kavramı pek geniş yorumlara ve bilirsizliklere yer verebileceği cihetle fıkradan çıkarılmalıdır.

Maddenin son fıkrasında yer alan «ilk suçta süreli yayının kapatılması» ve tekerrür halinde «temelli kapatmaya» karşıyım.

Madde 33. — Maddenin 2 nci fıkrasında genel sınırlama sebepleri koyan 12 nci maddeye atıfta bulunulması gereksizdir; 12 nci madde, genel hüküm olarak, zaten uygulanacaktır. Keza bu fıkroda derneklerin siyasî amaç güdemeyecekleri belirtildikten sonra, bunların siyasî faaliyette bulunamayacaklarının tekrar söylenmesine lüzum yoktur.

Maddenin 2 nci fıkrasının ikinci bölümünde yer alan «...ortak hareket etme...» yasağı, «ortak hareketin» belirsizliği nedeniyle sakıncalıdır. Kaldığı meşru amacın benzer olması halinde «ortak hareket» yasağı anlamsızdır.

İdarî merci «faaliyetten men» edebileceğine göre, ayrıca İçişleri Bakanının dernek kapatmasına, tehlikesi nedeniyle, karşıyım.

Madde 34. — Bu maddenin son fıkrası derneklerin toplantı veya gösteri yürüyüşleri hakkını sınırlamaktır. Kanuna uygun olarak düzenlenmiş bir toplantıya veya gösteri yürüyüşüne katılmalarını önlemek, bu özgürlüğün gereksiz kısıtlanmasıdır.

Madde 35. — Hak arama özgürlüğünü konu alan bu maddenin bu şekli yetersizdir. Maddede «hakkaniyete uygun yargılama» hakkının «en az gerekleri» belirtilmelidir.

Madde 36. — Bu madde «tabii hâkimi» tanımlar şeklinde kaleme alınmalıdır. Bu suretle geçmişte yer alan hatalı yorumlar öncelenecektir.

Madde 37. — Ceza Kanununun 403 üncü maddesinin son fıkrasında yer alan «genel müsadere» cezasını Anayasa ile saklı tutmaya gerek yoktur. Kişiyi yok edecek bu cezayı kanunlardan çıkarmak gerekir.

Madde 38. — Kanunların düzenleyici gücünü pek müphem şekilde sınırlayan ve gelecekte sakıncalı bir uygulamaya yol açabilecek son fıkra gereksizdir ve verilen kriter de sonucu çözmekten uzaktır.

Madde 40. — Maddenin 1 inci fıkrası bu şekliyle hiçbir anlam ifade etmemektedir. Mevcut mercilere başvurulabileceği açıktır. Bu maddeye konulacak hükmün amacı, hak ve özgürlüğü ihlâl edilen kişinin, bu ihlâl sebebiyle başvurabileceği bir mercinin muhakkak yaratılmasıdır. Madde bu şekilde yazılmalıdır.

Maddenin son fıkrası gereksizdir. «Rücû» genel hükümlere tabi olacaktır.

Madde 48. — Maddenin 2 nci fıkrası ile 4 üncü fıkrası çelişmektedir. Ya 2 nci fıkra maddeden çıkarılmalı veya bu fıkraya «ilke olarak» ibaresi eklenmeli, ya da 4 üncü fıkradan vazgeçilmelidir.

Son fıkranın Anayasa hükmü haline getirilmesine karşıyım. Bu husus kanuna bırakılmalıdır.

Madde 50. — Maddenin son fıkrasındaki «kanunla» kelimesi çıkarılmalıdır. Özgürlüklerin «kanunla» sınırlanacağı genel hüküm olarak Anayasanın başında belirtilmiştir. Madde içinde ayrıca belirtilmesi hatalı yorumlara sebep olabilir. Nitekim 51 inci maddede bu kelime kullanılmamıştır; bu halde de özel teşebbüs özgürlüğü gene kanunla sınırlanacaktır.

Madde 59. — En çok on işçi çalıştıran işyerlerinde grev yasağına karşıyım.

Madde 77. — Maddenin son fıkrasında, «komünizm», «faşizm», «teokrasi» kelimeleri yerine tarif verilmeli. Bu kavramların içeriği değişkendir; bu sebeple çok değişik yorumlara yol açabilir.

Madde 78. — Siyasî parti programları, anahatları devamlı olmakla beraber, zaman içinde değişebilmektedir. Bu nedenle «programa uygun» faaliyetin denetimi mümkün değildir. Bu nedenle, 1 inci fıkradaki «...ve programlarına» ibaresi çıkarılmalıdır.

Cumhuriyet Başsavcılığına partileri devamlı «denetleme» görevi değil, fakat «izlemek» görevi verilebilir. Bu gerekçe ile, 5 inci fıkradaki «denetlemekle» kelimesinin «izlemekle» kelimesiyle değiştirilmesi gerekir.

Madde 84. — Maddenin 2 nci fıkrasındaki 8 yıllık öğrenim şartına karşıyım. Beş yıllık ilköğrenimi yeterlidir.

Maddenin 2 nci fıkrasının sonunda yer alan «..Anayasanın onüçüncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanlar..» sınırmasına karşıyım. Bir hak ve özgürlüğün, kötü kullanım sebebiyle kaybı, «kendiliğinden» seçilme hakkının devamlı kaybına sebep olmamalıdır.

Genel af halinde, suçtan doğan bütün sonuçlar ve izler (adli sicil kayıtları gibi) yok edileceğinden 2 nci fıkradaki yasağın nasıl uygulanacağını düşünmek gerekir.

Madde 89. — Maddenin 2 nci fıkrasının 2 nci cümlesi gereksizdir. «Yeniden seçilemeyeceği» belirtilmemişse, «yeniden seçilebilir» demektir.

Madde 92. — Bu maddedeki ara cümlelerin çıkarılarak, maddenin «TBMM üyeleri bütün Milleti temsil ederler» haline getirilmesi şartı yeterlidir.

Madde 110. — Cumhurbaşkanı seçilebilme şartı olarak 40 yaş ve yükseköğrenim sınırmasına karşıyım. Milletvekili seçilebilme şartı yeterlidir.

Madde 129. — Hükümetin genel politikasının tespiti görevini tek başına Başbakan'a verilmemeli, bu politikanın tespitinde Başbakanın sadece ağırlığı belirtilmeli; Bakanlar Kurulu «politika tespitinde» müessese olarak muhafaza edilmelidir. Ancak bu takdirde «ortak sorumluluk» söz konusu olabilir.

Madde 161. — Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesini konu alan bu maddede, söz konusu servet ve kaynakların sahibi olarak kabul edilen devletin, arama ve işletme bakımından özel teşebbüsle hemen hemen aynı şartlara tabi tutulmasına doğru bulmuyorum.

Madde 170. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını konu alan bu maddede bunların «amaçları dışında faaliyet gösteremeyecekleri» nin belirtilmesi yeterlidir. Bu kuruluşların «siyasetle uğraşamayacakları, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle birlikte hareket edemeyecekleri» hükmü gereksizdir.

Maddenin, mülkî amire sınırsız, «faaliyetten men» yetkisi verilmesi doğru olmaz. Bu fıkraya göre mesele gerek görmeyerek, hâkimin faaliyetten men kararı vermemesi halinde mülkî amir pekâlâ bu tedbiri alabilecektir. Bu da mülkî amirin takdirinin, hâkim takdirinden daha üstün tutulduğu demektir. Hâkimin el koyduğu işte, mülkî amire bu yetkinin tanınması doğru değildir.

— Kamu kurum ve kuruluşları ile Kamu İktisadî Teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanların meslek kuruluşlarına üyeliklerini yasaklayan hüküm, Anayasada gereksizdir. Çünkü kuruluş, üyeyi meslekî faaliyeti yönünden denetlemektedir; memur olarak denetimi bundan farklıdır.

Madde 168. — Bir Anayasal müessese olarak «Türk Dil Akademisi» kurulmasını uygun bulmuyorum. Bir akademi kurmak ihtiyacı duyulduğu takdirde, bunun başka «bölümleri» de içerecek şekilde bir bütün olarak kurulması daha isabetli olacaktır. Bu husus da Anayasa dışında gerçekleştirilebilir.

Madde 173. — Hâkimlik mesleğini düzenleyen maddenin birinci fıkrasının hâkimler arasında eski sınıflandırmayı terkederek, esas mahkeme hâkimleri, bölge mahkemeleri hâkimleri ve yüksek mahkemeler hâkimleri olarak yeni bir sınıflama yaratmasına kesinlikle karşıyım. Hâkimlerin eski sınıflamadan (yüksek mahkeme hâkimleri ve diğer hâkimler - bunlarda derece söz konusudur) vazgeçilerek yeni sınıflamanın kabulü, bilhassa bölge mahkemeleri hâkimlerinin, yüksek mahkemeler dışındaki mahkemelerde görevlendirilmelerini imkânsız kılacaktır. Aynı zamanda hâkimlik mesleğine ilişkin tüm mevzuatın yeniden ele alınıp düzenlenmesini gerekir.

Madde 153. — İdarenin yargısal denetiminin düzenlendiği bu maddenin 6 ncı fıkrasına katılmıyorum. Bu fıkra ile bir grup idarî karar konusunda «yürütmenin durdurulması» kararı yasaklanmakta ve bunlar için, esas hakkında karar için kısa tutulmuş bir süre verilmiştir. Bu «ayrımın» mâkûl sebebi olmadığı gibi, «durdurma» kararı verilmediği takdirde de «hatalı idarî işlemin» düzeltilmesi mümkün olmayacaktır. Bu hususun bir Anayasa hükmü haline getirilmesi sakıncalıdır.

Madde 179. — Anayasa Mahkemesinin kuruluş şeklini düzenleyen bu maddede, Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek Anayasa Mahkemesi üyeleri konusunda genel ve anahatlarıyla da olsa hiçbir niteliğin belirtilmemiş olmasını (mesela Devlet Danışma Konseyi üyeleri konusunda olduğu gibi) uygun bulmuyorum. Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin, niteliğinin hiç olmazsa genel bir ifade ile, belirlenmesi yerinde olacaktır. Nihayetinde, kurulan bir Yüksek Mahkemedir.

Feyyaz GÖLCÜKLÜ

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Komisyonumuzca hazırlanmış olan «Anayasa Tasarısı»na ilişkin karşı oy yazım eklidir. Tasarının tümü ve getirdiği sistem üzerindeki görüşlerimi saklı tutarak, yalnız maddelerde katılmadığım noktaları kısa gerekçelerle bildiriyorum.

Saygılarımla bilgilerinize sunarım. 19.7.1982

Turgut TAN

KARŞI OY YAZISI

I. Bölümlere ilişkin görüşlerim :

Anayasalarda da, diğer hukuk metinlerinde olduğu gibi, bölüm ve maddelerin düzenleniş biçimi, ileride o metinden yararlanmada kolaylık sağlayacağı gibi, doğru yorumlanıp değerlendirilmesinde de etkili olacaktır. Tasarıda özellikle «Cumhuriyetin Temel Organları» başlığını taşıyan üçüncü kısmın düzenleniş bu açıdan özel bir önem taşımaktadır. Çünkü, bu bölümde Devlet organlarının yerini ve organlar arası ilişkileri açıklıkla gösterebilecek bir düzenleme şeklinin kabulü zorunludur.

Bu kısımda ilk bölüm «yasama»ya ilişkindir ve dokuz alt bölüm halinde düzenlenmiştir. Oysa, hem biriyle ilgili hükümlerin bir arada bulunması, hem de bunların kendi aralarındaki ilişkileri dikkate alarak, «T.B.M.M.'nin kuruluşu», «T.B.M.M.'nin görev ve yetkileri», «T.B.M.M. üyeliği ile ilgili hükümler» ve «T.B.M.M.'nin faaliyeti ile ilgili hükümler» başlıklarını taşıyan dört alt bölüm içinde toplanmasının mümkün ve doğru olduğunu düşünmekteyim.

Asıl düzenlenmesi gereken bölüm ise «yürütme» olmaktadır. Zira, bu bölümde yer alan kuruluşların çokluğu ve çeşitliliği ile görev ve yetkilere ilişkin hükümler bunu gerektirmektedir. Tasarıda «yürütme» bölümü içinde «Cumhurbaşkanı», «Bakanlar Kurulu», «Millî Savunma», «Olağanüstü yönetim usulleri», «Malî hükümler» ve «İdare» başlıklarını taşıyan alt bölümler yer aldığı gibi, bazı ekonomik ve malî hükümler de (m. 160 - 164) «İdare» bölümü içinde düzenlenmiştir. Bu şekilde ekonomik ve malî hükümlerden bir kısmı «malî hükümler» alt bölümünü meydana getirmekte, bir kısmı da «idare» alt bölümü içinde yer almaktadır.

Ekonomik ve malî hükümler bir araya getirilerek yürütme içinde bir alt bölüm olarak düzenlenebileceği gibi, «Cumhuriyetin temel organları» kısmından sonra dördüncü kısım olarak da yer alabilir. Bu yapılırken ekonomik ve malî hüküm niteliğinde olan, fakat «ekonomik ve sosyal haklar ve ödevler» bölümünde yer alan «tarım ve tarımla uğraşanların korunması» (m. 45), «kooperatifçiliğin geliştirilmesi» (m. 46), «piyasaların denetimi» (m. 60), ve «tüketicilerin korunması» (m. 61) da bu yeni bölüme alınabilir. Ayrıca, «malî hükümler» arasında yer alan «bütçenin görüşülmesi» hükmü (m. 144) de «yasama» bölümünde kanunların yapılması başlığı altına girebilir.

Öte yandan, «millî savunma» yürütme içinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu gibi bir alt bölüm olarak düzenlenmiştir. Bu düzenleniş organların karşılıklı ilişkileri açısından yanıltıcı olabilir. Bu nedenle «Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı»nın Bakanlar Kurulu başlığı altında düzenlenmesi uygun olur. Aynı şekilde Millî Güvenlik Kurulunun da Bakanlar Kurulu başlığı altında düzenlenmesi gerektiği düşüncesindeyim.

II. Maddelere ilişkin karşı oy :

Madde 4. — Maddenin 2 nci fıkrasının burada yer almayıp temel hak ve özgürlüklerin niteliğine ilişkin 11 inci maddede yer alması uygun olurdu. Zira, bu hüküm ile temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesinde Devletin kişiye yardımcı olması anlatılmaktadır. Dolayısıyla, Devletin temel hak ve özgürlüklere müdahale edememesini söyleyen 1 nci fıkradan hemen sonra Devletin özgürlüklerin kullanılmasında kişiye yardımcılık görevini anlatan bu hükmün gelmesi uygun olur.

Madde 5. — Maddenin son fıkrasında «Milletlerarası yetkileri bulunan» kuruluşlar denilmesine rağmen aslında anlatılmak istenen «Milletlerüstü» yetkileri olan kuruluşlardır. Dolayısıyla ya bu deyim kullanılmalı ya da «Milletlerarası andlaşmalar hükümleri saklıdır» demekle yetinilmelidir.

Madde 7. — Maddenin 2 nci fıkrasındaki düzenleme ile 86 ncı ve 138 inci maddelerde düzenlenen olağan kanun hükmünde kararname ile yasama yetkisinin devri söz konusu değildir. Çünkü yasamaya ait bir alanda yürütme organına bağımsız düzenleme yetkisi verilmiş değildir. Sonuçta yürütmenin yaptığı düzenlemeler üzerinde son sözü söyleyecek olan gene yasamadır. Bu nedenle söz konusu hükmün bu haliyle yer almasının yarıltıcı olacağını düşünüyorum.

Madde 12. — Maddenin 1 nci fıkrasına «ancak kanunla» sınırlanabileceği ifadesi eklenmelidir. Maddede temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamayacağı ilkesinin yer alması eksikliklerdir. «Öz» kavramının belirsizliğini de giderecek biçimde «ancak, kanun bir hak ve özgürlüğü gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılamaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutamaz» hükmünün maddede yer alması gerekir.

Madde 13. — Bu maddenin 1 inci fıkrasında yer alan «... yada sair herhangi bir yoldan komünizme, faşizme...» ibaresinin çıkarılması gerekir. Zira maddenin geri kalan kısmında, «yasak kasıt», «... Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer bir sosyal sınıflar üzerine egemenliğini sağlamak...» ibaresi ile tarif edilerek belirtilmiştir. Kaldığı «komünizm», «faşizm» kavramları içerikleri itibariyle çok değişkendir ve belirsizdir. Bu nedenle hükmün uygulanmasında büyük tereddütlere yol açabilir.

Keza fıkranın son cümlelerini teşkil eden «... kullananlar, kötüye kullandıkları hak ve özgürlüğü kaybederler» hükmünün de maddeden çıkarılması gerekir. Hak kaybı, hele süresiz ise, çok ağır bir müeyyidedir. Devletin görevi «hak inkarı» yoluyla suistimali önlemek değil; kişilerin, haklarını kötüye kullanmalarına imkân vermeyecek bir düzen kurmaktır. Bu hükmün en büyük sakıncası uygulama imkânının hemen hemen bulunmamasıdır. Bir gösteri yürüyüşünde saldırganlık yapan; yazdığı bir kitap nedeniyle mahkûm olanı yasaklanmış bölgede seyahat eden, bir dernek üyeliği sıfatını kötüye kullanarak suç işleyen kişi bu haklarından nasıl mahrum edilecektir.

Belli bir hakkın yahut özgürlüğün kullanılması bir meslekî faaliyet haline gelmişse (Gazete sahipliği yahut sorumlu müdürlüğü gibi); yahut bir kamusal hak niteliğinde ise bunun yasaklanması mümkündür. Bu hususu da ceza kanunumuz «muayyen bir meslek ve sanatın tatili icrası», «hidematı ammeden mahrumiyet» hükümleri ile düzenlemiştir. Bu nedenle «... kullananlar, kötüye kullandıkları hak ve özgürlüğü kaybederler» hükmünün maddeden çıkarılması gerekir.

Madde 18 ve 19. — Bu iki madde kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi bir bütünü suni olarak ikiye ayırarak ve Anayasa tekniğine güç bağdaşır ayrıntıda düzenlemiştir. Bu şekli ile sakıncalıdır. Ayrıca 19 uncu maddede yer alan bazı güvenceler her iki madde için geçerlidir. Bu nedenle iki maddenin birlikte düzenlenmesi gerekir.

Ayrıca 19 uncu maddenin 8 inci fıkrası hükmüne de gerek yoktur. Esasen bu, hukuk devleti ilkesinin doğal bir sonucudur ve Anayasa Mahkememizin kararlarında da yer almıştır.

Madde 20. — Temel hak ve özgürlüklerin «ancak kanunla sınırlanabileceği» başta 12 nci maddede genel hüküm olarak konulduktan sonra buradaki «kanunla» deyimine gerek yoktur. Aksi takdirde yanlış yorumlara yol açabilecek bir düzenleme getirilmiş olur.

2 nci fıkrada «sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek» şeklinde ifade edilen sınırlama ise çok geniş yoruma elverişlidir. Esasen sosyal ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek denildiğine göre geniş bir sınırlama getirilmiş olmaktadır.

Madde 26. — Maddenin 2 nci fıkrasında yer alan «... ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi...» ve «... gençliğin zararlı akım ve davranışlardan korunması...» ibarelerinin maddeden çıkarılması gerekir. Zira bu hükümler «yasağı» ve gereği halinde suçu» fevkalade belirsiz bulacak kadar geniş ve sınırsızdır. Bu sebeple «yasağın» (suçun) kanuniliği güvencesini ortadan kaldırmaktadır. Kütle haberleşmesinin sürat kazandığı günümüzde haberin doğruluğunu kontrol çoğu zaman mümkün değildir.

Gençliğin zararlı akımlardan korunması ancak «sansür» yoluyla önenebilecektir ki, bu da gene Anayasaca yasaklanmıştır. Şayet gençlik için zararlı düşünce açıklaması «zararlı»nın ne olduğu açıkça belirtilerek bir suç haline getirilmişse, fail o suç sebebiyle cezalandırılacaktır. Bu ise suç koyan kanunlara düşen bir husustur; Anayasada bulunmaması gerekir.

Madde 28. — Genel olarak kabul edilen «basın suçlarının neş'ir ile vücut bulacağı» kuralına önemli bir istisna getiren ve basın suçlarında teşebbüsü, hatta hazırlık hareketlerini cezalandıran maddenin 4 üncü fıkrasının çıkarılması gerekir.

Maddenin 6 ncı fıkrasındaki «Atatürk inkılâpları» kavramı da çok geniş yorumlara ve belirsizliklere yol açabileceğinden fıkradan çıkarılmalıdır.

Maddenin son fıkrasında yer alan «ilk suçda süreli yayının kapatılması» ve tekerrür halinde «temelli kapatma» ya karşıyım. Ayrıca son fıkra Anayasa tekniği ile bağdaşmayacak ayrıntıda bir ceza kanunu maddesi niteliğindedir.

Madde 33. — Maddenin 2 nci fıkrasında genel sınırlama sebepleri koyan 12 nci maddeye atıfda bulunulması gereksizdir; 12 nci madde, genel hüküm olarak zaten uygulanacaktır. Keza bu fıkroda derneklerin siyasi amaç güdemeyecekleri belirtildikten sonra, bunların siyasi faaliyette bulunamayacaklarını veya siyasi partilerden destek görememeleri ve onlara destek olamamalarının tekrar söylenmesine gerek yoktur.

Maddenin 2 nci fıkrasının 2 nci bölümünde yer alan «..ortak hareket etme..» yasağı, «ortak hareketin» belirsizliği nedeniyle sakıncalıdır. Kaldıki meşru amacın benzer olması halinde «ortak hareket» yasağı anlamsızdır.

İdari merci «faaliyetten alıkoyabileceğine» göre, ayrıca İçişleri Bakanına dernek kapatma yetkisi verilmesine karşıyım. Derneklerin mahkeme kararıyla kapatılabileceği ilkesi saklı tutulmalıdır.

Madde 34. — Bu maddenin son fıkrası derneklerin toplantı veya gösteri yürüyüşleri hakkını sınırlamaktadır. Kanuna uygun olarak düzenlenmiş bir toplantıya veya gösteri yürüyüşüne katılmalarını önlemek bu özgürlüğün gereksiz kısıtlanmasıdır.

Madde 37. — Ceza Kanunun 403 üncü maddesinin son fıkrasında yer alan genel müsadere cezasının anayasa ile saklı tutmaya gerek yoktur. Kişiyi yok edecek bu cezanın kanunlardan çıkarılması gerekir.

Madde 38. — Maddenin son iki fıkrasını kanunların düzenleyici niteliğini hiç bir ölçüt getirmeden sınırlamaya çalıştığı ve ilerde yanlış uygulamalara yol açabilecek nitelikte olduğu için maddeden çıkarılması gerektiği düşüncesindeyim.

Madde 40. — Maddenin 1 nci fıkrası bu şekli ile hiç bir anlam ifade etmemektedir. Mevcut mercilere başvurulabileceği açıktır. Bu maddeye konulacak hükmün amacı, hak ve özgürlüğü ihlal edilen kişinin, bu ihlal sebebiyle başvurabileceği bir merci muhakkak yaratılmasıdır. Madde bu şekilde yazılmalıdır.

Maddenin son fıkrası gereksizdir.

Madde 41. — Ailenin toplumun en önemli ve sürekli kurumlarından biri olması dolayısıyla maddede «Türk toplumunun» temelidir, denilmesi gerektiği görüşündeyim.

Madde 43. — Maddenin 1 inci fıkrasının 2 nci cümlesinin gereksiz bir tekrar olduğu düşüncesindeyim. Zira Anayasa bu hakları tanıdığına göre güvencesi altında demektir. Maddenin son fıkrası hükmünün de tümü ile çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Madde 44. — Toprak dağıtımında sıra getiren 2 nci fıkra hükmü maddeden çıkarılmalıdır.

Madde 46. — Maddenin 2 nci fıkrası esasen 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda yer alan hükmün tekrarı niteliğindedir. Kaldıki Madde Kooperatiflerin statüsünü belirleyen bir düzenleme de olmadığı için bu fıkranın maddeden çıkarılması gerekir.

Madde 47. — Maddenin 2 nci cümlesindeki «Kişiler» yerine «kamunun» deyiminin kullanılması gerekir.

Madde 48. — Kamulaştırma bedelinin, her yıl emlak vergisi beyanında bulunabileceği dikkate alınarak, beyan edilecek vergi değeri esas alınarak belirlenmesi görüşünde olduğumdan 2 nci fıkradaki «rayiç bedel» hükmüne; 3 üncü fıkroda kamulaştırma bedelinden kesinti yapılamayacağı hükmüne; taksitle ödeme halinde çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi ve turizm amaçlarıyla yapılacak kamulaştırmalarda on ile yirmi yıllık taksit süreleri öngörülmesinden yana olduğumdan taksit süresini herhalde beş yıl ile sınırlayan 4 üncü fıkra hükmüne ve maddenin son fıkrası hükmünün tümüne karşıyım.

Madde 49. — Maddenin 1 inci fıkrasındaki «kesintisiz» ödeme hükmüne ve 2 nci fıkranın tümüne karşıyım. Maddeye, kanunun taksitle ödeme imkânı getirebileceği yolunda bir hükmün eklenmesinden yanayım.

Madde 56. — Maddenin 2 nci fıkrasında üyelerin aidatlarını doğrudan sendikaya ödeyecekleri hükmü Anayasa'da yer alacak bir düzenleme niteliğinde olmadığından çıkarılmalıdır. Ayrıca maddenin 3 üncü ve 4 üncü fıkralarının da Anayasada yer almasına gerek yoktur. Kaldığı gelirin amaç dışında kullanılıp kullanılmadığının ölçütünü bulmak zordur.

Madde 58. — Madde grev ve lokavt haklarını eş değer nitelikte iki hak olarak aynı düzenlemeye tabi tutmuştur. İlk bakışta bir işçiler öteki de işverenler açısından kullanılış amaçları benzerlik taşıyan iki müessese gibi görünüyorsa da farklı nitelikleri ve özellikle maddenin yer aldığı bölümün sosyal hakları düzenlediğini de dikkate alarak bu iki müessesenin tek madde içinde aynı hukukî rejime tabi tutulmasının isabetli olmadığı düşünüyorum.

Esasen lokavt hakkı 275 sayılı Kanunda tanınmış ve düzenlenmiş olduğu gibi Anayasa Mahkemesi de lokavt hakkının Anayasada düzenlenmemiş olmasının Anayasanın lokavtı ret ettiği anlamına gelmeyeceğini açıklıkla belirtmiştir. Nitekim batıdaki Anayasalar incelendiğinde de görüleceği gibi sendika ve grev haklarına yer veren Anayasalar bunlarla birlikte lokavt hakkını düzenlememektedirler.

Öte yandan maddede bu hakların düzenlenişinde de gereksiz ayrıntılara girilmiştir. Uygulamada esneklik sağlamak amacı ile kanunun düzenlenmesini kanun koyucuya bırakılması isabetli olurdu. Esasen bunların bir bölümü, özellikle getirilen yasaklar kanunlarla düzenlenmiştir. Bu nedenlerle maddenin düzenlenişine karşıyım.

Madde 59. — Toplu iş sözleşmesi ve grev yasağı getiren bu maddeye karşıyım.

Madde 62. — Maddenin 3 üncü fıkrasında yer alan asgarî ücretin tespitinde bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerinin dikkate alınacağı hükmüne karşıyım.

Maddenin son fıkrası ise açık bir düzenleme olarak bu fıkroda devletin «kamu görevlilerinin, işçilerin, emekli dul ve yetimlerin maaş ve ücretlerine, ekonomik şartlardaki değişimleri gözeterek adalete uygun bir şekilde» düzenleyeceğini belirtilmesi yeterlidir.

Madde 76. — Maddenin 3 üncü fıkrasında seçmen yaşı 21 olarak belirlenmiştir. Aslında seçmen yaşının Anayasada dondurulmayıp kanuna bırakılmasının uygun olacağı görüşündeyim. Fakat tasarıda olduğu gibi Anayasada tespit edilecekse o takdirde de medenî kanundaki rüşt yaşının esas alınıp 18 yaşını dolduranların seçmen olabileceklerinin kabul edilmesi gerekir. Esasen batıdaki gelişim de bu yöndedir. Bu nedenlerle maddenin 3 üncü fıkrası hükmüne karşıyım.

Madde 77. — Maddenin son fıkrasında kurulamayacak siyasî partiler belirtilirken «komünizm», «faşizm» ve «teokrasi» kelimeleri kullanılmış fakat tanım verilmemiştir. İçeriği değişik yorumlara konu olabilecek bu kavramların kullanılmasına karşıyım.

Madde 78. — Siyasî parti programları, anahatları devamlı olmakla beraber zaman içinde değişebilmektedir. Bu nedenle «programa uygun» faaliyetin denetimi mümkün değildir. Bu nedenle, 1 inci fıkradaki «... ve programlarına» ibaresi çıkarılmalıdır.

2 nci paragrafdaki «manevî yönlerden güç birliği» belirlenmesi zor bir sınırlama niteliğindedir. Sübjektif değerlendirmeye açık bu deyim maddeden çıkarılmalıdır.

Cumhuriyet Başsavcılığına partileri devamlı «denetleme» görevi değil fakat «izlemek» görevi verilebilir. Bu gerekçe ile 5 inci fıkradaki «denetlemekle» kelimesinin «izlemekle» kelimesi ile değiştirilmesi gerekir.

Madde 83. — Maddede «genel oyla» seçilen dedikten sonra ayrıca «milletçe» denilmesine gerek yoktur.

Madde 84. — Maddenin 2 nci fıkrasındaki 8 yıllık öğrenim şartına karşıyım. 5 yıllık ilkokul öğrenimi yeterlidir.

Maddenin 2 nci fıkrasının sonunda yer alan «... Anayasanın 13 üncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanlar...» sınırlamasına karşıyım. Bir hak ve özgürlüğün, kötü kullanım sebebiyle kaybı, «kendiliğinden» seçilme hakkının devamlı kaybına sebep olmamalıdır.

Genel af halinde, suçtan doğan bütün sonuçlar ve izler (adli sicil kayıtları gibi) yok edileceğinden 2 nci fıkradaki yasağın nasıl uygulanacağını düşünmek gerekir.

Madde 86. — Maddenin 2 nci fıkrasında verilecek yetkinin süresi gösterilmemiştir. Oysa azamî sürenin bir yıl olarak tespiti gereklidir.

3 üncü fıkrada «İlgili Bakanın çekilmesi» nin yetkinin sona ermesine sebep olmayacağı belirtilmektedir. Oysa yetki Bakanlar Kuruluna verildiğinden buna hiç gerek yoktur ve yanılıcıdır. Kaldıki yetki verilen Bakanlar Kurulunun görevinin sona ermesi veya yetki veren meclisin feshi ile bu yetki sona ermelidir. Bu nedenle fıkra hükmüne karşıyım.

Maddenin 4 üncü fıkrasına gerek olmadığını düşünüyorum.

Aynı şekilde 7 nci fıkra ve sonrası hükümlerine de katılıyorum. Herşeyden önce kanun hükmünde kararnamelerin yayınlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmaları zorunluluğu kaldırılmalı ve kararnameler resmî gazete'de yayınlanma ile beraber yürürlüğe girmeli ancak yayınlanmasından itibaren ilk on toplantısında Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının belli oranındaki (8/1 gibi) üyelerinin istemi üzerine görüşülmeli, aksi halde onaylanmış sayılmalıdır.

Öte yandan, olağanüstü hallerdeki kanun hükmünde kararnamelerden farklı olarak, olağan dönemdeki kanun hükmünde kararnamelerle temel hak ve özgürlükler alanının düzenlenemeyeceği belirtilmelidir. Ancak bu şekilde işler bir kanun hükmünde kararname mekanizması getirilebilir.

Madde 87. — Tasarının 5 inci maddesinin son fıkrasında öngörülen milletlerarası anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla onaylanacağına ilişkin bir hüküm maddeye eklenmelidir.

Madde 89. — Süresi biten milletvekilinin yeniden seçilebileceği yolundaki 2 nci fıkra hükmüne gerek yoktur.

Madde 90. — Maddenin 3 üncü fıkrasında ara seçimlerin kural olarak her seçim döneminde bir defa yapılacağı hükmüne karşıyım. Boşalan üyelükler için ara seçimi en geç altı ay içinde yapılmalı, fakat genel seçimlerden sonra bir yıl içinde ve genel seçimlere bir yıl kala ara seçimi yapılamamalıdır.

Madde 92. — Maddenin «Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bütün milleti temsil ederler» şeklinde düzenlenmesi uygun olur.

Madde 95. — Maddenin son fıkrasının çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Madde 96. — Partisinden istifa eden milletvekilini bağımsız olarak görev yapmaya zorlayan 3 üncü fıkra hükmünü yararlı görmediğimden çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Madde 100. — Maddenin 2 nci fıkrasında Başkanlık Divanının «Başkan dışında» siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak şekilde kurulacağı belirtilmelidir. Bu şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisine Başkanını seçmede bir esneklik tanınmış olur.

Son fıkrada da yalnız Başkanın değil Başkanvekillerinin de oy kullanamayacakları belirtilmelidir.

Madde 102. — Karar yeter sayısının hiç bir şekilde üye tamsayısının dörtte birinden az olamayacağı şeklindeki sınırlamayı gerekli görmüyorum.

Madde 105. — Birinci fıkrada siyasî parti grubu adına gensoru önergesi verilmesinin grup genel kurulunda üye tamsayısının salt çoğunluğuyla karara bağlanacağı hükmü getirilmelidir.

3 üncü fıkra hükmü de önergenin gündeme alınma kararıyla beraber görüşülmesine başlanacağı şeklinde düzenlenmelidir.

Madde 106. — Soruşturma önergesinde hakkında soruşturma açılanın hangi fiillerinin ne tür suç veya suçları oluşturduğunu gerekçeli olarak gösterilmesi gerektiği maddede öngörülmelidir.

Ayrıca soruşturma komisyonunun belli sürede kurulamaması halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanına siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak bir komisyon oluşturma yetkisi verecek düzenleme getirilmelidir.

Madde 111. — Maddede Cumhurbaşkanı seçimi için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının seçimine paralel bir usul getirilmiştir. Özellikle tasarı ile getirilen sistemde Cumhurbaşkanının yeri ve rolü dikkate alınırsa Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin büyük bir çoğunluk tarafından kabul görüp desteklenmesi gereği kolaylıkla anlaşılır. Bu nedenle seçim için üye tamsayısının salt çoğunluğunun altına inilmemeli; buna rağmen belli süre içinde gereken çoğunluk sağlanamazsa Türkiye Büyük Millet Meclisinin feshi mekanizması işletilmelidir.

Madde 114. — Maddenin 2 nci fıkrasında Cumhurbaşkanının Anayasada tek başına yapacağı belirtilen işlemlerden söz edilmektedir. Benzer düzenleme tasarının 153 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında da tekrarlanmaktadır. Bu durum karşısında uygulamada ortaya çıkabilecek tereddütleri gidermek için bu işlemlerin neler olduklarını Anayasada açıkça belirtilmesi gerekir.

Madde 126. — Maddede Cumhurbaşkanına, Başbakan, (Türkiye Büyük Millet Meclisi) içinden veya dışından atama ve görevine son verme konusunda mutlak yetki verilmektedir. Böyle bir yetki verilirken Cumhurbaşkanının tasarının 132 nci maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisini fesh yetkisi de gözönünde tutularak, Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından Başbakan atanmasını özel bir usule bağlanması gerektirdi. Bu cümleden olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinde hiç bir partinin mutlak çoğunluğa sahip olmaması halinde Cumhurbaşkanının önce güvenoyu alabilecek bir hükümetin kurulması imkânlarını araştırmak üzere en fazla sandalyeye sahip Parti Başkanının hükümet kurmakla görevlendirilmesi, ancak onun başarısızlığı halinde 2 nci büyük partinin Başkanı ile aynı girişimi tekrarlaması veya belirli danışma mekanizmalarını işleterek güvenoyu alabilecek bir Hükümet kurabileceğine inandığı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi veya dışardan bir kişiyi Başbakan olarak atayabileceği öngörülebilirdi. Bunlar düzenlenmesinde zaten Cumhurbaşkanının bu yolları izlemesinin doğal olduğu söylenebilirse de açık düzenlemeye gidilmesinin ileride uygulamada yaratabileceği siyasi tartışma ve sorunları önlemek bakımından gerekli olduğu düşüncesindeyim.

Öte yandan Cumhurbaşkanının usulüne uygun olarak Başbakanın görevine son verebileceği hükmünde bu usulün ne olduğu belli değildir. Başbakanın istifası veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde Hükümetin güvensizlik oyuyla karşılaşması halleri dışında Cumhurbaşkanı tarafından nasıl görevine son verilebileceğini anlamak güçtür. Bu nedenlerle maddenin 2 nci fıkrasındaki düzenlemeye karşıyım.

Madde 129. — Başbakana tek başına Bakanlar Kurulu siyasetini belirleme yetkisi verilmesi Bakanlar Kurulunun bu siyasetin yürütülmesinden ortak sorumluluğu ilkesi ile güç bağdaşır. Başbakan Bakanlar Kurulunun genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bu nedenle maddenin ilk fıkrasındaki düzenleme biçimine karşıyım.

Madde 130. — Madde Bakanlıkların kanunun koyduğu esaslara göre kurulacağını belirtmekle yetinmeyip birde kanunla kurulup kaldırılacaklarını öngörmektedir. Her Bakanlığın mutlaka kanunla kurulması ilkesini getiren bu düzenleme yeni hükümetlerin kuruluşunda gerekli esnekliği ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle Bakanlıkların kanunla kurulup kaldırılacaklarını öngören 1 üncü fıkra hükmüne karşıyım.

Madde 132. — Maddede fesh yetkisinin kullanılmasına sınır getirilmemiştir. Olağanüstü hal sırasında veya yeni seçimlerden sonra bir yıl içinde bu yetkinin kullanılmıyacağını belirtilmesi uygun olur.

Madde 134. — Madde Millî Güvenlik Kurulunun belirli konularda aldığı kararları Bakanlar Kurulu için «uyulması gereken tavsiye» niteliğinde olduğunu öngörmektedir. Bir kararın bağlayıcılığı onun hukuki niteliği ile yakından ilgilidir. Bir kararın hem tavsiye niteliğinde olması hem de uyulması zorunlu nitelik taşıması mümkün değildir.

Madde 135 - 136 - 137. — Bu üç maddenin olağanüstü haller başlığı altında toplanıp tek madde içinde düzenlenmesi mümkündür ve daha uygundur. Zira gerek 136 ncı gerek 137 nci madde hangi hallerde kim tarafından olağanüstü hal ilan edilebileceğini düzenlemektedir. Aralarındaki fark Bakanlar Kurulunun birinde iki ayı diğerinde altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebileceğidir. Diğer hükümler ise ortak niteliktedir.

137 nci maddenin son fıkrasında olağanüstü hallerde çıkarılacak kanun hükmünde kararnameler düzenlenmektedir. Bu hükmü Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun hükmünde kararnamenin onayı konusunda 30 gün gibi bir süre içerisinde açık karar vermemesi halinde onaylanmış sayılacağı yolunda bir düzenleme getirilmesi uygun olur.

Bu nedenlerle 135 - 136 - 137 nci maddenin de ilk iki fıkrasının tek madde içinde toplanmasının; 137 nci maddenin son fıkrası hükmünde ayrı madde olarak düzenlenmesi gerektiği görüşündeyim.

Madde 140. — Maddenin 2 nci fıkrası hükmüne, uygulamada hükümetin hareket imkânını gereğinden fazla sınırlayabilecek nitelikte olduğu, ayrıca Anayasada yer almaması gereken ayrıntılar içerdiği için karşıyım.

Madde 141. — Merkez Bankalarının para politikasının yürütülmesinde sorumlu olan hükümetlerle ilişkisi değişik ülkelerde farklı biçimlerde çözümlenmektedir. Devletin iktisat politikasının çeşitli unsurlarıyla bir bütün olduğu, bu unsurlar arasındaki çelişkilerin tüm iktisat politikasının başarısızlığına yol açabileceği artık iyice anlaşıldığından, para politikasının ana sorumluluğunu taşıyan Merkez Bankalarının Devlet politikası dışında kalamıyacağı fikri genel kabul görmektedir. Hatta, Merkez Bankalarının hukuki yapıları ve gelenekleri itibarıyla bir özel sermaye bankası niteliğinde sayıldığı ülkelerde bile, iktisat politikası, gittikçe daha geniş ölçüde, hükümet-merkez bankası işbirliği ile gerçekleşir olmuştur. Bu nedenlerle maddede yer alan düzenlemeleri Anayasa hükmü olarak dondurulmasına karşıyım.

Madde 142. — Maddenin 1 inci fıkrasında yer alan «en fazla bir» deyiminin çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Madde 148. — Ekonomik ve sosyal konsey sadece yürütme organına değil, Yasama Organına da görüş bildiren bir danışma organı olarak düşünülmeli; görevleri maddede olduğu gibi ayrıntılı biçimde göstermek yerine ülkenin ekonomik ve sosyal kurumları konusunda görüş bildirmek ve kanun tasarılarını incelemek olarak belirlenmelidir.

Konsey işçi ve işveren kuruluşları temsilcileri ile meslek kuruluşları temsilcilerinden ve üniversite öğretim üyelerinden oluşmalıdır. Ayrıca, bu tasarının 159 uncu maddesinin son fıkrasında düzenlenen kamu görevlilerinin meydana getireceği kuruluşların temsilcilerine de konseyde yer verilmelidir. Fakat maddede düzenlendiği gibi bazı Bakanlarla üst düzey kamu görevlilerinin konseyde yer almasının uygun olmadığı görüşündeyim.

Madde 149. — Yüksek Hakem Kurulunun Anayasal bir organ olarak düzenlenmesine gerek bulunmadığı görüşündeyim.

Madde 152. — Devlet Denetleme Kurulunun, bugünkü şekli ile değil «Ombutsman» (Kamu denetçisi) niteliği kazandırılarak Anayasada yer almasının uygun olacağı düşüncesindeyim. Böylece tasarının 82 nci maddesinde yer alan dilekçe hakkına da işlerlik kazandırılmış olacaktır. Ayrıca, bu şekilde batı ülkelerinin çoğunda, hatta idari yargının en geniş anlamıyla bulunduğu ülkelerde dahi uygulama bulan kamu denetçiliği kurumu ülkemizde de yer almış olacaktır.

Madde 153. — Maddenin 5 inci fıkrasında yürütmenin durdurulmasının kanunla sınırlanabileceği haller belirtilirken Millî Güvenlik, Kamu düzeni ve genel sağlık nedenleri sayıldıktan sonra bunlardan daha dar sınırlama niteliğinde olan nedenleri ayrıca belirtilmesine gerek bulunmamaktadır.

Öte yandan 6 ncı fıkra ile kamu görevlileri hakkında yapılan görev ve yer değiştirme işlemlerine karşı yürütmenin durdurulması yolunda kapatılmasına karşıyım. Kamu görevlilerine yargısal güvenceden yoksun bırakan bu düzenleme idare karşısında kişilere sağlanan hukukî güvence ile bağdaşmaz. Ayrıca, yargı organına iki ay içinde davayı esastan karara bağlama yükümlülüğünü Anayasa ile getirilmesi de isabetli değildir.

Madde 155. — Maddenin 5 inci fıkrasında İçişleri Bakanına Mahallî İdarenin seçilmiş organı görevden alkoyma yetkisi tanınmaktadır. İstisnaî olarak kullanılması gereken bu yolun çok sınırlı bir biçimde düzenlenmesi gerekirdi. Bu yapılırken tasarının 13 üncü maddesindeki fiillerin işlenmesi halleri ile sınırlı tutulabilirdi. Ayrıca mahallî idareler arasında da ayırım yapıp büyük birimlerde Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması gerekirdi. Bu nedenlerle 5 inci fıkranın düzenlenmesine karşıyım.

Madde 161. — Madde Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan tabii servetler ve kaynakların aranması ve işletilmesinde Devlet ve özel teşebbüsü eşit tutan bir anlayışla düzenlenmiştir. Tabii servet ve kaynakların aranması ve işletilmesi haklarının bunları kendi hüküm ve tasarrufu altında tutan Devlete ait

olması ilkedir. Özel teşebbüs eliyle yapılmasının ise kanunun iznine bağlı olması gerekir. Bu nedenlerle maddenin düzenlenişine karşıyım.

Madde 168. — Ülkemizde dil alanında olduğu gibi tarih, bilimsel ve teknik araştırma alanlarında faaliyette bulunan başka kurum ve kuruluşlarda vardır. Yalnız dil konusunda ve Anayasal bir organ olarak Akademi kurulmasını uygun bulmuyorum. Bu nedenle maddeye karşıyım.

Madde 170. — Kamu kurum niteliğindeki meslek kuruluşlarını konu alan bu maddede bunların «amaçları dışında faaliyet gösteremeyecekleri»nin belirtilmesi yeterlidir. Bu kuruluşların «siyasetle uğraşamayacakları, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle birlikte hareket edemeyecekleri» hükmü gereksizdir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanların meslek kuruluşlarına üyeliklerini yasaklayan hükmün Anayasa'da bulunmasına gerek yoktur. Zira adı geçen kuruluşlar üyeyi mesleki faaliyeti yönünden denetlemekte olup memur olarak denetimi bundan farklıdır.

Maddenin mülki amire sınırsız «Faaliyetten men» yetkisi veren hükmü isabetli değildir. Bu fıkra'ya göre hâkimin gerek görmeyerek faaliyetten men kararı vermemesi halinde bile mülkiye amiri pekala bu tedbiri alabilecektir. Bu da mülki amirinin takdirini, hâkim takdirinden daha üstün tutulması anlamına gelir. Hâkimin el koyduğu işde mülkiye amire bu yetkinin tanınması doğru değildir. Bu kuruluşların seçilmiş organlarının görevden uzaklaştırılmasında ilke yargı kararı olarak kabul edilmeli istisnası yukarıda tasarının 155 inci maddesi konusunda belirtilen görüşe paralel olarak düzenlenmelidir.

Madde 173. — Hâkimlik mesleğini düzenleyen maddenin ikinci fıkrası hâkimler arasında eski sınıflandırmayı terkederek, esas mahkeme hâkimleri, bölge mahkemeleri hâkimleri ve yüksek mahkemeler hâkimleri olarak yeni bir sınıflandırma yaratmaktadır. Bu, bölge mahkemeleri hâkimlerinin yüksek mahkemeler dışındaki mahkemelerde görevlendirilmelerini veya yüksek mahkeme hâkimlerinin bölge mahkemelerinde görevlendirilmelerini imkânsız kılacaktır. Oysa, 2576 sayılı Kanun (m. 3) bazı bölge idare mahkemesi başkanlıklarına Danıştay üyelerinden istekte bulunanların atanabileceklerini ve bu suretle atanmaların Danıştay üyeliği sıfatını ve kadrolarıyla özlük haklarını koruyacaklarını öngörmektedir. Dolayısıyla, ikinci fıkradaki düzenlemeye karşıyım.

Maddenin üçüncü fıkrasındaki düzenlemeyi de uygun bulmadığım ve hâkimlik haysiyetiyle bağdaştıramadığım için çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Madde 179. — Madde tümü Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek Anayasa Mahkemesi üyeleri konusunda hiç bir nitelik belirtmemiştir. Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçileceklerde aranacak niteliklerin belirtilmesi gerektiğine inandığım gibi, üyelerden bir bölümü Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan seçilse de bir bölümünün mutlaka Yüksek Mahkemelerce gösterilecek adaylar arasından gene Cumhurbaşkanınca veya doğrudan bu mahkemelerce seçilmesinin uygun olacağı görüşündeyim. Bu nedenle maddenin düzenlenişine karşıyım.

Madde 182. — Maddede şekil denetiminin yalnızca «Son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı» ile sınırlı tutulmasına karşıyım. Zira, son oylamaya gelinceye kadar yapılmış şekil ve usul bozuklukları olabilir ve bunlardan bazıları esası etkileyebilecek ağırlıkta bulunabilir. Oysa, bu düzenleme ile söz konusu şekil ve usul bozuklukları denetim dışında kalmaktadır.

Öte yandan, Anayasa değişikliklerinin denetiminde Tasarının 198 inci maddesine gönderme ile yetinilmesi gerekirken bu yapılmayıp, maddede yer alan şartlardan bazıları sayılmak yoluna gidilmiştir. Bu şekilde, dolaylı biçimde de olsa aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan genel sıralama dışarıda bırakılmış olmaktadır. Bu nedenle maddenin ikinci fıkrasının düzenlenişine karşıyım.

Madde 184. — Anayasa Mahkemesinde iptal davası açabilme hakkının, Cumhurbaşkanı dışında, yalnız anamuhalefet partisi başkanı ile meclis üye tamsayısının beşte biri ile sınırlanmasına karşıyım. Herşeyden önce dava hakkının anamuhalefet partisine değil doğrudan başkanına verilmesi isabetli değildir. Dava açabilecek meclis üyelerinin sayısı da, hele siyasi partilere dava açma hakkı tanınmayınca, azaltılmalı ve sekizde bire indirilmelidir.

Öte yandan, yüksek yargı organlarına da kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alantarda dava açabilme hakkı tanınması gerektiği düşüncesindeyim.

Madde 187. — Maddenin ikinci fıkrasında yer alan «İptali yeni bir kanun hükmü gibi sonuç veren kararlar» deyimini, açık ve kesin ölçüt kapsamadığından değişik değerlendirmelere yol açabilecek niteliktedir. Maddenin son fıkrası hükmü de aynı niteliktedir. Bunların çıkarılmasının uygun olacağı görüşündeyim.

Madde 191. — Maddenin üçüncü fıkrasında Danıştay üyelerinin seçimi usulü düzenlenirken üyelerin dörtte üçünün «adli ve idarî yargı» hâkim ve savcılar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından seçileceği öngörülmektedir. Bu düzenlemeyi adli yargıdan ayrı bir idarî yargı düzeninin varlığı ile bağdaştırmak güçtür. Esasen aynı maddenin son fıkrasında Danıştayın kuruluşunda idarî yargının özelliğinin dikkate alınacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla, Danıştay üyelerinin dörtte üçünün idarî yargı hâkim ve savcılar arasından seçileceğini kabul etmek gerekir. Nitekim 6 Ocak 1982 tarih ve 2575 sayılı Danıştay Kanunu (m. 9) da üyelerin dörtte üçünün idarî yargı hâkim ve savcılar arasından seçileceğini öngörmektedir. Bu nedenle ikinci fıkradan «Adli» kelimesinin çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Öte yandan, memleketimizde Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemeleri kurulduğunu da dikkate alarak, maddenin son fıkrasına, Danıştayın kelimesinden sonra «Bölge İdare Mahkemelerinin, İdare Mahkemelerinin, Vergi Mahkemelerinin» veya yalnızca «Alt derece idare mahkemelerinin» deyiminin eklenmesinin uygun olacağı görüşündeyim.

Madde 196. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun «Adli» ve «İdarî» olmak üzere iki bölüm halinde çalışmasının iki yargı düzeninin özelliklerine ve hizmetin gereklerine daha uygun olacağı düşüncesindeyim. Dolayısıyla, bölüm üyelerinin üçte ikisi, adli bölüm için Yargıtay Büyük Genel Kurulunca, idarî bölüm için de Danıştay Genel Kurulunca kendi başkan ve üyeleri arasından, üçte bir oranındaki üyeleri ise doğrudan Cumhurbaşkanıca seçilebilir. Kurulun başkanlığını Adalet Bakanı yürütür.

Turgut TAN

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Sayın Başkan

Komisyonumuzca hazırlanan Anayasa tasarısında yer alan; aşağıda numaralarını belirttiğim maddeleri genel olarak tasvip etmekle birlikte; bazı maddelerin bazı fıkralarını veya fıkraların içerisindeki bir cümlesini tasvip etmiyorum. Belirttiğim maddeler hakkında söz hakkının mahfuz kalmasını arz ederim.

MADDELER (Söz Hakkımı Kullanacağım Hususlar)

KIŞI ÖZGÜRLÜĞÜ VE GÜVENLİĞİ :

Madde 18. — Şekli muhalefet. Maddenin tertibi, fıkralara (a, b, c, d, e,) harflerin verilmesi Anayasanın genel tertibine uymuyor, harflerin kaldırılması.

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ :

Madde 24/4

Din ve ahlak eğitimi ilk ve orta öğretimde mecburî olmalıdır. Köyler ve kırsal bölgelerde de din eğitimi sağlanmalıdır.

İl ve ilçelerde devlet elindeki imkânlarla din eğitimi yaptırılabilir.

Köy ve kırsal alanlarda ise devletin bu imkânı bu gün için yoktur. Dolayısı ile buralarda din eğitimi yaptırılmaz. Okuma-yazma bilmeyen kız, erkek çocuklarımız ve vatandaşlarımız da mevcuttur. Bunların din eğitimi nasıl ve hangi imkânlarla yapılacaktır. Burada bir boşluk ve noksanlık kalmaktadır. Din ve ahlak bilgisine sahip vatandaş ülke için daima yararlıdır.

DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA VE YAYMA ÖZGÜRLÜĞÜ :

Madde 26/2

«Devlete ait gizli bilgilerin açıklanması, ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı ve zamansız haberlerin önlenmesi.....»

Cümlesinin yanlış anlamalara ve uygulamalara sebep olması ihtimali mevcut olduğu için maddeden çıkarılması. Madde 12, 13 ve 14 deki genel sınırlama ve kötüye kullanılmama hükümlerinin aynı gayeyi temin edeceği... «millî güvenliğin, kamu düzeninin,....» olduğu gibi.

BASIN VE YAYIMLA İLGİLİ HÜKÜMLER :

Madde 28/4

«Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan...»

Cümlesinin 4 üncü fıkradan çıkarılması gerekçe 26/2 de izah edildiği gibi.

DÜZELTME VE CEVAP HAKKI :

Madde 32/2 Düzeltme ve cevap hakkı

Bu maddenin 2 nci fıkrası sonuna :, «Düzeltme ve cevap hakkı en geç bir ay içinde kullanılır....» cümlesinin ilavesini.

Düzeltme ve cevap hakkı daima uygulamada geciktirildi. Mahkemeler 3, 4 ay sürdü, müesseselerin başındaki şahısları küçültmek, karalamak için kullanıldı. Sonunda bazen mahkûmiyet para cezasına çevrildi. Düzeltme ve cevap hakkı mahkeme kararı ile kısa bir sürede doğru olarak yayınlanmalıdır. Cevap tahrif edilmemelidir.

SENDİKAL FAALİYET :

Madde 56/2

2 nci fıkranın sonuna : öder. «Sendikanın elde ettiği haklardan yalnız sendika üyeleri faydalanır.» cümlesinin ilavesini sendikaların ayakta kalabilmesi için sendikali işçinin sendikasız veya parasını ödemeyen işçiye nazaran bazı avantajlarının olması lazım ki işçi sendika aidatını kendi eliyle götürüp teslim etsin.

KÜÇÜK İŞYERLERİNDE GREV VE LOKAVT YASAĞI :

Madde 59/1

En çok 10 işçi....

En çok (5 işçi.... olarak düzeltilmesi.)

Gaye küçük sanayiye ve esnafı korumak ve aynı zamanda yanında çalışan işçilerin sosyal güvenliğini sağlamak ve bu işçi adedinin de asgari hadde tutmak için 5 işçi olarak düzeltilmiştir.

PARTİ KURMA VE PARTİLERE GİRME HAKKI :

Madde 77/6,

Bu maddeye son fıkra olarak :

«Siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.»

Cümlesinin eklenmesi.

Ülkemizde siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş ve mal varlıklarına el konulmuştur. Yeni kurulacak partiler parasız olacaktır. Bu husus gelişmelerine engel olduğu gibi, ülke problemleri üzerinde inceleme ve araştırma yapmalarına da imkân vermeyecektir. Politika varlıklı kimselerin iştigal edeceği bir alan haline gelecektir. Bu bakımdan meşru partilere Hazine yardımcı olmalıdır.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ :

(A) KURULUŞU :

Madde 83/1

....., genel oyla seçilen dörtyüz milletvekilinden,

....., genel oyla seçilen «Dörtyüzelli» milletvekilinden şeklinde düzeltilmesi.

Türkiye'nin nüfusu seçim tarihinde elli milyona 1990'lı yıllarda 75 milyona yaklaşacaktır. 400 milletvekili az gelecektir. Artırılmalıdır.

500 milletvekili 180 senatör toplam 680 parlamenterin görevi sona erdirilmiştir. İller daha iyi temsil edilmelidir.

MİLLETLERARASI ANTLAŞMALARIN UYGUN BULMA :

Madde 87/5,

5 inci fıkra... antlaşmalar kanun hükmündedir.

....., antlaşmalar «kanun gibi uygulanır», şeklinde düzeltilmesi.

Çünkü «Kanun hükmündedir.» terimi kanunla antlaşmanın eşdeğerde tutulduğu kanısını uyandırmaktadır. «Kanun gibi uygulanır.» tabiri daha uygundur.

ÜYELİĞİN DÜŞMESİ

Madde 96/3

..... partisi kapatılan milletvekillerinin de üyelikleri partisi kapatılan «ve kapatılma kararında isimleri zikredilen» milletvekillerinin de üyelikleri.....

Bu şekliyle fıkra daha açık bir şekle geldiği gibi, partinin kapatılma kararında suçu bulunan milletvekillerinin üyelikleri düşmüş olacaktır. Partinin kapatılmasında suçu olmayan, parti içinde mücadele eden, milletvekilinin de milletvekilliği düşmemiş olur. Nitekim mahkemeye verilen bazı partilerin milletvekillerinden bir kısmı, suçsuz bulunarak beraat etmektedir.

ANDİÇME :

Madde 93/2

Andın başına «Türk» kelimesinin ilavesini.

Cumhurbaşkanının andına da mevcuttur. Milletvekilinin ne için andıctığını belirtmesi bakımından önemli.

DEVLET DANIŞMA KONSEYİ :

1. KURULUŞU :

Madde 118

Maddenin iç tertibi, fıkralara (a, b, c) diye harflerin verilmesi Anayasanın genel tertibine uymuyor. Harflerin kaldırılarak diğer maddelerde olduğu gibi fıkra başlarının boş bırakılması.

2. GÖREVLERİ :

Madde 119

Aynen

J. ÜNİVERSİTELER :

Öğretim üye ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması,

Görevlendirilmesinin kelimesi yerine «atanmasının» kelimesinin kullanılması.

(Tevfik Fikret ALPASLAN

Anayasa Komisyonu Üyesi

ANAYASA TASARISININ TÜMÜ ÜZERİNDE GÖRÜŞLERİM

Anayasa Tasarısının tümü üzerinde görüşlerim aşağıda belirtilmiştir.

Prof. Dr. Kemal DAL

A) Hazırlama ve yapmada uygulanan usul hataları :

1. Komisyon çalışmalarının çoğu bilgi toplamaya tahsis edilmiştir. Hatta bu tür çalışmalar tasarının birçok maddeleri yazılıp müzakereye alındığı zaman içinde dahi devam etmiştir.

2. Tasarının genel bir planı yapılması ve çalışmaların bu plan üzerine yürütülmesi, bu çalışmaları yapacak alt komisyonların hemen başlarda meydana getirilmesi ile ilgili taleplerimiz daima reddedilmiştir.

Bu nedenle çalışmalar Anayasanın çatısını gösteren plana göre değil, genel Anayasa ve 1961 Anayasasının uygulama döneminde çıkan olaylar ve aksaklıkları birbirine bağlantı kurarak açıklayan seminerler şeklinde sürdürülmüştür. Bu seminerler şeklinde çalışmalar ile 5 ay geçirilmiştir. Daha sonra ani bir kararla Anayasanın en geç 10 Temmuzda yetiştirilmesi taahhüdüne girilmiştir. Ancak bundan sonradır ki, temel haklar, ekonomik ve sosyal haklar, siyasi haklar ve yasama, yürütme ve idare ve yargı konularını maddeleştirecek alt komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar ister istemez 1961 Anayasasının sistematüğini örnek alacak çalışmalarını belirtmek zorunda kalmıştır.

Halbuki ilk bilgi toplama sonrasında Anayasanın genel bir plan ve programı yapılacaktı. Bu plana göre alt komisyonlar kurulacaktı. Bu alt komisyonlar gelen bilgileri kendi alanlarına göre ayırım yapıp değerlendirmeye geçecekleri sırada Anayasanın temel düşüncesi, siyasi organlar sistemi, idari kuruluşlar sistemi ve yargı sistemi ve kuruluşları üzerinde ilke kararları alınacak şekilde tartışılması ve karara bağlanması gerekirdi. Bunlar üzerinde yapılan tartışmalar dağınık sonuçsuz ve peyder pey olmuştur. Bu nedenle Anayasa Tasarısı ahenkli ve sistemli değildir. Aceleden 1961 Anayasasının sistematüğünü takip etmek zorunda kalmıştır. Yürütme bölümünde bu sistemsizlik ve aceleye gelme açıkça görülmektedir. İdari kuruluşlar rastgele ve karışık düzenlenmiştir.

Tertipteki bu üstünlük dolayısı ile ekonomi ve sosyal haklarda bazı ekonomi ile ilgili maddelerin buradan çıkarılması gerekirdi. Mülkiyetin bir hak olacak temel haklar arasında yer alması gerekirdi.

Genel Tertipte.

Genel hükümler, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu idare, TBMM, siyasi haklar ve vatandaşlık, yargı, hak ve hürriyetler şeklinde bir düzenleme olmalı idi.

B) Anayasa Tasarısının tümü üzerinde esasa ait görüşler.

1. Temel felsefede 1961 Anayasası ile büyük bir ayrılık yaratılmamıştır.

Genel havası ile millî iradeye sıkı surette bağlı, milliyetçi hukuka bağlı, Demokratik laik insan haklarına bağlı bir Cumhuriyet kurmaya çalışan bir Anayasa.

Anayasa kesin olarak komünizme, faşizme, teokrasiye ve her türlü diktatörlüğe kapalı. Özel teşebbüsü destekleyen, hürriyetin hepsini tanıyan fakat kullanılmasını keyfilikten kurtaran bir temel felsefe kabul etmiştir.

Buna Atatürk ilkelerinin zamanımıza göre yorumlanması diyebiliriz.

2. Siyasi organizasyonda parlamenter sistem kabul edilmiştir. Ama yasamada tek meclis, yürütmede Cumhurbaşkanının kuvvetli olduğu bir parlamenter sistem getirilmiştir.

Monarşik parlamenter demokrasilerde Devlet Başkanının yetkisi çok az ve sınırlıdır.

Cumhuri parlamenter sistemler ilk zamanlar kendilerini monarşik parlamenter sisteme benzetecek Cumhurbaşkanını Meclise seçtiriyorlar ve pek yetki vermiyorlardı. Federal Alman, harp sonrası İtalya, 1946

IV üncü Fransız Cumhuriyetleri ve bizim 1961 Cumhuriyet Anayasasında olduğu gibi. Bu sistemlerde de İngiliz monarşik parlamenter sisteminde olduğu gibi iktidarın bütün yetkileri Başbakanda toplanır. Fakat Fransa ve diğer Cumhuri parlamenter ülkeler bu sistemin uygulamasından başarılı sonuç alamamışlardır. Bizim 1961 Anayasasında aynı sistemi benimsediği için ve Cumhurbaşkanı gibi Bakanlar Kuruluna fazla yetki vermediği için başarılı olamamıştır.

Fransa bu çıkmazdan kurtulmak için yarı Başkanlık sistemini benimseyen parlamenter sistemi seçmiştir. Buna da Cumhurbaşkanı millet tarafından seçiliyor ve yetkileri Başbakandan fazladır.

Anayasa Komisyonunda açıkça sorduk. Kuracağımız siyasî organizasyonda kuvvetli bir Cumhurbaşkanı mı istiyoruz, kuvvetli bir Başbakan mı istiyoruz? Eğer kuvvetli Cumhurbaşkanı istiyorsak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öneriyorum. Eğer kuvvetli bir Başbakan istiyorsak Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi gerekir.

Durum ve şartlara göre Cumhurbaşkanının yetkilerini artıracız, o halde Cumhurbaşkanını halk seçmelidir. Şeklinde teklifte bulunduk. Yapılan oylamada parlamenter sistem lehine ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için oy kullandım. Çoğunluk TBMM tarafından seçilmesi istikametinde karar aldı. Ondan sonraki düzenlemelerde Cumhurbaşkanının normal parlamenter sistemi aşan yetkileri Anayasa tasarisına girdi.

Bu durumda TBMM tarafından seçilen güçlü bir Cumhurbaşkanı ve yetkisi pek belli olmayan bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu oluşturuldu. Tasarının bu düzenlemesi ilerde problemler çıkaracaktır. Zira TBMM de çoğunluğa sahip partinin lideri Cumhurbaşkanının lideri Cumhurbaşkanı olamaz. Partisi ile ilgisini kesmek zorundadır. Çoğunluk partisi lideri Başbakan olunca demokratik parlamenter sistemdeki iktidar partisi ve lideri olarak millete seçimde vadettiği program zor uygulanır. Çünkü karşısında tarafsız ve güçlü bir Cumhurbaşkanı bulunacaktır. Bu yüzden kendi programını uygulamada Cumhurbaşkanının müdahaleleri ile karşılaşacaktır. Bu durumda gelecekte Cumhurbaşkanı ve Başbakan uyumsuzluğu muhtemeldir.

ANAYASA TASARISININ EGEMENLİĞİ DÜZENLEYEN 5 İNCİ MADDESİNİN A FIKRASINA KARŞIT OY YAZISI

Anayasa Tasarısı, egemenliği düzenleyen 5 inci maddesi son fıkra dışında;

1961 Anayasasının 4 üncü maddesinin aynıdır.

Bu maddenin 2 nci fıkrası tasarıda da, millet egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır» şeklindedir.

Benim bu düzenlemeye karşı aşağıdaki nedenleri ileri sürerek ileri sürdüğüm itirazlar ve yaptığım teklif yapılan oylamada 5 oya karşı 5 oyla Başkanın karşı tarafla olması nedeni ile reddedildi.

2 nci fıkra teklifim şu şekilde idi :

«Millet egemenliği, Anayasanın koyduğu esaslara göre yasama yetkisini T.B.M.M., yürütme yetkisini, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı yetkisini de bağımsız mahkemeler eliyle kullanır.»

1. Ret şekil bakımından usulsüzdü zira parlamenter uygulamada Başkanın oyu bu gibi durumlarda ret için ağırlıklı sayılmaz.

2. Esas yönünden : Anayasa Tasarısının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası «egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanır» şeklindeki düzenlemesi özellikle yürütme alanında Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu dışındaki bütün organlara doğrudan doğruya Anayasadan kaynaklanan millet egemenliği kullanmak gibi bir yanlışlığa düşmelerine neden olmaktadır.

Aslında millet egemenliğini üç fonksiyonu yerine getirmek için kullanır. Yaranma fonksiyonu bunu T.B.M.M. yapacaktır; yürütme fonksiyonu, bunu Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yapacaktır; yargı fonksiyonu bunu da bağımsız mahkemeler yapacaktır. Bunu açıkça ifade etmek dururken, devletin yürütme alanındaki, Anayasada yer alan idarî kuruluşlarına, Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyor. Şeklinde bir pay çıkarmalarına meydan verecek düzenleme sakıncalıdır.

Nitekim bu düzenleme dolayısı ile 1961 Anayasasında Anayasa ile kurulan idarî ve özerk kuruluşlar.. biz Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyoruz» anlamında tutum ve davranışa girerek her biri kendisine göre ayrı bir yetki egemenliği alanı yaratmaya gitmişlerdir. Bu sebeple hükümeti pek işlerine karıştırmak istememişlerdir. Halbuki idarî kuruluşlar özerkte olsalar kamu hizmeti vermektedirler. Bu nedenle hükümetin gözetim ve yönetimi altındadırlar. Öyle olması gerekir.

1961 Anayasasının bu düzenlemesi nedeni ile yürütmenin faaliyet alanındaki kuruluşların tutumu iktidar gücünün merkezleşmesi yerine dağılmasına neden olmuştur. Bütün bu sebeplerle egemenliği düzenleyen 5 inci maddenin 2 nci fıkrasına karşıyım.

Prof. Dr. Kemal DAL

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Aşağıda zikredilen sebeple Anayasa Tasarısının 12 nci maddesine karşı oy yazısıdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

12 nci maddenin ilk düzenlenmesinde 1 inci fıkranın son cümlesinde bulunan «özel sebeplerle ancak kanunla sınırlanabilir»

«3 üncü fıkranın başında da Kanun» kelimesi ilk düzenlemedeki 2 fıkrasında bulunmamakta idi.

Tasarı kesin şeklini alınca görülüyor ki bu kanun sözü mevcut değil. Bu noksanlığın bir dikkatsizlik sonucu meydana geldiği kanısındayım.

Kanun veya kanunla sözünün son fıkrasının son kelimesinden evvel yer alması gerekir. Kanunla sözü bu raya girmediği takdirde temel hak ve özgürlüklerin kanun çıkarmadan da sınırlanabileceği sonucu ortaya çıkar. Bu ise çok tehlikeli olabilir. Bu nedenle 12 nci maddenin bu şekline karşıyım.

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısının Toprak Mülkiyetini düzenleyen 44 üncü maddesinde, 1 inci fıkra «Topraksız olan ve yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak» ve aynı maddenin 2 nci fıkrasında birinci cümlede «topraksız ve yeterli toprağı bulunmayan çiftçilere toprak dağıtımına» ifadelerine aşağıdaki nedenlerle karşıt oy yazımdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

1. Evvela topraksız çiftçi deyimi isabetsizdir. Çiftçinin az veya çok toprağı vardır. Eğer çiftçi topraksız ise çiftçi değildir. Çiftçilik bazı mesleklerde olduğu gibi; toprağı uzun yıllar süre süre edinilen bir meslektir. Yani bir kimsenin çiftçiliği meslek edinebilmesi ve çiftçi olabilmesi için mutlaka toprağı olması lazımdır.

Bu nedenle topraksız çiftçi deyimi ile çiftçiliğin şartlarına göre, mevsimlik veya devamlı değişik işçilik yapan insanları, meslekten çiftçi olanlarla hukuken aynı duruma getirmiş oluyoruz. Bu suretle mevsimlik ve gezici olarak bir yerde kalan veya bölgeleri gezen insanlar bu ifade ile toprağı olmayan çiftçi durumuna sokuluyor. Bu hüküm kanunlaştığı takdirde devlet bu gibi ziraat işçilerine çiftçi sıfatı veriyor ve Anayasa ile taahhüt altına giriyor. Halbuki böyle bir taahhüdün yerine getirilmesi imkânsızdır. Zira bu ifadeye göre bir mevsim dahi olsa, bir kimse bir çiftçinin yanında ziraat yapsa topraksız çiftçi olup çıkıyor. Bu suretle bütün ziraat işçileri her sene topraksız çiftçi olacak onlara toprak verilecek, bu defa yenileri gelecek ve bu iş sonsuza kadar sürüp gidecektir.

Topraksız köylü olur, az toprağı olan çiftçi olur fakat, topraksız çiftçi olmaz. Topraksız çiftçi bir yanıltıcı slogandır. Devamlı olarak devleti köşeye sıkıştırmak, zor duruma düşürmek için yıllardan beri tekrarlanan bir slogandır. Devlet bundan daima zarar görmüştür. Bundan dolayı bu deyimden yeniden Anayasaya girmesine karşıyım.

2. Ayrıca devlet hiçbir meslek sahibine herhangi bir Anayasa taahhüdü altına girmezken neden topraksız çiftçiye (bir an için var farzetsek) toprak vermek için Anayasa teminatı veriyor?

Devlet, berberim diyene dükkân, sanayiciyim diyene fabrika, eczacıyım diyene eczane, dişçiyim diyene dişçi, doktorum diyene muayenehane, avukatım diyene büro, kasabım diyene kasap dükkânı vs. açmak için Anayasa teminatı vermiyor da neden bir topraksız çiftçiyi Anayasa ile yaratıp ona toprak vermeyi Anayasa teminatı altına alıyor. Bu durum gösteriyor ki; mevcut olmayan, bir sınıf yaratılıyor. Bu sınıf devlet desteğine muhtaçmış imajı veriliyor. Bütün mesleklerden ayrı olarak devlet bunlar için taahhüt altına sokuluyor. Bir slogan sınıf için diğer mesleklerden farklı bir durum yaratıldığı için Anayasaya öyle bir deyimden girmesine karşıyım. Zira bu topraksız çiftçi deyimi Anayasaya girerse sloganlar devam edecek ve devlet gene güç durumlara sokulacak.

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısının Kamulaştırmayı düzenleyen 48 inci maddesinin 4 üncü fıkrasında yer alan «Ancak, Toprak ve Tarım reformu» ifadesine aşağıdaki sebeplerle karşıt oy yazımdır.

48 inci maddede düzenlenen Kamulaştırma Kamu yararı için gerekli bir müessesedir.

Ancak 48 inci maddenin 4 üncü fıkrasında yer alan «Toprak ve Tarım reformu» ifadesindeki «Toprak ve» ifadesinin buradan çıkması gerekir. Zira yıllardan beri anlamsız yanlış olarak zihinlere yerleşti. Verilmek istenen bir eylemin sloganı haline gelen bir deyimdir. Toprak reformu olmaz Tarım reformu olur. Tarım çok geniş bir kavramdır. Toprak sürüp ekmeyi yani ziraati, ormancılığı, hayvancılığı, arıcılığı, tavukçuluğu sebze ve meyveciliği, çiçekçiliğe varıncaya kadar her çeşit tabiatla uğraşmak suretiyle üretim yapmak için bütün uğraşları ve meslekleri içine alır. Bu nedenle tarım, toprağa ait her çeşit uğraşmayı içine alır. Böyle olunca Tarım reformu demek varken ayrıca buna toprak ve tarım reformu demek anlamsızdır. Anayasaya böyle bir deyim girilmesi gülünç olur.

Bu böyle iken, Toprak reformundan söz ediliyorsa, o halde bu bir maksat için kullanılıyor demektir. Yıllardan beri kullanılan maksatlı bir slogandır. Amacı Ziraat yapılan toprağın pay edilmesidir. Topraksız çiftçi sloganı da bunun tamamlayıcısıdır. Bunun gibi gülünç ve devleti tahrip edici slogan vaatlere artık Anayasada yer olmamalıdır. Devlet tarım reformu yapar. Bunun için toprağın belli bölgelere göre en verimli üretim hangi büyüklükteki araziden alıyorsa onu düzenler. Bu devletin hakkıdır. Bunun için ayrıca toprak reformu diye Anayasaya hüküm koymak gerekmez tarım reformu yeterlidir.

Prof. Dr. Kemal DAL

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısının küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağını düzenleyen 59 uncu maddesine aşağıda gösterilen sebepler dolayısı ile karşıt oy yazımdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

Recep MERİÇ

1. Maddenin başlığı küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı şeklinde düzenlendiği halde madde metninde bu yasağın kapsamına toplu iş sözleşmesini de katmıştır. Bu düzenleme doğru değildir.

2. Bu madde Anayasa hükmü haline gelirse emeği ile çalışanların büyük bir kesimi küçük işyerinde çalışmaları için işveren karşısında, toplu iş sözleşmesi ve grev yapamayacakları için himayesiz, desteksiz ve güçsüz kalacaklardır. Bu ise işçiler arasında büyük işyeri işçisi küçük işyeri işçisi; toplu sözleşme ve grev hakkına sahip ve bunlara sahip olmayan işçi gibi bir farklılaşma yaratacaktır.

3. Ayrıca işverenler de, bu hükmü kötüye kullanabilirler. Devamlı olarak iş yerini 10 işçi büyüklüğünde tutmak, büyük işyerlerini 10'ar işçilik işyerlerine bölmek gibi.

4. Gelişen teknoloji ve mekanizasyon dolayısıyla kurulacak sanayi belkide 10 işçiyi aşmayacak şekilde oluşabilir. Bu da büyük bir işçi sayısının bu haklardan yararlanmasını önler.

Bu nedenlerle bu maddenin bir Anayasa hükmü olarak yer almasına karşıyız.

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısında Cumhurbaşkanının seçimini düzenleyen 111 inci maddeye aşağıdaki nedenle karşıt oy yazımdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

Cumhurbaşkanının seçimini düzenleyen 111 inci madde «Cumhurbaşkanı TBMM. üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir» şeklinde düzenlenmiştir. Bu maddenin diğer fıkraları da Cumhurbaşkanının TBMM.'ce seçilmesi ile ilgili usullere aittir. Anayasa tasarısında çeşitli maddelerde Cumhurbaşkanına geniş yetkiler verilmiştir. Anayasa tasarısında bu yetkiler tanındığına göre bununla bağdaşacak bir seçim sisteminin uygulanması gereklidir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi daha tutarlı ve tasarıda sahip olduğu yetkilerin gereğidir. Bunun için 111 inci maddenin düzenlenmesine karşıyım.

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Bakanlar Kurulunun kuruluşunu düzenleyen 126 ncı maddenin 2 nci fıkrasında son cümle «usulüne uygun olarak Cumhurbaşkanınca görevine son verilir» açık bir anlam taşınamaması nedeniyle, aşağıdaki sebepten dolayı karşıt oy yazısıdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

1. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının parlamentodaki çoğunluğun liderini Başbakan olarak atar. Bir Başbakan güvenoyu almazsa Cumhurbaşkanının onun görevine son verilmesi diye bir işlem olamaz. Güvenoyu almayan hükümetin başkanı istifa eder. Bu istifa Başbakanı ve bütün üyeleri kapsar. Cumhurbaşkanı bu durumda onun görevine son vermez. İstifasını kabul eder. Yeni hükümet kuruluncaya kadar da görevlerine devamını rica eder. Parlamenter demokrasilerin teamülü budur. Bunun dışında Cumhurbaşkanının Başbakanı görevden uzaklaştırması söz konusu değildir.

Başkanlık sistemine dönük parlamenter sistemlerle (1958 Fransasında) dahi böyle bir usul yoktur. Kuvvetli Cumhurbaşkanlarının fevkalade yetkileri var ama bunlar içinde Başbakanı görevden alma yok. Fevkalade yetkileri de fevkalade şartlarda bazı usullere uyarak kullanır. Tasarının 126 ncı maddesindeki Başbakanın usulüne uygun olarak görevine son vermesi anlaşılması zor bir usul. Cumhurbaşkanınca Başbakanı, hangi usule uyularak görevine son vereceği muğlak olduğu için katılamıyorum.

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa tasarısının üniversiteleri düzenleyen 165 inci maddesine aşağıda belirttiğim nedenlerle karşıt oy yazımdır.

Prof. Dr. Kemal DAL

Anayasa tasarısının 165 inci maddesi Üniversiteyi düzenlerken 1 inci fıkra «Üniversite Devlet eliyle ve kanunla kurulur.»

2 nci fıkra «Üniversiteler bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileridir.»

3 üncü fıkra «Üniversiteler kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir.»

4 üncü fıkra «Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmesi, bilimsel özerklik esasına uygun olarak Kanunla düzenlenir ve kendi organlarıncı yürütülür.

2. Yukarıya aldığımız fıkralardan 3 üncü ve 4 üncü fıkralar bilimsel özerkliği çok aşan idarî özerklik niteliğindedir. Bu tür bir tüzelkişiliğin, Anayasa tasarısında, hizmet esasına dayanan Anayasal kuruluşlarda, benimsenilmediğini görüyoruz. Hemen hepsinde kurulan organlar devletin başka yetkilisi tarafından seçilmektedir. Halbuki, 165 inci maddesinde 3 üncü fıkra, üniversite organlarını kendileri tarafından seçilmesi esasını getirmiştir. Bunun gizli bir idarî özerklik olduğu açıkça görülmektedir.

4 üncü fıkra üniversite öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilme... kendi organlarıncı yürütülür. Denmek suretiyle devletin Üniversite elemanlarının tayin ve yükseltilmelerine devletin denetimi dışında bırakmaktadır.

Her ne kadar son fıkra Üniversite üzerinde Devletin sahip olduğu gözetim ve denetimden söz edilmekte ise de 3 üncü ve 4 üncü fıkraların düzenlenme tarzı Üniversiteler üzerinde devletin gözetim ve denetimini imkânsız hale getiren Anayasa hükmü olarak yer almış oluyor.

3. Böyle bir düzenlemenin sakıncaları ise aşağıdaki şekilde ortaya çıkmaktadır.

a) Üniversite hizmet esasına göre kurulan bir kamu tüzelkişisidir. Gördüğü hizmet öğretim ve eğitim hizmetidir. Bütün ülkeye açık olarak götürülmesi gereken bir hizmettir. Bu tip hizmetler her ne kadar kamu tüzelkişileri tarafından gördürülürse de bu, hizmetin bütün yurda açık olarak yayılmasını düzenlemede hükümetin düzenleme denetim ve gözetim hakkını ortadan kaldıramaz. Hükümet yürütmenin faaliyet alanında yapılan bütün hizmetleri ülkenin yararı için düzenleme gözetim ve denetime alma yetkisine sahiptir. Halbuki 165 inci maddenin getirdiği düzenleme Üniversite hizmetlerini, Anayasa hükmü ile hükümetin gözetim ve denetimi dışına çıkarmaktadır. Dünyanın hiç bir ülkesinde böyle bir şey mevcut değildir.

b) Bu düzenleme yürütmenin faaliyet alanında yaratılan bir özerklik kavramı ile Üniversite hizmetlerinde hükümetin genel politikasını uygulamayı önlemektedir. Halbuki Hükümetin dayandığı parti seçimlerde vadettiği Üniversite öğretim programından dolayı ile de oy almıştır. Ama bu hüküm nedeni ile, bu politikayı uygulayamayacaktır. Çünkü bu düzenleme hükümeti üniversitenin kapsamından içeri sokmaz. Ama hükümet siyasî vaat ve programları dolayısı ile TBMM.'ne karşı Üniversite öğretiminden dolayı sorumludur. Bu suretle bu düzenleme Üniversite alanında bir siyasî partinin millet iradesine dayalı, plan ve programının uygulamasını önlerken aynı zamanda o siyasî partiyi başarısızlığı ile itham eder ve sorumlu tutar.

c) Bu düzenleme aynı zamanda üniversiteye Anayasadan kaynaklanan bir yetki verirken bu yetkinin yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır.

Egemenliğin kullanılmasında, yürütme fonksiyonu yerine getirme, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yetkilidir. Halbuki üniversite, idari özerklikle üniversite fonksiyon bakımından, direk olarak millet egemenliği kullandığı intibakı yaratmaktadır. Bu ise asıl yetkilinin yetkisini tanımamak gibi bir sonuç doğurmaktadır.

Bütün bu nedenlerle yürütme organının elinde merkezleşmesi gereken yürütme gücü parçalanmakta ve dağılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, 1961 Anayasası yürütme alanında hükümetin gücünü merkezileştirememiş dağıtmıştır.

Aynı parçalanmaya yeniden meydan vereceği için ve yukarda belirttiğim bütün sebepler dolayısı ile Üniversiteleri düzenleyen 165 inci maddeye karşıyım.

17 Temmuz 1982

DANIŞMA MECLİSİ SAYIN BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısı ile ilgili Karşı Oy Yazım ekte saygı ile sunulmuştur. Gereğinin ifası arz olunur.

Prof. Dr. Feyzi FEYZİOĞLU
Anayasa Komisyonu Üyesi

ANAYASA KOMİSYONU ÜYESİ PROF. DR. FEYZİ FEYZİOĞLU'NUN ANAYASA TASARISI HAKKINDAKİ KARŞI OY YAZISI

I. - GENEL OLARAK :

1. 23 Kasım 1981 tarihinde göreve başlayan Anayasa Komisyonumuz, yaklaşık olarak 8 ay sonra, 17.7.1982 günü Anayasa Tasarısını Danışma Meclisi Başkanlığına takdim edebilmiştir. Ancak bu 8 aylık sürenin çalışma programı ve planı dengeli ve düzenli şekilde yapılmadığı için de 10 Haziran 1982 tarihinden sonraki 1 ay 1 haftalık süre içinde insan takatini aşan bir mesaiye ihtiyaç duyulmuş, her gün, cumartesi ve pazarlar dahil, sabahın saat 09.30'undan gecenin 24.00'üne kadar hatta onu da aşan sürekli bir çalışma temposuna girilmiştir.

Bu tür çalışmanın sonucu ise ortadadır. Takdim olunan Anayasa Tasarısı «Başlangıç»'sız, «Genel gerekçe ile madde gerekçeleri» eklenmemiş; tasarı ile birlikte düzenlenmesi icap eden «Geçici Maddeler»'e hiç değinilmemiş ve hatta maddeler içinde yollama yapılan diğer maddelerin dahi yerleri boş bırakılmış ve sistematikte yapılması zorunlu düzeltmelere hiç el atılamamış bir metin olarak Danışma Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve basına açıklanmıştır.

Bu eksiklikleri ile bir Anayasa Tasarısını vermekten ise, çalışmalarımızı bir süre daha devam ettirerek eksiksiz bir Anayasayı takdim etmek önerilerimiz, Komisyon Başkanlığınca maalesef «engelleme» olarak değerlendirilmiştir.

2. Anayasa Tasarısının 2 nci maddesinde cumhuriyetin temel ilkeleri sayılırken, açıkça «başlangıçta belirtilen temel ilkelere» yollama yapılmıştır. Sadece bu nedenle dahi (Başlangıç)'ın tasarı ile birlikte sunulması ve açıklanması gerekirdi.

«Başlangıç» üzerinde, dikkat ve titizlikle durulmak istenmesi tabiidir. Fakat bu konuda hazır olduğu bildirilen öneriler görülmeden ve onlar üzerinde Komisyonun sayın üyelerinin fikirleri alınmadan Komisyon Başkanlığının önerimizi gündeme dahi almak istememesi ve hiç görmediği (Başlangıç) yazımızı, «siz üzerinde biraz daha çalışınız, 1961 Anayasasında da öyle olmuştu, başlangıç konusunu daha sonra ele alırız» diyerek tasarıyı başlangıçsız olarak takdim edişi bizce de yerinde olmamıştır.

3. Anayasa Tasarısında, bazı bölümler ve bölümler içindeki bazı maddeler yasanın genel sistematigine uymayan bir dağılımdadır. Bunların yerli yerine konulması gereğinde Komisyonunda görüş birliğine varılmış fakat zaman ayarlamasının iyi yapılamamış olması yüzünden buna da vakit kalmamıştır.

4. Nihayet seçimlerde geçici Bakanlar Kuruluna ilişkin 1961 Anayasasının 109 uncu maddesindeki hükmün benzeri bir kuralın yeni Anayasaya alınmayışı da isabetli olmamıştır. Seçimlerde Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlarının Meclis içindeki bağımsız üyelerden oluşturulması hükmünün terkediliş nedeni olarak, bu göreve genellikle pasif kişilerin getirilişi gösterilmiştir. Oysa bu bakanlıklara Meclis dışından kimse-leri seçme imkânının tanınması ile sözü edilen sakıncanın giderilmesi mümkündür. Atamaların Meclis dışındaki tarafsızlardan Cumhurbaşkanınca yapılması ise, amaca en uygun bir çözüm yolu olacaktır.

5. Tasarının tümü hakkındaki saklı tuttuğumuz diğer düşünce ve eleştirilerimiz ise, Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında arz edilecektir.

II — Anayasa Tasarısı'nda Katılmadığım Maddelerle İlgili (KARŞI OY) larım :

Madde 12. — Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin esasları düzenleyen bu maddenin sonuna «kanun, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunamaz» hükmü de eklenmeli idi.

Madde 13. — Kişilerin, bu maddede yasaklanan amaçlar doğrultusunda haklarını kötüye kullanmaları halinde o hak ve özgürlüğü kaybedecekleri ve hak kaybetme hükmünün mahkemelerce doğrudan doğruya verileceği esası, hem çok ağır bir sonuçtur, hem de uygulanması güç ve karışıktır. Bu nedenlerle 1 inci fıkra sonundaki «kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve özgürlüğü kaybederler...» cümlesi çıkartılmalı ve 2 nci fıkradaki «bu yasaklara aykırı hareket edenlere uygulanacak müeyyidelerin kanunla düzenleneceği» hükmü ile yetinilmelidir.

Madde 16. — «Kişinin vücut bütünlüğüne dokululamayacağı ve rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamayacağı ve organlarının alınamayacağı» şeklindeki ikinci fıkranın sonuna «kanunla öngörülen tıbbî zorunluluk halleri saklıdır.» cümlesinin eklenmesi lazımdır.

Madde 33. — Derneklerin Hâkim kararı ile kapatılabilmesi veya Hâkim kararına kadar, kanunla yetkili kılınan merciin emri ile faaliyetten alıkonabilmesi, bu maddenin 4 üncü fıkrasında düzenlenmiştir.

Bunlardan başka, İçişleri Bakanlığının da, belirli amaçlarla, Dernekleri faaliyetten men değil, kapatma yetkisi ile teçhiz edilişi, dernek kurma hak ve özgürlüğünü ciddi şekilde baltalayıcı bir hükümdür. Bu fıkranın metinden çıkartılması görüşündeyim.

Madde 59. — En çok 10 işçi çalıştıran küçük iş yerlerinde Toplu İş Sözleşmesi ile grev ve lokavt yasaklayan bu madde hükmü, büyük iş yerlerinin Toplu İş Sözleşmesi ve grevlerden kolaylıkla kaçabilecekleri bir açık kapı sayılmak gerekir. Bu hali ile madde, gerçek olan ve olmayan küçük iş yerlerinin karıştırılması ve işçi haklarının ihlâl edilmesi sonuçlarını doğurabilir. Maddenin bu sonuçları önleyici biçimde yeniden ve dikkatle düzenlenmesi gerekir.

Madde 77. — Siyasî Partilerin, kuruluş ve faaliyetlerini sürdürme esaslarını düzenleyen bu maddede, «siyasî partilere Devletçe yardım yapılabilmesi ve bu yardımın miktar ve şartlarının kanunla düzenleneceği» yolundaki bir fıkranın olmayışı, kanaatimizce önemli bir eksikliktir. Belli bir oranda yapılacak Devlet Yardımının, siyasî partilerin kendilerini bağımlı duruma sokacak bir takım ilişkilerden uzak kalmaları ve yaşama imkânlarına az da olsa sahip olabilmeleri gibi, küçük küçümsenmeyecek yararları vardır.

Madde 78. — Siyasî Partilerin malî denetiminin, faaliyet konusu ve uzmanlığı ile yeni düzenlemede bir hesap mahkemesi hüviyeti ile yüksek mahkemeler arasına katılmış olması dikkate alınarak, Anayasa Mahkemesi yerine Sayıştaya verilmeli idi.

Madde 84. — Milletvekili aday olmak isteyen kamu hizmeti görevlilerinin, özellikle memurların ne gibi şartlarla aday olabileceklerinin düzenlenişini kanuna bırakan bu madde, çelişkili ve eşit olmayan hükümler taşımaktadır.

Son fıkrada sayılanları bir arada (kolluk görevlilerinin) istifa etmedikçe aday olamayacakları kesin hükme bağlanmış iken, bir mülki amirin (örneğin bir vali ya da kaymakamın) görevinden çekilip çekilmeyeceği kanuna bırakılmıştır. Öte yandan 1961 Anayasasının 68/3 maddesi hükmünün uygulamada, huzursuzluklar ve güvensizlikler yarattığı ve iktidara gelen parti ile aday olup kazanamayan memur arasında sürtüşmelere yol açtığı çok görülmüştür. Bu nedenlerle bizce de, herhangi bir ayırım yapılmaksızın, «milletvekili aday olmak isteyen memurların, seçimlerden belli bir süre önce görevlerinden istifa etmeleri» esası, bu maddenin bir fıkrasını oluşturmalı idi.

Madde 88. — Ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması halinde, Cumhurbaşkanının da Silahlı Kuvvetlere silah kullanma emri verme yetkisini düzenleyen bu maddenin sonuna «Cumhurbaşkanı, ilk imkânda durumu TBMM nin bilgi ve onayına sunar» fıkrası eklenmelidir.

Madde 96. — Maddenin son fıkrası partisi kapatılan milletvekillerinin tümünün üyeliklerinin düşeceği hükmünü amirdir. Oysa Anayasa Mahkemesince kapatılan partilerin milletvekillerinin hepsinin değil, sadece kapatma kararında sorumlu görülenlerin bu sıfatlarını yitirmesi daha âdil bir çözüm yolu olacaktır.

Madde 113. — Bu madde Cumhurbaşkanının (Görev ve Yetkileri) ni belirtmektedir. Maddenin 3 üncü fıkrası, 1961 Anayasasının 97 nci maddesinin 2 nci fıkrasının aynen tekrarıdır. Oysa bu Anayasa ile Cumhurbaşkanıya yeni ve çok önemli görev ve yetkiler de tanınmıştır. Bunların son fıkradaki (Cumhurbaşkanı, ay-

rica, Anayasada ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır) cümlesi ile geçiştirilmesi yetersizdir. Ya, 3 üncü fıkraya yeni anayasa ile tanınan görev ve yetkilerin başlıcaları da eklenmelidir; ya da sadece son fıkradaki genelleme ile yetinilmelidir.

Madde 126. — Cumhurbaşkanına bu madde ile Başbakanı, meclis dışından da atama yetkisi verilmekte ve «usulüne uygun olarak görevine son verebilme» yani azletme yetkisi de tanınmaktadır.

Öte yandan 132 nci maddede de, gensoru (madde 105) veya görev sırasında güvenoyu istemesi (madde 128) sonucu güvensizlik oyu ile düşürülen başbakana, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteme yetkisi verilmiş bulunmaktadır.

1. Öncelikle, güvensizlik oyu ile düşürülen başbakana, Cumhurbaşkanından meclisin feshini isteyebilme imkânının verilmesi, başbakana güvensizlik oyu vermeyi düşünen milletvekillerinin bu konuda rahatlıkla oy vermelerini engelleyecektir. «Başbakanın düşürülmesi yolunda oy kullanırsam, düşürülen başbakan da meclis seçimlerinin yenilenmesini isterse, yeni seçimlerde belki de milletvekili olamam, en iyisi başbakanı düşürmemektir» tarzındaki bir endişe, milletvekilinin kararını etkileyecektir.

Buna rağmen, bu yetkinin başbakana verilmesini parlamenter sistemin bir gereği olarak kabul etmek icap ettiği söylenirse, 132 nci maddedeki bu imkân mutlak bir ifade ile, madde 105 ve 128 uyarınca verilen güvensizlik oyu ile düşürülen her başbakana tanındığına göre, bu başbakanın meclis içinden veya dışından atanmış olması sonucu değiştirmeyecektir. Böyle olunca, meclis dışından atanmış bir başbakan dahi, güvensizlik oyu ile düşürülürse, seçimlerin yenilenmesini Cumhurbaşkanından istemek yetkisine sahip bulunacaktır. Dışarıdan atanan başbakanın meclisin feshini isteyebilmesi ise, Parlamenter sistemle bağdaştırılmaz. Bu hükümlerden birinin mevcudiyeti, diğerinin varlığını reddeder. Bu itibarla madde 126 ile 132 arasındaki bu açık ve bağdaşmaz çelişki giderilmelidir.

2. Bu madde ile ilgili ikinci muhalefetim başbakanı atayan Cumhurbaşkanının, onun görevine de son verebilme yetkisi ve şekline ilişkindir. Cumhurbaşkanının, başbakanın önerisi üzerine bakanlardan bir kısmının görevine son verebilmesi, yaşanan tecrübeler dikkate alınca yerindedir. Fakat, gensoru veya güvenoyu isteme yolları varken, Cumhurbaşkanının başbakanı dahi doğrudan doğruya azletmesi yolunun açılması, Bakanlar Kurulunun başını çok güçsüz ve Cumhurbaşkanına tam bağımlı bir kişi durumuna sokacaktır ve millî iradeyi temsil eden Millet Meclisinin o başbakana güvenoyunun devam etmekte bulunmasını dahi anlamsızlaştıracaktır.

Kaldı ki, maddede, 1 inci fıkradaki «usulüne uygun olarak» görevine son verme cümlesinde sözü edilen «usulün ne olduğu» ve «bu usule hangi hallerde uyulmuş sayılacağı» hususları da açıklanmış değildir.

Madde 134. — Millî Güvenlik Kuruluna, Cumhurbaşkanının gerek gördüğü hallerde, özellikle 2 nci fıkrada sayılan konularda anamuhalefet partisi liderini de çağırması hükmü eklenmelidir.

Madde 139. — Verginin tanımında, 1961 Anayasasının 61 inci maddesindeki gibi «herkesin kamu giderlerine, malî gücüne göre, katılma payıdır» tarzında bir ifade yer almalı idi. «Herkesin malî gücüne göre» ibaresinin yeni Anayasadan çıkartılmış olması isabetli bulunmamıştır.

Madde 153. — İdarenin yargısal denetimini düzenleyen bu maddenin sondan ikinci fıkrasındaki «idare ile kamu görevlisi arasındaki görev değiştirme ve nakil işlemlerine ilişkin davalarda, idarî yargının yürütmeyi durdurma kararı veremeyeceği, ancak 2 ay içinde davayı esastan karara bağlamakla yükümlü olduğu» şeklindeki hükme karşıyım.

Her ne kadar bu hallerde yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeşinin kamu görevlisinin yaşamında, özellikle başka yere naklinde doğabilecek olumsuz sonuçlar, açacağı davanın 2 ay gibi kısa bir sürede karara bağlanması ile giderilmek istenmiş ise de, başlangıcı (dosyanın tekemmül tarihi dahi olarak alınmamış olan) bu 2 aylık sürede idarî yargının davayı ciddi bir inceleme ürünü sayılacak bir karara bağlaması çok şüpheli olduktan başka, karakışın ortasında görev yeri nakledilen bir memurun, 2 ay sonra verilecek kararla haklı olduğu belirse bile eski yerine tekrar nakletme durumunun yaratacağı maddî ve manevî zararlar hiç de küçümsenemez.

Madde 168. — Kamu tüzelkişiliğine sahip bir kuruluş olarak (Türk Dil Akademisi) nin Anayasada düzenlenmesinde bir zorunluk bulunmadığı görüşündeyim.

Böyle bir Akademinin kanunla kurulması mümkün ve yeterli olduktan başka, Atatürk'ün vasiyeti olarak varlığını sürdüregelen (Türk Dil Kurumu) nun bugünkü yönetiliş tarzı ve yöneticilerinin tutumu, bu tarihî ku-

rumun varlığını redde ya da onun gelişmesini önlemeye sebep sayılmamalıdır. Bundan başka Türk Dil Akademisi ile Türk Dil Kurumunun aynı zamanda var olması ve kendi çalışmalarının ürünlerini aynı zamanda ortaya dökmeleri Türk dilinde özlenen ahenk ve tutarlılık yerine bir kargaşa ve çelişkiler ortamının doğmasına yol açabilir.

Madde 169. — Anayasal bir kuruluş olarak genel idare içinde yer aldığı belirtilen (Diyanet İşleri Başkanlığı) nın bir tek cümle içinde «özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir» demekle yetinilmesi bu kuruluşun Türk toplumundaki önemli yerinin ve rolünün gereğince idrak edilmediği izlenimini vermektedir.

Laikliğin dinsizlik olmadığı, din ile dünya işlerinin birbirine karıştırılmaması ve dinin politikaya alet ettirilmemesi anlamını taşıdığı gerçekleri, Türk toplumunda Müslümanlığın en aydın din adamlarının elinde öğretilmesi, anlatılması ve Devletin bu alandaki gözetim ve denetiminin en etkin biçimde yürütülmesi lüzumunu ortadan kaldıramaz. Bu itibarla Diyanet İşleri Başkanlığının bu temel görevlerinin madde metninde açıkça belirtilmesi yerinde olacaktır.

Madde 173 - 174. — Hâkimlik mesleğinin ve hâkimlerin niteliklerini belirten bu maddenin 3 üncü fıkrasındaki, hâkimlerin «davaları en az giderle ve en kısa zamanda karara bağlamak zorunda olduğu» hükmü ile, 174 üncü maddenin son fıkrasındaki «davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir» hükmü arasında kısmî bir tekerrür vardır. Bize göre 173 üncü maddedeki anılan cümle metninden çıkartılmalı, 174 üncü maddenin son fıkrası «davaların mümkün olan süratle ve en az giderle sonuçlandırılması, yargının görevidir» şekline dönüştürülerek korunmalıdır.

Madde 177. — Sadece idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlı olan Cumhuriyet Savcılarının Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundaki bir hükmü Anayasaya aktararak «Adalet Bakanının, kamu davasını açması için Cumhuriyet Savcısına emir verebileceğini» belirtmek belki bazı tereddütleri gidermesi açısından yerinde olmuştur. Fakat bunun ardından «Cumhuriyet Savcısı, bu emre uyarak kamu davasını açar; ancak mütalaasını, dosya ve delillere göre, serbestçe bildirir» tarzındaki bir cümleyi eklememek, yanlış değerlendirmelere sebep olacak bir noksanlıktır.

Madde 179. — Anayasa Mahkemesini oluşturacak 15 üyeden, 15'inin de Cumhurbaşkanı tarafından, hiçbir nitelik ve öğrenim şartı konulmadan seçilmesi hükmünün maddede mutlak şekilde ifade edilmiş olmasına karşıyım.

Anayasa Mahkemesinin yüceliği yanında tarafsızlığının da kesin bir esas olduğu kuşkusuzdur; bu tarafsızlığın en iyi bir şekilde Cumhurbaşkanı'nca yapılacak seçimlerle sağlanabileceği de kabul olunabilir. Ancak tarafsızlık yanında, üyelerin kişilikleri ve meslekî bilgi ve görgüleri de özenle aranacak niteliklerdir. Cumhurbaşkanı, seçiminde bu nitelikleri haiz olan kişileri tercih edeceği şüphesizdir. Fakat bu tercihini yaparken zorunlu olarak etraftan görüş almak ve bilgi toplamak durumundadır. Bunun ise her zaman tam bir isabete erişmesi mümkün olmayabilir. Oysa Anayasa Mahkemesini oluşturacak 15 üyenin belirli oranda Yargıtaydan, Danıştaydan, Sayıştaydan, Başsavcılardan, Üniversitelerden ve Barolar Birliğinden, isabet edecek üye sayısının üç katı gösterecekleri adaylar arasından yine Cumhurbaşkanı'nca seçilmesi ve adayların öğrenim dereceleri ile öğrenim dallarının Anayasada belirlenmiş olması çok daha yerinde olurdu.

Madde 183. — Anayasa Mahkemesinin 9 üye ile toplanacağını ve toplanan 9 üyenin salt çoğunluğu ile (yani 5 üyenin oyu ile) karar verebileceğini belirten bu hükme de karşıyım.

Gerek iptal davalarında, gerek diğer mahkemelere yapılan Anayasaya aykırılık iddialarının sonucu olarak Anayasa Mahkemesince verilecek kararlarda, davaların reddi için salt çoğunluk yeterli sayılabilir. Fakat Anayasaya aykırı olduğu sonucunu benimseyen kararlarda 2/3 çoğunluk aranmalıdır. Bu hallerde aranacak mevzuat bir çoğunluk, kanunların veya ilgili kanun maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptalini daha güçlü bir oy çoğunluğu ile mümkün kılacak ve sonuç olarak mevzuattaki istikrar ve devamlılığı daha da artıracaktır.

Saygı ile arz olunur.

17 Temmuz 1982

Prof. Dr. Feyzi FEYZİOĞLU

Anayasa Komisyonu Üyesi

Ankara : 17 Temmuz 1982

ANAYASA KOMİSYONU SAYIN BAŞKANLIĞINA

Son bir aydan beri tamamlanması için geceli gündüzlü üzerinde çalışılan ve tamamlanması 17 Temmuz 1982 günü saat 03.00'te bitmiş olan Anayasa tasarısının muhalifi bulunduğum maddeleri üzerindeki muhalefet gerekçelerini hazırlamak için zaman bulamadım.

16 - 17 Temmuz 1982 gecesi yaptığımız çalışmada da, 31 madde incelendi. Buna göre :

Adı geçen tasarının Danışma Meclisi Genel Kurulunda müzakeresi sırasında

2, 9, 10, 13, 16, 19, 23, 24, 27, 29, 34, 41, 42, 49, 55, 57, 58, 75, 78, 93, 95, 100, 104, 108, 110, 111, 113, 116, 118, 125, 133, 134, 150, 153, 156, 158, 165, 167 ve 170 inci maddeleriyle, son gece çalışma gecemizde incelenen 171 - 200 ncü maddelerden muhalif olduklarım hakkında genel müzakereler sırasında söz hakkımı muhafaza ettiğimi ve Anayasa tasarısına bu yolda meşruhat verilmesini saygıyla arz ederim.

İhsan GÖKSEL

E. Korgeneral

MGK Temsilcisi

KARŞI OY YAZISI

12 nci madde ile ilgili karşı oy: 1961 Anayasasının 11 inci maddesinde, temel hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlamanın, hakkın özüne dokunamayacağı ilkesi, sınırlamanın hangi hal ve derecede hakkın özüne dokunulmuş olacağı biçiminde bir yoruma ve bu nedenle Anayasa Mahkemesine, ilgili kanunların iptali zımmında davalar açılmasına da neden olmuş bulunduğundan, bu defa sınırlama düzenlenirken bu deyim tercih edilmemiş bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, sözü edilen davalar nedeniyle verdiği 1963/16 - 83 sayılı kararında «Bir hak ve hürriyetin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanamaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutulması halinde, özüne dokunulmuş olur.» demek suretiyle, hakkın özüne ne zaman dokunulmuş olacağını açık seçik saptamış bulunmaktadır. Uygulamaya ışık tutan bu karardaki ilkeler doğrultusunda ve hakkın özü deyimine yer verilmesi bile bu karardaki esaslara alınarak, bir düzenleme getirmekte yarar bulunduğu görüşündeyim.

Buna rağmen, komisyonun çoğunluğu, «Hakkın özü» deyimini yerine, «Demokratik toplum düzeninin gerekleri..» deyimini kullanmayı tercih etmiş bulunmaktadır.

Oysa ki «Demokratik toplum düzeninin gerekleri..» deyimini, «Hakkın özü» deyiminden daha çok yoruma ve haklı duraksamalara neden olabilecek bir deyimdir. Zira, ne zaman demokratik toplum düzeninin gereklerine ters düşülmüş olduğu, yoruma neden olacaktır.

Bu nedenlerle, tasarının 12 nci maddesinde «Temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamalar, bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılamaz duruma düşüren kayıt ve şartlara bağlanamaz». biçiminde bir düzenleme getirilmesi, bu yolla özgürlükleri sınırlama sınırının ne olacağını Anayasa'da açık seçik vurgulanması gerektiği görüşü ile maddeye karşıyım.

13 üncü madde ile ilgili karşı oy: Tasarının 13 üncü maddesinin birinci fıkrasında, temel hak ve özgürlüklerin kullanılamayacağı haller, suç unsurları sıralanarak sayıldıktan sonra, aynı suçların bir defa daha komünizm, faşizm ve teokrasi olarak zikredilmesi fazlalık olacağından bu nedenle ve F. Alman Anayasasının 18 inci maddesinden esinlenerek kötüye kullanılan hakkın kaybedileceğinin ilke olarak benimsenmesinden sonra düzenlemenin uygulama kanunlarına bırakılması gerekirken, Anayasanın bu hükmünün mahkemelerce uygulanacağı hükmüne yer verilmesi nedenleriyle maddeye karşıyım.

26 ncı madde ile ilgili karşı oy: Gençliği zararlı akımlardan korumak, kuşkusuz son derece gerekli ve yararlı olur. Ancak bir düşüncenin açıklanmasının ve yayımlanmasının ne zaman gençliği zararlı akımlara sürükleyeceğinin takdiri de o derecede önemlidir. Yurt dışında yayımlanan süreli veya süresiz yayınların, küçüklerin zararlı yayınlardan korunması için yurda sokulmasının önlenmesi bugün yürürlükteki kanunlarla mümkün bulunmaktadır. Gençliği zararlı akımlardan korumak için, yurt dışı bazı yayınların yurda sokulmasının önlenmesi de kanunlarla düzenlenebilir.

Ancak, yurt içinde bir düşüncenin açıklanması ve yayımlanması, yayın suçu ancak neşir ile oluşacağından, bu safhaya gelmeden öncesi için getirilecek bir sınırlama ise basına sansür anlamına geleceğinden, bunun dışında peşin bir sınırlama getirme olanağı da bulunmadığından, diğer taraftan yayın veya açıklanan düşünce, bir suç teşkil ediyorsa esasen kanunlar uyarınca cezalandırılacağı kuşkusuz bulunduğundan bu nedenlerle maddenin 2 nci fıkrası ile ve son derece esnek ve yoruma elverişli bir deyim olan gençliği zararlı akımlardan korumak sözleriyle düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğüne getirilmek istenen sınırlamaya karşıyım.

28 inci madde ile ilgili karşı oy: Basın suçu, yayımla oluşan suçlardandır. Yayın dağıtımına tahakkuk eder. Bu husus, 1961 Anayasasında, Basın kanununda ve bu kerre getirilen 28 inci madde tasarısında da esas itibarıyla benimsenmiş bulunmaktadır.

Buna mukabil maddenin 4 üncü fıkrasında sayılan suçlarla sınırlı da olsa; «Dağıtım gerçekleşme bile» demek suretiyle bir ayrıcalık gözetilmesi, çelişkili bir durum yarattığı ve basın suçlarının oluşması için benimsenen ana ilkeye «Neşir» ters düştüğünden ve sansür niteliği taşıyacağından bu nedenlerle ve ayrıca 4 üncü fıkrada sayılan suçları muhtevi bir yayının, hangi sıfatla olursa olsun yayımlanması amacıyla başkalarına verenlerin suçlu sayılmalarının kabulünden sonra ve bu sözcük basılması için bilerek verenlerin tamamını kapsadı-

ğı halde, ayrıca «Bastıranlar» sözcüğüne de yer verilmesinin, bütün yönelimi ve sıfatı basımevi sahibi olmaktan ibaret olanları da bu fiilden sorumlu hale sokabileceğinden, bu nedenlerle maddenin 4 üncü fıkrasına karşıyım.

38 inci madde ile ilgili karşı oy: Tasarının 38 inci maddesinin 4 üncü fıkrasında, «Hukuk devleti ilkelerine aykırı şekilde önceye etkili kanunlar çıkarılamaz» denmektedir.

Burada aslanan, daha önce yürürlükteki kanunlara göre usulen kazanılan hakların, sonradan çıkarılan kanunlarla ihlâl edilemeyeceği hususudur. Buna mukabil, kamu düzenini ilgilendiren hususlarda pek ala önceye etkili kanunlar çıkarılabilir. Mesela, usul kanunları kamu düzenini ilgilendirdiğinden, önceye etkili olarak değiştirilebilir. Bu son halde, kazanılmış bir hakkın ihlâli de söz konusu olmadığından, bu yönelim, yasalıdır.

[Kazanılmış hakları ihlâl etmemek koşulu ile, önceye etkili kanun çıkarılmasına engel bir hukuk kuralı yoktur.

[Bütün bu nedenlerle, maddenin son fıkrasının, sonradan çıkarılan kanunlarla, kazanılmış hakların ihlâl edilemeyeceği biçiminde düzenlenmesinin yerinde olacağı görüşündeyim. Bir kanunun önceye etkili olarak çıkarılabilir, ancak kazanılmış hakları ihlâl edemez ve kazanılmış hakları ihlâl etmemişse, hukuk devleti ilkelerine ters düştüğü söylenemez.

[Bu nedenlerle maddenin son fıkrasına düzenleme biçimi nedeniyle karşıyım.

41 inci madde ile ilgili karşı oy : Anayasa tasarısının üçüncü maddesi uyarınca, Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Atatürk, imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir millet olmamıza özen göstermiş bulunmaktadır.

Bir milletin temelini ailelerin oluşturduğu da kuşkusuzdur. Ancak bu milletin temelini sadece Türk kökenli ailelerin oluşturmadığı, az da olsa içimizde kökeni Türk olmayan ailelerin bulunduğu da bir gerçektir. Buna göre aile, Türk milletinin değil, 1961 Anayasasında belirtildiği gibi, Türk toplumunun temelidir ve böyle kabul edilmek icap eder.

Son yıllarda, toplum deyiminin değişik yorumlara neden olması, ayrı şekillerde mütalaa edilmesi, bu deyim terk edilmesi nedeni olmamalıdır.

Amaç, kaynaşmış, sınıfsız, imtiyazsız bir millet yaratmak olmasına göre, yarın kökeni Türk olmayan ailelerin, Türk milletinin temelini oluşturamayacakları biçimde bir yoruma neden olmaması için, maddenin 1 inci fıkrasının, «Aile, Türk toplumunun temelidir.» biçiminde düzenlenmesi daha isabetli olacaktır.

Bu nedenle, maddeye karşıyım.

48 ve 49 uncu maddeler ile ilgili karşı oy : Tasarının Anayasa Komisyonunda kabul edilen Kamulaştırma ve Devletleştirme ile ilgili maddelerinde, kamulaştırma ve devletleştirme bedellerinden hiçbir kesinti yapılmayacağı ilke olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Geçmiş yıllarda ki tecrübelerin ışığı altında yapılan bu düzenleme, esasında haklı nedenlere dayanmakta ise de; şerifiye resmî yükleme ve bu suretle kamulaştırma veya devletleştirme bedelinden büyük bir miktarın malı kamulaştırılan kişinin eline geçmesinin önlenmesi gibi hatalı ve haksız uygulamalara set çeken bu düzenleme ile, mukabil haksız durumların doğması muhtemel olduğundan, örneğin Devletin, kamulaştırma ve Devletleştirme bedelinden, mal sahibinin vergi borcunu bile mahsup edememesi ve sonradan tahsile tevessül etmesi gibi anlamlarda çıkarılabileceğinden, bu maddelere açıklık getirilmesi gerektiği kanaati ile karşıyım.

59 uncu madde ile ilgili karşı oy : Bu maddenin düzenlenmesindeki amaç, küçük esnafın korunmasıdır. Ancak, çalıştırılan işçi sayısının 3 veya en çok 5 ile sınırlandırılması yerinde bir yönelim olacaktır. Bugün, on işçi ile çalışan pek çok, yarı otomatik hale getirilmiş imalathane ve fabrika vardır.

Bu nedenle maddeye karşıyım.

76 ncı madde ile ilgili karşı oy : 18 yaşını dolduranın reşit olduğu, madenî haklarını kullanabileceği Medenî Kanunda, cezaî sorumluluğunun tamam olacağı Türk Ceza Kanununda açıkça belirlendiği ve kabul edildiğine göre, ayrıca Anayasa tasarısında ve 1961 Anayasasında da 18 yaşını dolduran bir kişinin, mevcut Partiler Kanunu hükümlerine göre bir Siyasî Partinin kurucusu olması mümkün bulunmasına, bu konuda bir yaş sınırlaması getirilmemiş bulunmasına, Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği Türk gençliğinin, 21 yaşını dolduruncaya kadar oy verme hakkından yoksun bırakmak, büyük bir isabetsizlik ve çelişkili bir kabul olacaktır. Bu durumda hiç olmazsa parti kurma ve siyasî faaliyette bulunma yaşınında belirlenmesi gerekir. Di-

ğer taraftan, 21 yaşından küçük gençlerin kolay etkilenecekleri, siyasî görüşlerinin oturmamış olacağı yolundaki görüşler, parti kurmak ve siyasî faaliyette bulunmak için de söz konusu olmak icap eder. Bu çelişkili kabul, hukuken izah edilemez ve bağdaşamaz.

Nitekim, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu da 18 yaş esasını kabul etmiş bulunmaktadır. Bütün dünyada kabul edilen ve son zamanlarda benimsenen hususta, seçmen yaşının 18 olması doğrultusundadır; Federal Almanya, Fransa, İtalya ve Sovyetler Birliği Anayasalarında da seçmen yaşının 18 olduğu kabul edilmiştir.

Oysaki, kabul edilen maddenin, birinci ve üçüncü fıkraları arasında bu yönden açık çelişki görülmektedir.

18 - 21 yaşları arasındaki gençlere oy hakkı vermekte, onların vatanının sorunlarına bu yolla katkılarını sağlamak, dinamik birikimlerini açıklamalarına imkân vermekte sonsuz yararlar da vardır. Atatürk'ün Vatanı, Cumhuriyeti emanet ettiği gençlerin, büyük oy potansiyelleri ile seçimleri istenmeyen yönlere sürükleyebileceklerini söylemek, onları haksız itham etmek olur ve sağ duyu ile bağdaşamaz.

Bu nedenlerle, maddeye karşıyım.

84 üncü madde ile ilgili karşı oy : Tasarının 84 üncü maddesinin son fıkrasına, «kolluk görevlileri» de dahil edilmiş bulunmaktadır. Bu düzenleme biçimine göre, kolluk görevlileri de hâkimler ve subaylar gibi, milletvekili seçimlerinden belli bir süre önce istifa etmedikçe milletvekilliğine adaylığını koyamayacaklardır.

Kolluk görevlileri arasında bir ayırım yapılmaması ise bazı çelişkili durumlar yaratabilecektir. Kaldığı, bir bekçi, milletvekilliğine adaylığını koyabilmek için istifa etmek mecburiyetinde bırakılırken, o yerin valisi veya kaymakamı istifa etmek mecburiyetinde kalmayacaktır.

Kolluk görevlilerinin de silah taşıyan kişiler olması, istifa zorunluluğu olanlara dahil edilmelerine neden sayılamaz. Zira Kararname hükümlerine göre, vali ve kaymakamlarda silah taşıyabilmektedirler.

Bu durumda, son fıkraya kolluk görevlilerinin de dahil edilmesi kanaatime göre isabetsiz bulunmaktadır.

Bu nedenlerle, maddeye karşıyım.

86 ncı madde ile ilgili karşı oy : Tasarının 86 ncı maddesine, 1961 Anayasasının 64 üncü maddesinin son fıkrası hükmü alınmamış bulunmaktadır.

Bu düzenleme biçimine göre, tasarının ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel hak ve özgürlükler ve ikinci bölümünde yer alan siyasî haklarla ilgili olarak da Bakanlar Kuruluna Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi verilmiş bulunmaktadır.

Oysaki, Tasarının 14 üncü maddesinin 1 inci fıkrasında, savaşta, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilecek ve bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilecek ve 14 üncü maddenin 2 nci fıkrası uyarınca da, her halde bu fıkrada sayılan kurallar ihlâl edilemeyecektir.

Bakanlar Kuruluna, normal hallerde de temel hak ve özgürlükler ve siyasî haklarla ilgili Kararname çıkarma yetkisi verilmesi bu hak ve özgürlükleri bazı hallerde kullanılamaz hale sokabileceği gibi, normal hal ile fevkalade haller arasında bir farklılığın kalmaması gibi bir sonuçta doğurabilecektir. Bu nedenlerle maddeye karşıyım.

96 ncı madde ile ilgili karşı oy : Kapatılan bir siyasî partinin, Anayasa Mahkemesinin kararında sorumlu görülen milletvekilinin milletvekilliliğinin, kapatma kararının Resmî Gazetede ilanı tarihinde son bulması bir oranda hukuk mantığı ile bağdaşabilir; ancak, sorumlu görülme şartı aranmaksızın, bu partinin bütün milletvekillerinin milletvekilliklerinin otomatikman sona ereceğini kabul etmek, kanaatime göre isabetsiz olmaktadır. Zira, bu milletvekilleri içinde, partinin kapatılmasına karar verilmeye kadar, parti içinde kalarak, partinin kapanmasına neden olan yönelimlere, son ana kadar engel olmaya çalışan ve bunu herhalde ispat edebilecek durumda olanlarda bulunabilir.

Nitekim, Tasarının partilerin faaliyetlerini düzenleyen 78 inci maddesinde de sorumlu olma ilkesi benimsenmiş bulunmaktadır. Şu hale göre Tasarının 78 ve 96 ncı maddelerinde kabul edilen prensipler arasında çelişki bulunmaktadır.

Kaldı ki, Anayasa Mahkemesi, partinin kapatılması için açılacak davada, sadece partinin kapatılmasına karar verebilecektir. Böyle bir dava zımnında bu partinin milletvekillerinin teker teker yargılanmaları ve cezalandırılmaları da söz konusu olamaz. Esasen milletvekillerinin yargılanmalarına, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildikten sonra, adliye mahkemelerinde karar verilebilecektir. Bu halde ve dava sonunda mahkûm edilen milletvekilinin, kabul edilecek sisteme göre, ya bu mahkemece veya Anayasa Mahkemesi tarafından bu haktan mahrumiyetine ancak o zaman karar verilebilir. Filhakika, partisi kapatılan bir milletvekilinin, Mecliste kalmasının sakıncaları olduğu ileri sürülebilecektir. Ancak yukarıda arz edildiği üzere, 96 ncı maddede sorumlu olma koşulu da konmamış, benimsenmemiştir. Bir milletvekili her şeyden önce milleti temsil eder. Böyle bir milletvekili, son ana kadar partinin kapanmasına neden olan yönelimlere de karşı gelmiş, mücadele etmiş ise, partisinin kapanmasına rağmen Mecliste kalması, görevine devam etmesi, hiçbir sakınca yaratmayacağı gibi, bilakis isabetli ve yararlı olur.

Bu nedenlerle maddeye karşıyım.

98 inci madde ile ilgili karşı oy : 1961 Anayasasının 82 nci maddesinde, milletvekili ödenek ve yollukları, en yüksek devlet memurunun almakta olduğu maaş esasına bağlanmış bulunmaktaydı. Bu kabul, bir gerçeği yansıtmakta, büyük sansasyon yaratan yönelimlere set çekmekteydi.

Anayasa tasarısı ile Türkiye'nin sorunlarına çözüm getirilmek amaçlandığına göre, bu ilkenin terkedilmesi, kanaatime göre isabetli olmayacaktır.

Bu nedenle maddenin, 1961 Anayasasındaki haliyle muhafazası gerektiği görüşü ile maddeye karşıyım.

153 üncü madde ile ilgili karşı oy : Anayasa Tasarısının «idarenin yargısal denetimi» ile ilgili maddesi-ne «Memurların görev değiştirme ve nakilleriyle ilgili olarak Danıştaya açılan iptal davaları zımnında, yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği ve bu davaların iki ay içinde sonuçlandırılacağı» biçiminde, komisyonun çoğunluğunun görüşü paralelinde ilave edilen fıkra, kanaatime göre her yönü ile Anayasaya, eşitlik ilkesine ve hukuka aykırı bulunmaktadır.

Danıştay, önceki kararlarında, hale, zamana göre isabetsiz kararlar vermiş, idareyi tasarrufta bulunamaz hale sokmuş olabilir. 1961 Anayasasının 114 üncü maddesi hükmüne rağmen, Danıştayın yerindelik denetimi yapar hale gelmesi, politize olduğunun dahi iddia edilebilir olması, idarî eylem veya işlem mahiyetinde kararlar vermesi, her şeyden önce bu yüksek mahkemenin teşekkül tarzından ileri gelmiş olmak icabeder. Nitekim, Millî Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2575, 2576 ve 2577 sayılı kanunlarda, bu husus gözetilerek, Danıştay yeni hüviyetine sokulmuş, idarî yargı usulü de değiştirilmiş, yürütmenin durdurulması kararları verilemeyecek hallerde 2577 sayılı Kanunun 27 nci maddesinde belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu defa, kabul edilen maddeye dahil edilen 6 ncı fıkra ile, 2577 sayılı Kanunun 27 nci maddesinin 2 ncı fıkrasındaki ilke ve 10 uncu fıkrasındaki istisnalarla bağdaşmayacak ve Anayasanın eşitlik ilkesine de ters düşen, yeni bir düzenleme yapılmış bulunmaktadır. 2577 sayılı Kanunun 27 nci maddesinin 2 ncı fıkrası uyarınca «Danıştay ve idare mahkemeleri, idarî işlemin uygulanması halinde, telafisi güç ve imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, gerekçe göstererek yürütmenin durdurulması kararı verebilirler» ve maddenin 10 uncu fıkrasında da «Sıkıyönetim ve olağanüstü halin ilan edildiği bölgelerde görevli olan veya sonradan bu bölgelerde görevlendirilen kamu personeli hakkında yapılan idarî işlemlere ilişkin davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez.» lenmektedir. Buna rağmen kabul edilen ve sözü geçen 6 ncı fıkra, idarî işlemlerden olan memurlarla ilgili görev değiştirme ve nakil tasarrufu ile telafisi güç ve imkânsız zararlar doğsa, açıkça hukuka aykırı yönleri bulunsu bile ve sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan edilen bölgelerle ilgili bulunmasa dahi yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği gibi, bir ilke getirilmiş benimsenmiş bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Danıştayın hatalı olduğu iddia edilen kararlarının kefareti, memurlara verdirilmiş bulunmaktadır.

Kaldı ki, kabul edilen maddenin 5 inci fıkrası ile sözü edilen 6 ncı fıkrası arasında da çelişki bulunmaktadır.

Kabul edilen 6 ncı fıkranın 2 ncı cümlesinde, Danıştaya, memurların görev değiştirme ve nakillerinin iptali ile ilgili olarak açılan davaların iki ay gibi çok sınırlı bir süre içinde sonuçlandırılması gibi bir ilkede getirilmiş bulunmaktadır. Her şeyden önce, bir idarî davanın süresinde bitirilebilmesi, idarenin de vereceği cevaplara bağlı bulunmasına ve idarenin bililtizam süresinde cevap vermemesi veya verememesi de gecikebileceğini ortaya koymaktadır. Böyle bir sınırlama, hukuk mantığı ile bağdaşır görülemez. Diğer taraftan Komis-

yonda belirtildiği üzere, basınla ilgili olarak, yayının toplatılması halinde, üç gün içinde hâkimin karar vermesi mecburiyeti ile, Danıştaya, memurların görev değiştirme ve nakilleri ile ilgili olarak açılan davanın iki ay içinde sonuçlandırılması zorunluğu arasında hiçbir bağlantı kurulamaz ve kıyaslama yapılamaz. Zira bünyeleri tamamen ayrı iki hukukî soruna taallûk etmektedirler.

Bu nedenlerle, maddeye karşı bulunmaktayım.

155 inci madde ile ilgili karşı oy : Göreviyle ilgili suç nedeniyle, hakkında soruşturma ve kovuşturma açılmış bulunan mahallî idare organlarının üyelerini, İçişleri Bakanının, kesin mahkûmiyet hükmüne kadar, geçici bir tedbir olmak üzere görevinden alıkoyması, yargıya müdahale niteliği taşıyacağından, ağır cezalı ve göreviyle bağlantılı bir suç işlemişse tutuklanacağı da tabî olduğundan, İçişleri Bakanının böyle bir yetki kullanmasının yargıyı etkileyebileceğinden, esasen Köy Kanunu hükümlerine göre kaymakamların, muhtarlar hakkında, görevden uzaklaştırma yetkisi de bulunduğu ve sanığın sonuçta beraat edebileceği de gözönünde tutularak, bu nedenlerle maddeye karşıyım.

162 nci madde ile ilgili karşı oy : Bugün için Devlet, ormanlardan istihsal yaparken, yörenin köylülerinden yararlanmakta, onları istihdam etmekte ve onlara yakacak ve maddî imkân da sağlamaktadır.

Anayasa tasarısının Komisyonda çoğunlukla kabul edilen maddesine göre, Devlet, istihsalı, özel teşebbüslere devredilebilecektir. Zira Devlet ormanlarının işletilmesi görevinin devredilemeyeceği 2 nci fıkradan çıkarılmıştır.

Halbuki, Devlet ormanlarının işletilmesi ile ilgili olarak, Tarım ve Orman Bakanlığının çok geniş ve yeterli işletme teşkilatı bulunmaktadır.

Kaldı ki, Devlet ormanlarının işletilmesinin özel teşebbüse devri denetimi çok zor, kaçakçılığa imkân veren, bir çok sorunlar ve davalar yaratacak olan bir durum doğuracaktır.

165 inci madde ile ilgili karşı oy : Bilimsel özerklik, Türk Gençliğinin çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırılması için zorunlu ve gereklidir. Ancak, idarî özerklik, bilimselliği de yönlendirme aracı haline gelmemelidir. Türk gençleri, G. Politzer'in Felsefe Başlangıcı adlı kitabını ders kitabı olarak okumaya yöneltilmemeli, yardımcı ders kitabı olarak da olan kendilerine Kara Afrika'nın Uyanışı gibi sol yayınlar önerilmemelidir. Üniversite özerkliği, bu gerçeği görmemezlikten gelmeye neden olmamalıdır.

Bunun sağlanması, Üniversite yetkililerimizin de, yönelimleri ile mümkündür. Bu sebeple maddenin ikinci fıkrasının çıkarılması ve üçüncü fıkrasının sonuna «Bilimsel özerklik, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz» cümlesinin eklenmesi gerekir.

Maddeye, bu nedenlerle karşıyım.

168 inci madde ile ilgili karşı oy : Son yıllarda, empoze edilir biçime düzmece kelimelerin Türk diline sokulduğu, dilin yozlaştırıldığı, âdeta anlaşılmaz hale getirildiği, gerçeği muvacehesinde, dil sorununa eğilmek 'taçınılmaz hale gelmiş bulunmakta ise de; bu hal, Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumunun yerine Anayasal bir Dil Akademisi kurulması yerine, ilgili kanunda değişiklik yaparak ıslah yoluna gidilmesini gerektirebilecek nitelikte bulunduğu, Anayasal bir kuruluş olarak yeniden düzenlenmesine karşıyım.

170 inci maddeye karşı oy : Bu madde düzenlenmesinde, mülkî âmir denetimi, hakim kararından üstün hale getirildiğinden ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, derneklerle bir tutulduğundan, seçilmiş organlarının yargı denetiminde oluşturulması dışındaki bu denetim yöntemine karşıyım.

179 uncu madde ile ilgili karşı oy : Cumhurbaşkanı'nın, Anayasa mahkemesine, üst düzeyde hukukçulardan üye seçmeye özen göstereceği kuşkusuz bulunmakta ise de, bu hususun Anayasada ilke olarak vurgulanmamasının ilerde sakıncalar doğurabileceği de bir gerçek bulunmasına göre, bu nedenle maddeye karşıyım.

181 inci madde ile ilgili karşı oy : Diğer Yüksek Mahkemeler üyelerinden ayrı olarak Anayasa Mahkemesi üyelerinin, emekliliklerinde, ayrılmalarını izleyen iki yıl içinde seçimlerde aday olamamaları biçiminde bir ayrıcalık gözetilmesi, nedeniyle maddeye karşı bulunmaktayım.

A. Mümin Kavalalı
Danışma Meclisi
Anayasa Komisyonu Üyesi

ANAYASA KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

Anayasa Tasarısı ile ilgili karşı oy yazılarım ekte sunulmuştur.
Arz ederim.

Recep MERİÇ
Anayasa Komisyonu Üyesi

KARŞI OY YAZISI

Madde 12. — «II. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması» başlığı altındaki 12 nci maddede temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının hangi koşullarda sınırlanabileceği belirtilirken sadece «sınırlanabilir» hükmü ile yetinilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin kanunsuz bir yetki ile sınırlanabilmesi birçok sakıncalar taşıdığı cihetle bu maddeye «... sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir.» hükmünün konulması gerektiği kanısındayım.

Recep MERİÇ

Madde 20. — «Seyahat ve yerleşme özgürlüğü başlığı altındaki 20 nci maddenin 1 inci fıkrasında seyahat özgürlüğünün suç soruşturma ve kovuşturması ve suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabileceği» belirtilmiştir. Halbuki 334 sayılı 1961 Anayasasının 18 inci maddesinde bu hürriyetin millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla sınırlanabileceği hükmü yer almıştır.

Millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla da seyahat özgürlüğünün sınırlanmasını gerekli ve zorunlu gördüğüm için bu maddenin 1 inci fıkrasına «millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme» deyimlerinin de dahil edilmesini uygun görmekteyim.

Kemal DAL

Recep MERİÇ

Bu madde ile ilgili karşı
oya ben de katılıyorum.

Madde 48 ve 49. — «Kamulaştırma» başlığı altındaki 48 inci madde ile «devletleştirme» başlığı altındaki 49 uncu maddenin 1 inci fıkrasında, bedellerin «kesintisiz» nakten ve peşin olarak ödenmesi hükme bağlanmıştır. Uygulamada, daha önce tahakkuk etmiş alacakların tahsil edilememesi gibi anlaşmazlıklara yol açacağından kuşku duyduğum «kesintisiz» deyiminin bu fıkra hükmünden çıkartılmasının uygun olacağı görüşündeyim.

Madde 84. — Milletvekili seçilme yeterliği başlığı altındaki 84 üncü maddenin son fıkrasında meslekten çekilmedikçe aday olamayacaklar ve seçilemeyecekler arasında sayılan «kolluk görevlileri» nin amiri durumunda olan mülki amirlere bu yasaklama getirilmezken kolluk görevlilerinin meslekten çekilme zorunluğunda bırakılması eşitlik ve adalet ve ilkelerine uygun düşmemektedir. Bu nedenle bahis konusu maddenin son fıkrasında yer alan «kolluk görevlileri» deyiminin bu fıkradan çıkarılması gerektiği görüşündeyim.

Zira, kamu hizmeti görevlilerinin ne gibi şartlarla milletvekili adayı olabileceklerinin kanunla düzenleneceğini belirten hüküm, aynı maddenin 2 nci fıkrasında yer almış bulunmakta, kolluk görevlilerinin de bu hüküm içinde mütalaa edilmesi mümkün görülmektedir.

Recep MERİÇ

KARŞI OY YAZISI

Madde 165 . — Üniversitelerle ilgili 165 inci maddeye karşıyım.

Çünkü; maddenin 3 ve 4 üncü fıkraları :

«Üniversiteler kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir.»

«Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmesi, bilimsel özerklik esasına uygun olarak düzenlenir ve kendi organlarınca yürütülür.» Hükümlerini ihtiva etmek sureti ile «özerklik» üstü kapalı şekilde dile getirilmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar maddenin son fıkrasında :

«Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üye ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretimin özgürlük ve güvenlik içinde çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi, Üniversiteler üzerinde Devletin sahip bulunduğu gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, bilimsel özerklik esasına uygun olarak, kanunla düzenlenir.» hükmü yer almışsa da kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetim esasının Anayasa hükmü olarak belirtilmesi, kanunla düzenleme sırasında değiştirilmesi mümkün olmayan temel hüküm mahiyetindedir.

Bu tür bir özerklik Anayasa tasarısındaki hiçbir kamu tüzelkişisinde yer almamıştır. Kaldıkı; kendi organları eliyle yönetilen üniversitelerde öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmeleri de kendi organlarınca yürütülmesi bir Anayasal hüküm olduğuna göre bu müesseselerde Devletin gözetim ve denetimi imkânsız hale getirilmiş olmaktadır.

Ayrıca, maddenin son fıkrasındaki «.... Üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üye ve yardımcıların görevlendirilmelerinin sağlanması....» hükmü de çok masraflı bir öğretim sistemine yol açmaktadır. Şöyleki; öğretim üye ve yardımcıların toplandığı üniversiteler belli büyük şehirlerde dir. Yurdun diğer bölge ve şehirlerinde açılmış bulunan üniversiteler öğretim üye ve yardımcıları bakımından çok noksan kadroya sahip oldukları için buraları geçici görevle görevlendirilen öğretim üyeleri ile yürütölme yoluna gidilmektedir. Bu durum hem çok masraflı ve hem de öğrenim ve öğretim bakımından yetersiz olmaktadır. Böylesine geçici görevlendirilmeler yerine tayin ve nakillerle bu tip üniversitelerin takviyesi daha yerinde olacaktır.

Bütün bu açıklanan hususlar karşısında 165 inci Üniversiteler maddesinin :

«Üniversiteler, devlet eliyle kurulan bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.» Fıkrasından sonra her türlü yönetim, işleyiş ve görevleri ile yürütölmesi usul ve şartlarının kanunla düzenlenmesinin, daha uygun olacağı görüşündeyim.

Recep MERİÇ

MUHALEFET ŞERHİ

Madde 33. — Maddenin altıncı fıkrasında, dernek kurma özgürlüğünün kısıtlanmasında, Silahlı Kuvvetler ve Kolluk kuvvetleri mensuplarının dernek kurmalarının yasaklanmasına karşı olmamakla beraber, diğer kamu hizmeti görevlileri için bu hakkın kısıtlanmasına karşıyım. Özgürce kurulabilecek derneklerin tüzükleri ve özellikle faaliyetleri izlenebileceğinden ve bunların ülke çıkarlarına ve kendi kuruluş maksatlarına aykırı hareket ettikleri takdirde kapatılabilmeleri mümkün olduğundan, kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurmalarının yasaklanmasının uygun olmayacağı görüşündeyim.

Prof. Teoman ÖZALP

MUHALEFET ŞERHİ

Madde 59. — En çok on işçi çalıştıran küçük işyerlerinde toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtın yapılmaması görüşüne karşıyım.

Bu kısıtlama ile, bazı işyerlerinde iş kollarının ayrılması yoluna gidilerek on veya daha az sayıda işçiden oluşan gruplar haline dönüştürülme ve böylece toplu iş sözleşmesinden yararlandırmama yoluna gidilebilir. Ayrıca bugün modern teknoloji o kadar gelişmiştir ki sanayide kompiter ve otomatik kontrol imkânlarından yararlanılarak yüz işçinin ancak yapabileceği bir işi beş ila on işçiye yaptırabilme olanağı doğmuştur.

Toplu iş sözleşmelerinin yapılabileceği en çok işçi sayısına eğer bir sınırlama getirilecekse bunun en çok üç işçi olarak ele alınmasının doğru olabileceği görüşündeyim.

Prof. Teoman ÖZALP

MUHALEFET ŞERHİ

Madde 130. — Bakanlıkların kurulmasının mutlaka teşkilat kanunu ile gerçekleştirilebileceği görüşüne karşıyım.

Her ne kadar Bakanlık kurulmasının önceden bir teşkilat kanununa gerek olmadan yapılabilmesinin, özellikle koalisyon hükümetleri zamanında, bakanlık sayısı enflasyonuna sebep olabileceği biliniyorsa da, bakanlıkların kurulması ile hükümet programları arasında bir ilişki bulunduğu, gelişen teknolojinin bazı gereksinimler doğurabileceği görüşleri ile bir Başbakan'ın programladığı icraatı yapabilmesi için yeni bakanlıklara ihtiyaç duyması karşısında bu imkân, bakanlıkların teşkilat kanunu ile kurulabilmesi şekliyle kısıtlanmamalıdır.

Bakanlık sayısının sınırlanabilmesinin bir yolu, Devlet bakanlıkları sayısının sınırlanması ile gerçekleştirilebilir.

Prof. Teoman ÖZALP

MUHALEFET ŞERHİ

Madde 170. — Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Kamu İktisadî Teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanların meslek kuruluşuna üye olamamaları görüşüne karşıyım.

Ülkemizde öyle meslek odaları vardır ki bu odaların temsil ettiği meslekte bulunanların % 80 veya daha fazlası kamu kuruluşlarında veya kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışmaktadırlar. Bu şekil bir kısıtlama ile meslek odaları üye sayısında büyük bir azalma olacak ve odalar temsil niteliğini kaybedeceklerdir. Ülke ekonomisinin ve sanayinin gelişmesine, araştırmalar da dahil olmak üzere, çeşitli çalışmalarla katkı yapabilecek nitelikte olan meslek dallarının güçlerinin azaltılması ve temsil niteliklerini kaybetmeleri yoluna gidilmemelidir. Yeter ki kamu kurumlarında ve kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışan meslek sahiplerinin, mesleklerindeki gelişmeleri izleyebilecekleri, birbirleriyle bilimsel tartışmalar yapabilecekleri ve sosyal ilişkiler kurabilecekleri bir kuruluştan ayrı bırakılmalarında sakınca vardır.

Prof. Teoman ÖZALP

KARŞI OY YAZISI

1. Anayasa tasarısının 44 üncü maddesinin 2 nci fıkrasına göre özel mülkiyet konusu olup, verimli işlenen toprakların miktarı ne olursa olsun kamulaştırılarak topraksız çiftçiye dağıtılamayacaktır. Toprak dağıtımında amaç toprağın sadece verimli olarak kullanılması değildir. Bunun yanında topraksız çiftçiye topraklandırmak gibi sosyal amaç da vardır. Bu nedenle, toprak dağıtımında ve kamulaştırılmasında kabul edilen ölçülerden çok fazla olan miktardaki toprak verimli olarak işletilse bile makul bir ölçüde kamulaştırılıp topraksız çiftçiye dağıtılabilmelidir. Bu hal toprağı kamulaştırılacaklar arasındaki eşitsizliği de önler.

2. Tasarının 56 ncı maddesinin 2 nci fıkrasının son cümlesine göre «üye, aidatını sendikaya doğrudan» ödeyecek ve işverenin bu hususta sendikaya karşı bir yükümlülüğü olmayacaktır. Bu durum esas itibariyle hukuka aykırı değildir. Ancak işçinin sendikaya ödemeyi taahhüt ettiği aidatı işçi hesabına işverenin ödemesi sendikal faaliyeti güçlendirme gibi sosyal bir amaca hizmettir.

Grev halindeki işçinin ücretinin tam olarak kendisine verilmesinin sağlanması, grev kararı veren sendikanın bu kararı verebilmesi için işçi ücretlerini güvenilir bir yere depo etmesi şartına bağlanarak güvence altına alınabilir. Sendikaların işçi aleyhine olabilecek tutumları teminat vermek yolu ile önlenabilir. Bu nedenlerle işverenin, işçi aidatını sendikaya ödemesi usulüne son verilmesini uygun bulmuyorum.

3. Tasarının 59 uncu maddesine göre 10 işçi çalıştıramayan işyerlerinden grev, lokavt ve toplu iş sözleşmesi yapılamayacaktır. Bu durum işçinin küçük sanatlarda çalışmaya rağbet etmemesi sonucunu doğurabilir. Ve işçi arasında hak bakımından farklılık yaratır. Sınırlama, hiç değilse, beş işçi çalıştırmayı aşmamalıdır.

4. Özerkliğe ve tüzelkişiliğe sahip bulunan Yüksek Öğretim Kuruluna yer verilmemiş olması bir eksikliktir.

Muammer YAZAR
Anayasa Komisyonu Üyesi

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli ve Devlet şeklinin değişmezliği

MADDE 1. — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Anayasanın bu hükmü değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

II. Cumhuriyetin temel ilkeleri

MADDE 2. — Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3. — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

Resmî dili Türkçe'dir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı «İstiklâl Marşı»dır.

Başkenti Ankara'dır.

IV. Devletin temel amaç ve görevleri

MADDE 4. — Devletin temel amacı ve görevi, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak; kişilerin ve toplumun mutluluk ve huzurunu sağlamaktır.

Devlet, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları sağlamaya çalışır.

V. Egemenlik

MADDE 5. — Egemenlik, kayıtsız şartsız Türk Milletininindir,

Millet, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Milletlerarası yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği öngören andlaşmalar hükümleri saklıdır.

VI. Kanun önünde eşitlik

MADDE 6. — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idarî makamlar bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

VII. Yasama yetkisi

MADDE 7. — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir,

Bu yetki devredilemez. Anayasa'nın seksenaltı ve yüzotuzyedinci maddeleri hükümleri saklıdır.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

MADDE 8. — Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

MADDE 9. — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

X. Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

MADDE 10. — Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve özgürlüklerin niteliği

MADDE 11. — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir.

Temel hak ve özgürlükler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da içerir.

Temel hak ve özgürlükler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir.

II. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması

MADDE 12. — Temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın, genel sağlığın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve ayrıca Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir.

Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri, temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerlidir.

Temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında uygulanamaz.

III. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamaması

MADDE 13. — Bu Anayasa'da yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbiri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak ya da sair herhangi bir yoldan komünizme, faşizme veya dinî temellere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamaz; bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve özgürlüğü kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik eden gerçek ve tüzel kişilerle topluluklar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın hiçbir hükmü herhangi bir kişiye veya topluluğa, bu Anayasa'da yer alan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması

MADDE 14. — Savaşta, sıkıyönetimde veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilir.

Ancak, birinci fıkrada sayılan hallerde dahi, savaş hukukuna uygun fiillerden doğan ölümler ile idam cezalarının infazı hariç, kişinin yaşama, maddî ve manevî varlığının bütünlüğü, kimsenin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı kınanıp suçlanamayacağı, suç ve cezaların geçmişe yürütülemeyeceği, suçu hükmen sabit oluncaya kadar sanıkların suçlu sayılamayacağı kural ve özgürlükleri ihlâl edilemez.

V. Yabancıların durumu

MADDE 15. — Temel hak ve özgürlükler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

MADDE 16. — Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz, rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz ve organları alınamaz.

Kimseye işkence yapılamaz; kimse insan onuruyla bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali birinci fıkra hükmü dışındadır.

Öldürme fiili, kuvvete başvurmaya zorunlu kılmış olan meşru müdafaa, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, olağanüstü ya da sıkıyönetim hallerinde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sebebiyle meydana gelmişse, birinci fıkra hükmü ihlâl edilmiş sayılmaz.

II. Zorla çalıştırma yasağı

MADDE 17. — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere tutukluluk, hükümlülük ve şartla salıverme süreleri içindeki çalıştırmalar; askerî nitelikte olan veya askerlik görevi yerine geçen hizmetler; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

III. Kişi özgürlüğü ve güvenliği

A. Kişi özgürlüğü

MADDE 18. — Herkes, kişi özgürlüğüne sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

a. Mahkemelerce verilen özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi;

b. Bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması;

c. Bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkartılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi;

d. Toplum için tehlike teşkil edebilecek bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin özgürlüğü ile ilgili olarak alınan önlemlerin yerine getirilmesi;

e. Usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren bir kimsenin veya hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

B. Kişi güvenliği

MADDE 19. — Herkes kişi güvenliğine sahiptir.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla yahut bir suç işlenmesi tehlikesi veya bunlar gibi tutuklanmayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar, imkân ölçüsünde yazılı ve herhalde sözlü olarak hemen bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç 48 saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok 15 gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına bildirilir. Olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hali ile ilgili hükümler saklıdır.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmalarda bulunmasını ve hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, özgürlüğü kısıtlanan kişi, kısa sürede yargılanmasını veya serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili yargılama merciine itiraz hakkına sahiptir.

Hiç kimsenin özel hukuk ilişkilerinden doğan bir borcu yerine getirme imkânından yoksun bulunması sebebiyle özgürlüğü kısıtlanamaz.

Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kişilerin uğrayacakları her türlü zarar kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Seyahat ve yerleşme özgürlüğü

MADDE 20. — Herkes seyahat özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, suç soruşturma ve kovuşturması ve suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Herkes dilediği yerde yerleşme özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, suçun önlenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmeyi veya sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek yahut kamu mallarını korumak amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz. Vatandaş yurt dışına çıkma özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, ancak vatandaşlık görevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması gereği sınırlanabilir.

V. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

MADDE 21. — Herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

B. Konut dokunulmazlığı

MADDE 22. — Kimsenin konutuna dokunulamaz.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

C. Haberleşme özgürlüğü

MADDE 23. — Herkes haberleşme özgürlüğüne sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

VI. Din ve vicdan özgürlüğü

MADDE 24. — Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, ibâdete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din eğitimi ve öğretimi devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine; küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır.

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasal veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasal ya da kişisel çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri, her ne suretle olursa olsun, istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat özgürlüğü

MADDE 25. — Herkes düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşüncesi ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri nedeniyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü

MADDE 26. — Herkes düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestisini de içerir. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon veya sinema yoluyla yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu özgürlüklerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının ve meslek sırlarının korunması, devlete ait gizli bilgilerin açıklanmaması, ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi ve gençliğin zararlı akım ve davranışlardan korunması amaçlarıyla da sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat özgürlüğü

MADDE 27. — Herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Bu fıkra hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla ayrıca düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın özgürlüğü

MADDE 28. — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Devlet, basın ve yayma özgürlüklerini sağlayacak önlemleri alır.

Basın özgürlüğünün sınırlanmasında, düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüklerine ilişkin yirmi altıncı madde hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü tehdit eden ya da suç işlemeye, ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber ve yazıyı, hangi sıfatla olursa olsun, yayımlanması amacıyla başkalarına verenler ve bunları aynı amaçla basanlar ve bastırarak, dağıtım gerçekleşme bile, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Bu hallerde tedbir yoluyla da dağıtım önenebilir.

Yargılama görevinin etkilenmeden yerine getirilmesi amacıyla hâkim tarafından verilen karar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelî veya süresiz yayımlar, suç soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, Atatürk ilke ve inkılaplarının, genel ahlâkın, başkalarının şöhret ve haklarının, özel ve aile hayatlarının gizliliğinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından da gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz kalır.

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma ve kovuşturması nedeniyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'deki sürelî yayınların, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, Cumhuriyet'in temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı olmasından dolayı mahkûmiyet halinde hâkim, ayrıca bir yıla kadar geçici olarak ve bu suçlardan birden fazla mahkûmiyet halinde geçici veya temelli olarak kapatılmasına karar verir. Hâkim hükmünden önce de tedbir niteliğinde olarak söz konusu sürelî yayının durdurulmasını kararlaştırabilir. Kapatılan veya durdurulan sürelî yayımın devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Sürelî ve süresiz yayım hakkı

MADDE 29. — Sürelî veya süresiz yayım önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

MADDE 30. — Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, yirmisekizinci maddenin son fıkrasında öngörülen nitelikte bir suçtan mahkûm olma hali saklı kalmak üzere, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

MADDE 31. — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Kanun, onikinci maddede yer alan genel sınırlama nedenleri dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32. — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir.

XI. Toplantı hak ve özgürlükleri

A. Dernek kurma özgürlüğü

MADDE 33. — Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, onikinci maddedeki genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından da gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kararına kadar yetkili kılınan mercinin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, millî egemenliğin ve genel asayişin korunması amacıyla dernekler İçişleri Bakanlığınca da kapatılabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu özgürlüğü kullanmalarının yasaklanması na engel değildir.

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü

MADDE 34. — Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler ve konu ve amaçları dışındaki toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamazlar.

XII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama özgürlüğü

MADDE 35. — Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia, savunma ve âdil yargılama hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Tabî ve kanunî hâkim güvencesi

MADDE 36. — Hiç kimse kanunen tâbî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 37. — Suç, ceza ve ceza yerine geçen güvenlik önlemleri ancak kanunla konulur.

Genel müsadere cezası verilemez.

Vatandaşlıktan çıkarma ve uyuşturucu madde suçları ile ilgili olarak kanunla öngörülen istisnalar saklıdır.

İdare, kişi özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Kişi özgürlüğünü kısıtlayıcı cezaların yahut bu nitelikteki güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi, öncelikle hükümlünün ıslahı ve eğitilmesi amacına yönelik olarak düzenlenir.

Ceza sorumluluğu şahsıdır.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunen gösterilen yakınlarını suçlama sonucu doğuran bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIII. Kanunların geriye yürütmemesi

MADDE 38. — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman aşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Tarh ve tahakkuk ettirilen vergi sonra çıkarılan kanunla ağırlaştırılmaz.

Hukuk devleti ilkelerine aykırı şekilde önceye etkili kanunlar çıkartılamaz.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39. — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve özgürlüklerin korunması

MADDE 40. — Bu Anayasa ile tanınmış hak ve özgürlükleri ihlâl edilen herkes, ihlâl fiili resmî görevliler tarafından görevlerini ifa sırasında işlenmiş olsa da, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını istemek hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız ihlâller sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir.

Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

MADDE 41. — Aile, Türk Milletinin temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile babanın ve özellikle ananın ve çocukların korunması ve eğitimi için gerekli önlemleri alır, teşkilatı kurar.

II. Öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42. — Kimse, öğrenim ve eğitim hakkından yoksun bırakılamaz.

Eğitim ve öğretim, devletin başta gelen ödevlerindendir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.

Eğitim ve öğretim özgürlüğü, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Devlet, okur - yazarlığı yaygınlaştırmak için gerekli önlemleri alır.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, meslekî eğitimi, millî ekonominin, sanayi, tarım ve hizmet kesiminin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenler ve denetler.

III. Mülkiyet ve miras hakları

A. Genel kural

MADDE 43. — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, diğer temel haklar gibi, Anayasa'nın güvencesi altındadır.

Mülkiyet ve miras hakları, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olamaz.

Kamu hizmeti ve kamu yararı amacıyla dahi mirasçıların saklı payları azaltılamaz.

B. Toprak mülkiyeti

MADDE 44. — Devlet, toprağın millî ekonomiye katkıda bulunacak şekilde verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek, erozyonla kaybolmasını önlemek, topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken önlemleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın alanını belirtebilir.

Topraksız veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçilere toprak dağıtımına, öncelikle, o yöredeki devlete ait amaca uygun boş topraklardan başlanır; bunları ıslah yolu ile tarıma elverişli hale sokmaya müsait bulunan devletin hüküm ve tasarrufu altındaki toprakların dağıtımı izler; bunlardan sonra da özel mülkiyete ait olup işletilmeyen veya verimsiz işletilen topraklardan, bu amaçla kamulaştırılmış olan kısımları dağıtılır.

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesini, toprak servetlerinin azalmasını, verimli şekilde işletilen toprağın veriminin eksilmesi sonucunu doğuracak ölçüde ve şekilde yapılamaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir.

C. Tarımın ve tarımla uğraşanların korunması

MADDE 45. — Devlet, tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmasını önlemek, tarımsal üretimi artırmak maksadı ile, tarımla uğraşanların işletme araç ve gereçleri ile girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve bunların gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken önlemleri alır.

D. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

MADDE 46. — Devlet, millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri alır.

Kooperatifler, siyasetle uğraşamaz ve siyasî partilerle işbirliği yapamazlar.

E. Kıyılardan yararlanma

MADDE 47. — Deniz, göl ve nehir kıyılarından yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

F. Kamulaştırma

MADDE 48. — Devlet ve kamu tüzelkişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma rayiç bedel üzerinden yapılır. Rayiç bedelin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir.

Kamulaştırma bedeli, kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenir.

Ancak, toprak ve tarım reformunun uygulanması, iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, ormanların devletleştirilmesi ve yeni orman yetiştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan taşınmaz mallar ile kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçiye veya küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

Kamulaştırılan taşınmaz mallar, kamulaştırma bedelinin kesinleştiği tarihten başlayarak beş yıl içinde o kamu hizmetine fiilen tahsis edilmez veya üzerinde kamulaştırma amacına uygun tesisat yapılmayarak olduğu gibi bırakılırsa beş yılın sonunda, taşınmazı kamulaştırılanın veya mirasçılarının mülkü geri isteme hakkı doğar. Bu hakkın kullanılma süre, usul ve şartları kanunla düzenlenir.

G. Devletleştirme

MADDE 49. — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, rayiç bedeli, kesintisiz nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla devletleştirilebilir.

Devletleştirme, teşebbüs sahibinin açık rızası olmadıkça, kısmen yapılamaz.

IV. Çalışma ve sözleşme özgürlükleri

A. Çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüğü

MADDE 50. — Herkes, dilediği alanda çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüklerine sahiptir. Bu özgürlükler, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

B. Özel teşebbüs özgürlüğü

MADDE 51. — Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, ancak kamu yararı, millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs özgürlüğüne sınır getirebilir.

Devlet, özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak önlemleri alır.

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

MADDE 52. — Çalışmak, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde menfaatler dengesini ve çalışma barışını korur.

Devlet, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratılması için gerekli önlemlere öncelik tanır.

B. Çalışma şartları

MADDE 53. — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

Küçükler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

C. Dinlenme hakkı

MADDE 54. — Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Tatiller ve yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

D. Sendika kurma hakkı

MADDE 55. — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Sendikaların tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

E. Sendikal faaliyet

MADDE 56. — Sendikalar, onikinci maddede sayılan genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

Sendikaların idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri kanunla düzenlenir. Üye, aidatını sendikaya doğrudan öder.

Sendikal faaliyette bulunma, işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar, gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; Tüzüklerinde tespit edilecek grev ve lokavt fonlarını millî bankalarda muhafaza ederler.

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

MADDE 57. — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacı ile, toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Toplu iş sözleşmelerine, kanun hükümlerine aykırı, bunları değiştiren veya kaldıran hükümler konamaz. Aynı iş yerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev ve lokavt hakları

MADDE 58. — Toplu iş sözleşmesi yapılırken uyuşmazlık halinde taraflar grev ve lokavt hakkına sahiptirler. Bu hakları kullanmanın usul ve şartları kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavt hakları, iyiniyet kurallarına aykırı tarzda ve toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında, grev uygulanan işyerinde, işçilerin ve sendikalarının yaptıkları zararlardan, sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği ve ertelenebileceği haller, kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı veya ertelendiği durumlarda uyuşmazlık, Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözülür.

Siyasal amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, verim düşürme ve direnişler yasaktır; müeyyideleri kanunla gösterilir.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, hiçbir şekilde engellenemez.

C. Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı

MADDE 59. — En çok on işçi çalıştıran küçük işyerlerinde, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt yapılamaz. Bakanlar Kurulu bu işçilere uygulanacak uygun çalışma şartlarını, toplu sözleşme dönemlerine göre açıklar.

VII. Ekonomik ve sosyal hayatın düzeni

A. Piyasaların denetimi

MADDE 60. — Devlet, özel teşebbüs faaliyetinin rekabet koşulları uyarınca yararlı yönde gelişmesine yardımcı olur ve piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

B. Tüketicilerin korunması

MADDE 61. — Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

C. Ücret, aylık ve sosyal yardımlar

MADDE 62. — Ücret ve aylık emeğin karşılığıdır.

Devlet, ücretin ve aylığın, ikramiye ve sosyal yardımların çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine ve işin niteliğine uygun olmasını gözetir.

Asgarî ücretin tesbitinde, ülkenin ekonomik gücü, iş kolları ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özellikleri dikkate alınır.

Devlet, çalışanların yaşam düzeyini korumak için, fiyat istikrarsızlıklarını önleyici tedbirler alır.

Devlet, bütün çalışanlar arasındaki ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında memur ve işçi statüsünde çalışanların aldıkları ücret, aylık ve sosyal yardımlardaki dengesizlikleri, hakkâniyete uygun biçimde gidermek amacıyla gerekli önlemleri alır.

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri

MADDE 63. — Devlet, vatandaşın yaşamını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak ve çevre şartlarını bu amaca uygun biçimde düzenlemekle görevlidir.

Devlet, bu görevini kamu ve özel sektördeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarını denetleyerek ve destekleyerek, yeni kuruluşları teşvik ederek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi için devletçe yapılacak harcamalara, vatandaşlar, genel sağlık sigortası kapsamı içinde katılırlar, katılma payını karşılayamayan yoksul ve dar gelirli vatandaşlara devlet yardımı sağlanır. Harcamalara katılma ve devlet yardımının usul ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Çevrenin korunması

MADDE 64. — Herkes, dengeli ve sağlıklı bir tabii çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, her türlü çevre kirlenmesini önleyici ve tabii çevreyi koruyucu ve geliştirici önlemleri alır.

C. Konut hakkı

MADDE 65. — Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak önlemleri alır.

IX. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

MADDE 66. — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve teşkilatı kurar.

B. Sakatların korunma hakkı

MADDE 67. — Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı her türlü önlemleri alır, gerekli tesisleri kurar.

C. Yaşlıların korunma hakkı

MADDE 68. — Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

D. Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları

MADDE 69. — Devlet, yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, Anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken önlemleri alır.

E. Gençliğin korunması

MADDE 70. — Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı önlemler alır, öğrenimleri süresince onları destekler.

Devlet, gençleri alkolizm, her çeşit keyif verici zehirler ve uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve cehaletten korumak için gerekli önlemleri alır.

F. Sporun geliştirilmesi

MADDE 71. — Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek önlemler alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

X. Tarih ve kültür varlıklarının korunması

MADDE 72. — Devlet, tarih ve kültür değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici önlemler alır.

XI. Sanatın ve sanatçının korunması

MADDE 73. — Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi ve desteklenmesi için gereken önlemleri alır.

XII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

MADDE 74. — Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 75. — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, devlete ve vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

MADDE 76. — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma ve partilere girme hakkı

MADDE 77. — Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kuruluşlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi ve her hangi tür bir diktatörlüğü Türkiye'de savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasî partiler kurulamaz.

B. Partilerin uyacakları esaslar

MADDE 78. — Siyasî partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasanın onüçüncü maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılırlar.

Siyasî partiler, kendi politikalarını yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla maddî ve manevî yönlerden güçbirliği yapamazlar.

Siyasî partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasî partilerin malî denetimi Anayasa mahkemesince yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle; faaliyetlerini de sürekli olarak denetlemekle görevlidir.

Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa mahkemesince karara bağlanır.

Anayasa mahkemesinin kararında, partinin kapatılmasına fiil ve beyanları ile sebebiyet verdikleri belirtilen parti kurucuları ile genel merkez yönetim organları üyeleri, başka isim ve programlar da olsa, yeni partiler kuramazlar ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamazlar.

Siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetlenme ve kapatılmaları, yukardaki esaslar dairesinde, kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

MADDE 79. — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimi

MADDE 80. — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Vatan hizmeti

MADDE 81. — Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silahlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.

VI. Dilekçe hakkı

MADDE 82. — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kapsamı, kullanılma biçimi ve istisnaları kanunla düzenlenir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

MADDE 83. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kuruludur.

B. Milletvekili seçilme yeterliği

MADDE 84. — Otuz yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir.

En az sekiz yıllık öğrenim görmüş olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar; taksirli suçlar hariç, altı ay veya daha fazla ağır hapis veya hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biri ile hüküm giymiş olanlar; Anayasanın onüçüncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanlar, affa uğramış olsalar bile, milletvekili seçilemezler.

Kamu hizmeti görevlilerinin ne gibi şartlarla milletvekili adayı olabilecekleri, kanunla düzenlenir.

Hâkimler, subay, askerî memur ve astsubaylar ile kolluk görevlileri, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

II. Görev ve yetkileri

A. Genel olarak

MADDE 85. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaları onaylamak; Anayasanın onüçüncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına karar vermek ve bu Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

MADDE 86. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir.

Yetki kanunu, çıkarılacak Kanun Hükmünde Kararname'nin amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, ilgili bakanın çekilmesi veya yasama döneminin sona ermesi, belli süre için verilmiş olan yetkisinin sona ermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararname, sürenin sona ermesinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğunu veya süre bitimine kadar devam ettiğini de, belirtir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve genel kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

C. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

MADDE 87. — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

D. Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme

MADDE 88. — Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hâli ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir.

Ülkenin âni bir silahlı saldırıya uğraması ve bu nedenle silah kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, silah kullanmasına karar verebilir.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

MADDE 89. — Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin toplanmasına kadar sürer.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

MADDE 90. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, savaş, sıkıyönetim veya olağanüstü haller sebebiyle, yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Cumhurbaşkanı da aynı sebeplerle seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisinden isteyebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde kural olarak bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam sayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, herhangi bir sebeple, ara seçimi yapılamaz.

Cumhurbaşkanlığı seçimine bir yıl kala, Cumhurbaşkanı seçimlerin ertelenmesini isteyemez.

V. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

MADDE 91. — Yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılması gereken, seçimlerin, başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulununur.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından adçekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu başkanı ve başkanvekili adçekmeye girmezler.

VI. Üyelikle ilgili hükümler

A. Milletın temsili

MADDE 92. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri de-
ğil, bütün Milleti temsil ederler.

B. Andicme

MADDE 93. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlarken aşağıdaki şekilde andiçer-
ler:

«Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini koruyacağıma; toplumun huzuru, millî dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin in-
san haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma; hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma namusum ve şerefim üzerine andiçe-
rim.»

C. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 94. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ka-
tıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev alamazlar; bunların herhangi bir yüklenme işini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kabul edemezler, taraf oldukları anlaşmazlıklarda leh ve aleyhte vekâlet alamazlar, hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı res-
mî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Ba-
kanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla gösterilir.

D. Yasama dokunulmazlığı

MADDE 95. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mec-
liste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tu-
tulanamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanasını işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarının, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.

E. Üyeliğin düşmesi

MADDE 96. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giymesi, istifa etmesi, kısıtlanması, üyelikle bağlaşmayan bir hizmet kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına bir yasama yılı içinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam kırkbeş gün katılmaması yüzünden üyeliğinin düşmesine Meclisçe karar verilmesi hallerinde sona erer.

Partisinden istifa eden milletvekili, o seçim dönemi içinde ancak, bağımsız olarak üyeliğini sürdürebilir; bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması hallerinde üyeliği sona erer.

Anayasa Mahkemesince, partisi kapatılan milletvekillerinin de üyelikleri, kapatma kararının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte sona erer.

F. İptal istemi

MADDE 97. — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptâli için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptâl istemini onbeş gün içinde karara bağlar.

G. Ödenek ve yolluklar

MADDE 98. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

VII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyeti ile ilgili hükümler

A. Toplanma ve tâtıl

MADDE 99. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanının konuşması ile açılır.

Meclis, yılda en çok üç ay tâtıl yapabilir; ara verme veya tâtıl sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tâtıl sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülür.

B. Başkanlık Divanı

MADDE 100. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilen adaylar arasından gizli oyla bir yasama dönemi için Meclisçe seçilir. İlk iki turda üçte iki, üçüncü turda salt çoğunluk aranır. Üçüncü turda salt çoğunluk sağlanamazsa, bu turda en çok oy alan iki aday için dördüncü tur oylama yapılır; dördüncü turda en fazla oy alan başkan seçilmiş olur.

Başkanvekilleri, kâtip üyeler ve idare amirleri için bir seçim döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki yıl, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır; bunların seçim nisabı, tur sayısı ve usulleri Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, üyesi bulunduğu siyasî partinin veya parti gurubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; başkan ve başkanvekilleri görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; başkan oy kullanamaz.

C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

MADDE 101. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Meclis, kendi kolluk işlerini Başkanı eliyle düzenler ve yürütür.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 102. — Bu Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi en az üye tam sayısının üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinden az olamaz.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması

MADDE 103. — Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmeleri açıktır. Bu görüşmeler, tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.

Meclis, İçtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Meclisin kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.

VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları

A. Genel olarak

MADDE 104. — Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya Bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

B. Gensoru

MADDE 105. — Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilışinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tamgün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukardaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir.

C. Meclis soruşturması

MADDE 106. — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, üyeler arasından ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu en geç iki ay sonunda Meclise sunar.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve ilgilinin gerektiğinde Yüce Divan'a sevkine karar verebilir. Yüce Divan'a sevk kararı, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

IX. Kanunların yapılması

A. Kanun teklif etme yetkisi

MADDE 107. — Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidir.

Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri, kendi tekliflerini Meclis komisyonlarında savunabilirler.

B. Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü

MADDE 108. — Kanun tasarı ve teklifleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve kabul edilir. Kanunların Mecliste görüşülme usulü ve esasları İçtüzükte düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

MADDE 109. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar; Devlet Danışma Konseyinin de görüşünü aldıktan sonra, yayınlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Devlet Danışma Konseyinin inceleme süresi bu sürenin dışındadır. Bütçe kanunları ve Anayasa, bu hükme tabi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. CUMHURBAŞKANI

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

MADDE 110. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için en az on yıldan beri Türk vatandaşı olmak şartı da aranır.

Cumhurbaşkanı adaylarının, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

B. Seçimi

MADDE 111. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Seçimin yirmi günde tamamlanması gerekir.

Beşer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde bu çoğunluk sağlanamazsa, beş gün sonra üçüncü oylamaya geçilir; üçüncü tur oylamada, oyların salt çoğunluğunu sağlayan aday, seçilmiş olur.

Üçüncü turda da çoğunluk sağlanmadığı takdirde, bu turda en çok oy alan iki adayın katılımıyla dördüncü tur oylama yapılır. Dördüncü oylamada, en çok oy alan aday, Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

C. And içmesi

MADDE 112. — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki andı içer:

«Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağım; milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağım ve savuna-
cağım; Atatürk inkılaplarına bağlı kalacağım; insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilke-
lerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağım; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve
üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağım, büyük Türk Milleti ve tarih önün-
de, namusum ve şerefim üzerine and ederim.»

D. Görev ve yetkileri

MADDE 113. — Cumhurbaşkanı, Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve milletin birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı, Anayasanın uygulamasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırır; yabancı devlet-
lere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul
eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli
kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir; ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verir veya af
yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbet ağır hapis cezasına çevirebilir.

Cumhurbaşkanı, ayrıca, Anayasada ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yerine getirir ve yetkileri kul-
lanır.

E. Sorumsuzluğu

MADDE 114. — Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

F. Sorumluluğu

MADDE 115. — Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılır.

G. Cumhurbaşkanına vekillik etme

MADDE 116. — Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

H. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi

MADDE 117. — Cumhurbaşkanına görev süresinin dolmasına yirmi gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanıyı seçer. Her iki halde de Cumhurbaşkanlığı için gösterilecek adayların, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Görevi biten Cumhurbaşkanlarının, sonraki yasama şartları ve imkanları kanunla düzenlenir.

1. Devlet Danışma Konseyi

1. Kuruluşu

MADDE 118. — Cumhurbaşkanına danışmanlık yapmak üzere Devlet Danışma Konseyi kurulur.

Konsey aşağıdaki üyelerden oluşur :

a. Tabii üyeler : Eski Cumhurbaşkanları ve eski Anayasa Mahkemesi Başkanları ile eski Genel Kurmay Başkanları Konseyin tabii üyeleridir.

b. Cumhurbaşkanınca, Devlete ve Millete üstün hizmetlerde bulunmuş kişiler arasından seçilecek yirmi üye.

c. Konseyin tabii üyeleri ile Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin birlikte, (b) fıkrasında belirtilen nitelikleri taşıyan kişiler arasından seçecekleri on üye.

Devlet Danışma Konseyi üyeleri, tabii üyeler dışında, yetmişbeş yaşını aşmamak üzere, altı yıl süre ile görev yaparlar; süresini tamamlayan üye yeniden seçilebilir.

2. Görevleri

MADDE 119. — Devlet Danışma Konseyinin görevleri şunlardır :

a. Cumhurbaşkanınca istenilecek konularda incelemeler yapmak ve görüş bildirmek;

b. Cumhurbaşkanının, Anayasanın yüzdokuzuncu maddesine göre kanunları bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme yetkisini kullanmasından önce görüş bildirmek,

3. Devlet Danışma Konseyi Üyeleri ile ilgili hükümler

a. Andicme

MADDE 120. — Devlet Danışma Konseyi üyeleri; göreve başlarken Anayasanın doksanüçüncü maddesindeki metne uygun olarak, andiçerler.

b. Dokunulmazlık

MADDE 121. — Devlet Danışma Konseyi üyeleri, Konseydeki çalışmalarında açıkladıkları görüşlerinden ve kullandıkları oylardan sorumlu tutulamazlar ve Anayasanın doksanbeşinci maddesinde yasama meclisi üyeleri için öngörülen dokunulmazlıktan yararlanırlar.

c. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 122. — Devlet Danışma Konseyine seçilenler, devlet ve diğer kamu tüzelkişileri ile bunlara bağlı kurum ve kuruluşlarda, devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla katıldıkları ve ilgili oldukları teşebbüs ve ortaklıklarda görev alamazlar; bunlara ait herhangi bir taahhüt işini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kabul edemezler ve bunların taraf olduğu anlaşmazlıklarda temsilcilik, hakemlik veya vekalet görevi yapamazlar; siyasi partilere üye olamazlar.

d. Üyelğin düşmesi

MADDE 123. — Devlet Danışma Konseyi üyeliği, istifa, kısıtlanma, üyelikle bağdaşmayan bir iş kabul etme, taksirli suçlar hariç olmak üzere bir suçtan altı ay veya daha fazla ağır hapis veya hapis cezasına hüküm giyme veya Konsey toplantılarına bir yıl içinde izinsiz veya özürsüz olarak kırkbeş gün katılmama hallerinde, Konseyin kararı ile düşer.

e. Aylık ve ödenekleri

MADDE 124. — Devlet Danışma Konseyi üyelerinin aylık ve ödenekleri, kanunla düzenlenir. Aylık ve ödeneklerinin en çok üç aylığı peşin ödenebilir.

4. Devlet Danışma Konseyinin çalışmasına ilişkin hükümler

MADDE 125. — Cumhurbaşkanı, Konseyin tabii başkanıdır.

Konsey, Başkan ve Başkanvekilini seçer; Başkanlık Divanının diğer üyeleri, İçtüzüğe göre seçilir.

Başkanlık Divanının görev süresi iki yıldır.

Konsey, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve İçtüzüğünde aksine bir hüküm bulunmayan hallerde, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.

Konseyin toplantı dönemi İçtüzüğünde gösterilir. Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü zaman Konseyi toplantıya çağırır.

Konsey, çalışmalarını kendi yapacağı İçtüzüğe göre yürütür.

II. BAKANLAR KURULU

A. Kuruluş

MADDE 126. — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanır; usulüne uygun olarak Cumhurbaşkanınca görevine son verilebilir.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine, Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

MADDE 127. — Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

MADDE 128. — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

MADDE 129. — Başbakan, Bakanlar Kurulunun genel siyasetini belirler ve Bakanlarla işbirliği halinde yürütür. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her Bakan, yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

MADDE 130. — Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kanunla kurulur ve kaldırılır.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

F. Tüzükler

MADDE 131. — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulamasını göstermek ve emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Danıştay, bu incelemesini iki ay içinde tamamlamak zorundadır.

Tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

G. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

MADDE 132. — Anayasanın yüzbeş ve yüzirmisekizinci maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu ile Bakanlar Kurulu düşmüşse, Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir.

Düşürülen Başbakanın birinci fıkra uyarınca seçimlerin yenilenmesini istememesi ve yeni Bakanlar Kurulunun otuz gün içinde kurulamaması halinde ise, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Devlet Danışma Konseyi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesini isteyebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen seçime gidilir.

III. Millî Savunma

A. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 133. — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir.

B. Millî Güvenlik Kurulu

MADDE 134. — Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Devlet Danışma Konseyi Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kuvvet Komutanları ile her toplantı için ilgisine göre Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek Bakanlardan oluşur.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi, Cumhurbaşkanınca belirlenir. Kurulun aldığı kararlar, Bakanlar Kuruluna bildirilir. Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzur ve güvenliğinin korunması için alınacak kararlar, Bakanlar Kurulu için, uyulması gereken tavsiye niteliğindedir.

IV. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii âfet ve ağır ekonomik bunalım nedenleriyle olağanüstü hal ilanı

MADDE 135. — Tabii âfet veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilanı edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması nedenleriyle olağanüstü hal ilanı

MADDE 136. — Anayasa ile kurulan özgür demokratik düzeni veya temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde de, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi iki ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilanı edebilir.

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

MADDE 137. — Anayasanın yüzotuzbeş ve yüzotuzaltıncı maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi hallerinde, bu karar Resmi Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatilde ise, derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her biri iki ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir.

Ekonomik nedenlere dayalı olağanüstü hallerde, vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için geçerli olmak üzere, Anayasanın ondördüncü maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği önlemleri alabilecekler ve bunlara verilecek yetkiler, kamu görevlilerinin durumlarında yapılabilecek değişiklikler ve olağanüstü yönetim usulleri, öncelikle Olağanüstü Hal Kanunu'nda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu ile birlikte, olağanüstü hal kanununa dayanarak, durumun gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin özel süre ve usul, içtüzükte belirlenir.

B. Sıkıyönetim, savunma hazırlığı, seferberlik ve savaş hali

MADDE 138. — Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve Milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı özgür demokratik düzeni veya temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebebiyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi iki ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır.

Sıkıyönetim süresince, bütün kolluk kuvvetleri Sıkıyönetim Komutanının emrine girer.

Sıkıyönetim Komutanı, ilgili kanuna uygun olarak, temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması da dahil olmak üzere, gerekli önlemleri alır.

Sıkıyönetim, savunma hazırlık durumları, seferberlik ve savaş hallerinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, özgürlüklerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümler, kanunla düzenlenir.

V. Mali hükümler

A. Kamu harcamalarının finansmanı ve T.C. Merkez Bankası

1. Vergi ve benzeri mali yükümlülükler

MADDE 139. — Vergi, herkesin kamu giderlerine katılma payıdır.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık ve istisnalarıyla oran ve miktarlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

2. Borçlanma

MADDE 140. — Devlet ile kamu tüzelkişileri, kanunların tanıdığı yetkiler çerçevesinde kredi anlaşmaları yapabilirler ve tahvil çıkartabilirler.

Hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak için, doğrudan veya dolaylı olarak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kaynakları kullanılamaz. Ancak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Hazineye, miktarı cârî yıl genel bütçe ödenekleri toplamının yüzde onbeşini geçmemek üzere, kısa vâdeli bir avans hesabı açabilir. Her yıl için bu esasa göre hesaplanacak avans miktarından, bir önceki yılda alınan avanslar mahsup edilir ve Hazineye o yıl sadece aradaki fark ödenebilir.

3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

MADDE 141. — Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen para ve kredi ilkelerini, kalkınma planları ve yıllık programlara uygun tarzda yürütmek, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görevidir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, Cumhurbaşkanınca tayin edilir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, devlet, iktisadî kamu teşebbüsleri, belediyeler ve özel idarelerce çıkartılmış tahvilleri satın alamaz; bankaların kamu kesimine açtıkları kredileri doğrudan veya dolaylı formlerle aktifine geçiremez.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, döviz giriş ve çıkışlarının para arzında yol açabileceği olumsuz dalgalanmaları gidermek amacıyla, kambiyo denkleştirme operasyonlarını yürütür.

B. Bütçeler

1. Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması

MADDE 142. — Devlet ve kamu tüzel kişilerinin harcamaları, en fazla bir yıllık bütçelerle yapılır.

Genel ve katma bütçeler ile kamu iktisadî teşebbüsleri bütçelerinin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla gösterilir. Kamu iktisadî teşebbüslerinin bütçeleri, müfredatlı tek bir konsolide bütçe içinde toplanır.

Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için, özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiç bir hüküm konulamaz; mevcut kanunların hükümlerini açıkça veya dolaylı olarak değiştiren veya kaldıran hükümler getirilemez.

2. Mali yıl

MADDE 143. — Genel ve katma bütçeler ile belediye ve özel idare bütçeleri açısından mali yıl başlangıcı, kanunla belirlenir.

Kamu iktisadî teşebbüslerinde, bütçe döneminin başlangıcı Ocak ayının birinci günüdür.

3. Bütçenin görüşülmesi

MADDE 144. — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az üç ay önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyona, iktidar grubu veya gruplarından en az yirmibeş üye katılır; komisyonun kalan onbeş üyesi, oranlarına göre, diğer siyasi parti gruplarından ve bağımsızlardan oluşur.

Bütçe Komisyonunun iki ay içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve mali yıl başına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, genel kurulda, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının genel kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

4. Belediye, özel idare ve kamu iktisadî teşebbüsleri bütçeleri

MADDE 145. — Belediye ve özel idarelerin konsolide bütçe raporları, Bütçe Komisyonunda İçişleri Bakanlığının bütçesi görüşülürken incelenir.

Kamu iktisadî teşebbüsleri konsolide bütçe tasarısı, her yıl Aralık ayı başında Bütçe Komisyonuna sunulur.

5. Mali yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

MADDE 146. — Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Carl yıl bütçesinde ödenek artışı öngören değişiklik tasarılarında ve ileriki yıl bütçelerine yük getirecek nitelikteki kanunlarda, belirtilen giderleri karşılayabilecek malî kaynak göstermek zorunludur.

C. Kesin Hesap

MADDE 147. — Kesinhesap kanun tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç 6 ay sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar.

Kesinhesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesinhesap kanunu tasarısını genel kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesinhesap kanunu tasarısını, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olması, ilgili yıla ait sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

D. Ekonomik ve Sosyal Konsey

MADDE 148. — Ekonomik ve Sosyal Konsey, millî ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlamak, ekonomik ve sosyal politika arasındaki dengeyi kurmak, çeşitli ekonomik sektörler arasındaki uyum ve işbirliğini gerçekleştirmek, çalışanların ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımları arasındaki denge ve hakkaniyeti sağlamak amaçlarıyla, Bakanlar Kuruluna önerilerde bulunur. Konsey, ayrıca ekonomik ve sosyal konulara ilişkin kanun tasarısı ve teklifleri hakkında Bakanlar Kuruluna görüş bildirir veya yeni öneriler sunar.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Maliye, Sanayi ve Teknoloji, Tarım ve Orman, Çalışma Bakanları; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı; en çok üyesi olan işçi ve işveren üst kuruluşlarınca seçilecek üçer üye; Cumhurbaşkanınca iktisat, sosyal siyaset ve hukuk alanlarındaki uzmanlardan seçilecek üç üye olmak üzere, onbeş üyeden oluşur.

Konseyin Kuruluş ve işleyiş şekli, seçilenlerin süresi ve özlük işleri, kanunla düzenlenir.

E. Yüksek Hakem Kurulu

MADDE 149. — Yüksek Hakem Kurulu, Anayasanın ellisekizinci maddesinde öngörülen hallerde doğru; grev veya lokavtın altmış gün devam etmesi halinde taraflardan birinin veya Çalışma Bakanının başvurusu üzerine, taraflar arasındaki uyuşmazlığı kesin olarak çözümler.

Taraflar da anlaşarak, grev veya lokavta başvurmadan ya da grev veya lokavt sırasında uyuşmazlığı, çözümlenmesi için, Yüksek Hakem Kuruluna götürebilirler.

Yüksek Hakem Kurulu kararlarını, Anayasanın altmışikinci maddesindeki ilkelere uygun olarak verir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve çalışma usulleri, kanunla düzenlenir.

VI. İDARE

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

MADDE 150. — İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanarak kurulur.

2. Yönetmelikler

MADDE 151. — Bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Yönetmelikler, Resmî Gazete ile yayımlanır.

B. Devlet Denetleme Kurulu

MADDE 152. — Yönetimin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak, kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerinde, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar; sonuçları rapor halinde Cumhurbaşkanına sunar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulu, dokuz üyeden oluşur; üyeler ve üyeleri içinden Başkan, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun kuruluşu, işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

C. İdarenin yargısal denetimi

MADDE 153. — İdarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının, Anayasada tek başına yapacağı öngörülen işlemleri, yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

İdarî yargı yetkisi, idarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır; idarî eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş halinde, ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenleriyle, yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdarî yargı, idare ile kamu görevlisi arasındaki görev değiştirme ve nakil işlemlerine ilişkin davalarda yürütmeyi durdurma kararı veremez; ancak, iki ay içinde davayı esaslan karara bağlamakla yükümlüdür.

İdare, kendi işlem ve eylemlerinden doğan zararları ödemekle yükümlüdür.

D. İdarenin kuruluşu

1. Merkezî idare

MADDE 154. — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir.

2. Mahallî idareler

MADDE 155. — Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının ortak mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen, kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçimleri, bu Anayasa'nın yetmişaltıncı maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapılır.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim, yargı yolu ile olur. Ancak, göreviyle ilgili bir suç sebebiyle, hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar, görevden alıkoyabilir.

Mahallî idare hizmetlerinin görülmesi amacıyla, bu idareler arasında mecburî veya ihtiyarî birlikler kurulması, kanunla düzenlenir.

Devlet, mahallî idareler üzerinde, görevde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen usul ve esaslar dairesinde, denetim yetkisine sahiptir.

E. Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

MADDE 156. — Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerini yerine getiren memurlarla, işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, hizmete girişleri ve yükseltilmeleri, görevleri ve hakları, aylık ve ödenekleri ile diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürüttükleri kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, kanunun gösterdiği istisnalar dışında, memurlar eliyle görülür.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri yetenek ve liyakat ilkelerine uygun olarak işe alınırlar ve görevlerini eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirirler.

Üst kademe yöneticisi kamu görevlilerinin, atanma ve görevden alınma usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

2. Görev ve sorumlulukları

MADDE 157. — Memurlar ve diğer kamu görevlileri, Anayasa ve kanunlara sadık kalarak, ülke yararına faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Görevleri ile ilgili olarak, kusurlu davranışları ile idareye verdikleri zarardan sorumludurlar,

3. Memur güvencesi

MADDE 158. — Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğinde meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnad olunan hususun ilgiliye açıkça ve yazılı olarak bildirilmesi, dinlenilmesi, savunmasını yapma imkânı tanınması zorunludur.

Bu esaslara uyulmadıkça disiplin cezası verilemez.

Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler hakkındaki hükümler saklıdır.

4. Memurlarla diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere ve sendikalara girememesi

MADDE 159. — Memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinde işçi niteliği taşımayan diğer görevliler ile kamu yararına çalışan dernek veya vakıflardan özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, siyasi partilere ve sendikalara üye olamazlar.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri, görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerinden dolayı herhangi bir ayırım yapamazlar.

Bu esaslara aykırı hareket ettikleri mahkeme hükmüyle sabit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin meslekî menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacını güden kuruluşların bağlı olacakları esaslar kanunla düzenlenir.

F. Planlama

MADDE 160. — Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı ve ekonominin tüm sektörleri ile ülkenin bütününde dengeli ve uyumlu biçimde gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak bilinçli ve verimli şekilde kullanılmasını planlamak devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu artırıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici önlemlere ve yatırımlarda toplum yararları ve gereklerine öncelik verir.

Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanması, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kanunla düzenlenir.

Kalkınma planları, kamu kesimi için emredici; özel kesim için yol gösterici ve özendiricidir.

G. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

MADDE 161. — Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması devlet ve özel teşebbüs tarafından yapılır; aramada devletin öncelik hakkı vardır. Özel teşebbüsün arama şartları, kanunla düzenlenir; kanun, bu aramayı teşvik eder.

Bir alan için verilen arama hakkı, iki yıl sonunda kendiliğinden düşer. Petrol arama süresi ve şartları, kanunla düzenlenir.

Tabii servetlerin ve kaynakların işletilmesinde de öncelik devlete aittir. Özel Teşebbüslerin aramaları sonunda buldukları kaynakları işletme hakları saklıdır.

İşletmeye hazır tabii servetlerin ve kaynakların iki yıl içinde devletçe işletilmemesi halinde öncelik hakkı, özel teşebbüsce işletilmemesi halinde işletme hakkı düşer.

Özel teşebbüslerin, tabii servetleri ve kaynakları işletebilmek için uymaları gereken şartlar ile kaynakların, millî ekonomik hedefler doğrultusunda israf edilmeden işletilmesiyle ilgili denetim esasları ve müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Devlet, özel teşebbüsle ortak olarak arama ve işletme tesisleri de kurabilir.

H. Ormanların ve orman köylüsünün korunması, ormanların geliştirilmesi

1. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

MADDE 162. — Devlet, ormanların korunması ve orman sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.

Devlet ormanları, kanuna göre devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti ve yönetimi, özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zaman aşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında, irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.

Bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

2. Orman köylüsünün korunması

MADDE 163. — Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerle orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin olarak ekonomik yarar olduğu saptanan yerlere, gerektiğinde orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi, bu amaçla bu yerlerin tespiti, orman sınırları dışına çıkarılması ve devlet eliyle ihya edilerek orman köylülerine dağıtımı kanunla düzenlenir.

Devlet bu halkın işletme araç ve gereçleriyle girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

I. Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi

MADDE 164. — Devlet, denizciliğimizin gelişmesi, özellikle deniz ticaret filosu tonajının artırılması ve gemi inşaatı endüstrisinin desteklenmesi yolunda teşvik edici önlemleri alır.

Devlet, havacılığımızın güçlendirilmesini amaçlar ve sivil havacılığın kapasitesinin artırılmasını, alt yapı ve havacılık endüstrisinin geliştirilmesini teşvik eder.

J. Üniversiteler ve Yüksek Okullar

1. Üniversiteler

MADDE 165. — Üniversiteler devlet eliyle ve kanunla kurulur.

Üniversiteler bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileridir.

Üniversiteler kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir.

Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmesi, bilimsel özerklik esasına uygun olarak düzenlenir ve kendi organlarıncı yürütülür.

Üniversite öğretim üye ve yardımcıları serbestçe bilimsel araştırma ve yayında bulunurlar.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üye ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretimin özgürlük ve güvenlik içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi, üniversiteler üzerinde devletin sahip bulunduğu gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, bilimsel özerklik esasına uygun olarak, kanunla düzenlenir.

2. Yüksek okullar

MADDE 166. — Yüksek öğretim kurumu olarak yüksek okullar, devlet ve özel sektörde kurulurlar.

Yüksek okullar, Anayasanın temel ilkeleri doğrultusunda Türk kültürü ve ülkenin ihtiyaçları ve istihdam planlaması çerçevesinde, belirli bir mesleğe yönelik alanlarda açılırlar.

Yüksek okullar, bilimsel alanlarda üniversitelerle işbirliği yaparlar.

K. Radyo ve Televizyon İdaresi ve haber ajansları

MADDE 167. — Radyo ve televizyon istasyonları, devlet eliyle kurulur ve idareleri kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir. Kanun, organlarının kuruluş biçimini ve işleyişini tarafsızlık ilkesine uygun olarak, düzenler.

Her türlü radyo televizyon yayınları, devlet ve milletin yararları gözetilerek, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde, sunulmasında ve çağdaş Türk kültür ve eğitime yardımcı görevlerinin yerine getirilmesinde, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, kamu düzeninin, genel ahlâk ve asayişin ve Cumhuriyetin temel ilkelerinin gereklerine uyulur; haberlerin doğruluğu sağlanır.

Devlet tarafından kurulan veya devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

Radyo ve televizyon idaresi genel müdürü ile yönetim kurulu üyelerinden üçü Cumhurbaşkanınca atanır.

L. Türk Dil Akademisi

MADDE 168. — Türk Dil Akademisi kamu tüzelkişiliğine sahip bir kuruluştur.

Amacı ve görevi, Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, Türk dilinin gelişen ihtiyaçlara göre oluşumunu tespit etmek, devletin dil politikasının yönlendirilmesine yardımcı olmak, bu konularda bilimsel esaslara dayanan yayımlarda bulunmak; Türk Dili üzerindeki çalışmaları yurt çapında teşvik ve desteklemektir.

Türk Dil Akademisi en çok 40 üyeden oluşur. Kuruluşunda bu üyelerin hepsi Cumhurbaşkanınca seçilir. Üyelerin dil konularında uzmanlaşmış olmalarına özen gösterilir. Boşalan üyeliklerin seçimi Akademi üyeleri tarafından yapılır.

Türk Dil Akademisinin kuruluşu, çalışma usulleri ile yetki ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

M. Diyanet İşleri Başkanlığı

MADDE 169. — Genel İdare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

N. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

MADDE 170. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından, kendi üyeleri arasından seçilir.

Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

Meslek kuruluşlarının organlarının seçimleri, üyelerin en geniş biçimde katılımını sağlayacak ve hâkim yönetim ve denetiminde yapılacak şekilde kanunla düzenlenir.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; meslek kuruluşları siyasetle uğraşamazlar, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanlar meslek kuruluşlarına üye olamazlar.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, suçların önlenmesi bakımlarından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mahallin en büyük mülkî amiri, hâkim kararına kadar, meslek kuruluşunun seçilmiş organlarını görevden uzaklaştırabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Y A R G I

I. Genel Hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

MADDE 171. — Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik teminatı

MADDE 172. — Hâkimler, meslekten çıkarılamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylıklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hâkimlik mesleği

MADDE 173. — Yargı yetkisi, meslekten hâkimler eliyle yürütülür. Ancak, idare ve vergi mahkemelerinde nitelik ve özellikler, iş ve çocuk mahkemelerinde zorunluluk sebebiyle, meslekten olmayanların da görev almaları mümkündür.

Hâkimler, ilk derece mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve yüksek mahkemeler hâkimleri olarak görev ifa ederler. Bölge mahkemesi hâkimliğine atanma, ilk derece mahkemelerinde görevlendirilmeye engel değildir.

Hâkimler, görevlerinde ve özel hayatlarında tarafsızlıkları hakkında çevrenin inancını sarsacak davranışlardan kaçınmak ve davaları en az giderle en kısa sürede karara bağlamak zorundadırlar.

Her derecedeki hâkimlerin nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı soruşturma yapılmasına ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri, diğer özlük işleri ve meslek içi eğitimleri mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre kendi kanunlarında düzenlenir.

Hâkimler altmışyedi yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunla gösterilir.

Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka, genel ve özel hiçbir görev alamazlar,

Yüksek mahkemeler hâkimlerinin görevlerinin niteliklerinden doğan ödenek ve sosyal hakları saklıdır.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

MADDE 174. — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

MADDE 175. — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Genel adli ve idarî yargılama, devletin imkânları ölçüsünde, iki dereceli olarak yapılır.

F. Devlet Güvenlik Mahkemesi

MADDE 176. — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş hâline ilişkin hükümler saklıdır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde bir başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur. Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından, savcı yardımcıları da Cumhuriyet savcıları arasından, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanır. Mahkemedeki bir asıl ve bir yedek üyenin atanması, birinci sınıf Askerî hâkimler arasından, yarı orandaki savcı yardımcılarının atanması ise, Askerî hâkimler arasından, özel kanunda gösterilen usule göre yapılır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz merci Yargıtaydır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

G. Savcılık

MADDE 177. — Cumhuriyet savcıları, idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır. Kamu davasını açmak görevi Cumhuriyet savcısındır.

Adalet Bakanı, kamu davasını açması için Cumhuriyet savcısına emir verebilir.

Adli işlerde, zabıta görevlileri, Cumhuriyet savcısının emrindedir.

Cumhuriyet savcılarının denetimi ve haklarındaki soruşturma, Adalet Bakanlığının uygun görmesi üzerine, bakanlık müfettişleri veya üst derece Cumhuriyet savcıları tarafından yapılır.

Cumhuriyet savcılarının mesleğe alınmaları, bütün özlük işleri, Yargıtay Üyeliğine seçilmeleri ve disiplin cezaları ile meslekten çıkarılmaları hakkında karar verme yetkisi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulundur.

Adalet Bakanlığı gereken hallerde, Cumhuriyet savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir. Bu kararı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunar.

Bakanlığın merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak Cumhuriyet savcılarını atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

H. Askerî yargı

MADDE 178. — Askerî yargı, askerî mahkemeler tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin, askerî olan suçları ile, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunla belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu, kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde, üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır. Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin, refakatinde bulundukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerî hizmetlerin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

Askerî hâkim ve savcılar, askerî yargı hizmeti dışında kalan askerî hizmetler yönünden, teşkilatın da askerî mahkeme bulunan komutanın emrindedir.

Askerî disiplin mahkemeleri, askerlik görevinin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

II. Yüksek Mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

MADDE 179. — Anayasa Mahkemesi, onbeş üyeden kuruludur; üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekili, dört yıl için kendi üyeleri arasından gizli oyla ve salt çoğunlukla seçilirler.

2. Üyeliğin sona ermesi

MADDE 180. — Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışyedi yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3. Üyelerin hakları ve yükümlülükleri

MADDE 181. — Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslî görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilen üniversite öğretim üyelerinin, kazanılmış hakları saklıdır; seçilen öğretim üyeleri, aynı zamanda üniversitedeki faaliyetlerini sürdürebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, üyelik görevinden ayrılmalarını izleyen iki yıl içinde kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının yönetim ve denetim organlarında görev alamazlar; genel ve mahallî idareler seçimlerinde aday olamazlar ve seçilemezler.

4. Görev ve yetkileri

MADDE 182. — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise, sadece şekil bakımından inceler ve denetler.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, genel olarak son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığına; Anayasa değişikliklerinde ise, yüzdoksansekizinci maddedeki teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususlarına inhisar eder. Şekil bakımından denetleme, kanunun yayımlanma süresi içinde Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından talep edilebilir. Kanunun yayımından sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yolu ile de ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

5. Yargılama ve çalışma usulü

MADDE 183. — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve Başkanvekili dahil, dokuz üye ile toplanır ve salt çoğunlukla karar verir; üyeler toplantılara sıra ile katılırlar.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesinin kurul halinde çalışma usulü, davaların Başkan ve Başkanvekili dışında üyeler arasında dengeli dağılımını ve her davaya bakacak üyelerin, önceden bir sıraya uygun olarak belirlenmesini sağlayacak şekilde içtüzüklerinde belirlenir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırabilir.

6. İptal davası

MADDE 184. — Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, sadece Cumhurbaşkanı, Anamuhalefet Partisi Başkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir.

7. Dava açma süresi

MADDE 185. — Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmündeki kararname veya İçtüzüğü'nün Resmi Gazetede yayımlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer.

8. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

MADDE 186. — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmündeki kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümleyerek davayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin verdiği ret kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra üç yıl geçmedikçe, aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

9. Anayasa Mahkemesi kararları

MADDE 187. — Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. Kararlar gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesince, Anayasaya aykırı olduğundan iptaline karar verilen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzük veya bunların iptal edilen hükümleri, gerekçeli kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde, Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez. İptali, yeni bir kanun hükmü gibi sonuç veren kararlarda, Anayasa Mahkemesi kararının yürürlüğü için bir süre tanımaya zorunludur. İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararı geriye yürütmez.

Yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptallerine karar verilemez.

Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına da karar verebilir.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

B. Yargıtay

1. Yargıtayın görevi ve hâkimlerinin seçimi

MADDE 188. — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay, Birinci Başkanını kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçer.

Yargıtay, Birinci Başkanı, Birinci Başkanvekilleri ve İkinci Başkanlarının görev süreleri dört yıldır.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulü, Birinci Başkanvekillerinin ve İkinci Başkanlarının seçimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

2. Cumhuriyet Başsavcılığı

MADDE 189. — Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday içinden Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler.

Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yüksek Mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tabidir.

Cumhuriyet Başsavcılığının kuruluşu, işleyişi, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

3. Yüce Divan

MADDE 190. — Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Üyeleri, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleri, Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yüksek Mahkemeler Başsavcıları, görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanır.

Yüce Divan, Yargıtay Başkanının başkanlığında, Yargıtayın ceza işlerini görmekte olan Birinci Başkanvekilli ile, Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlarından teşekkül eder. Yüce Divan gerektiğinde derhal toplanır.

Yüce Divan'da, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili yapar.

B. Danıştay

MADDE 191. — Danıştay, kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece ve genel olarak üst derece idare mahkemesidir.

Danıştay, idarî uyumsuzlukları ve davaları görmek ve çözümlemek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin seçimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatı ilkelerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcısı, Başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla dört yıl süre için seçilirler.

Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

C. Sayıştay

MADDE 192. — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerce, sermayesinin yarısı veya daha fazlası bu dairelerce verilerek kurulan sabit veya döner sermayeli ya da fon şeklindeki idarelerin ve kamu iktisadî teşebbüslerinin gelir, gider ve mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli ilk ve son derece hesap mahkemesidir.

Sayıştay, denetimini hukukilik, iktisadilik, verimlilik ve yerindelik ilkelerine göre yapar.

Mahallî idarelerle, kamu iktisadî teşebbüslerinin Sayıştayca denetim usul ve esasları, bunların yapıları ve faaliyet tarzları gözetilmek suretiyle, kanunla düzenlenir.

Sayıştay dairelerince, hesap ve işlemleri sonucu ilgilileri hakkında verilen hukukî sorumluluk kararları, Sayıştay Temyiz Kurulunca temyizen incelenerek kesin ve nihai hükme bağlanır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim ve yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, başkan ve üyelerinin teminatı, kanunla düzenlenir.

D. Askerî Yargıtay

MADDE 193. — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve Daire Başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

E. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

MADDE 194. — Asker kişileri ilgilendiren, askerî hizmetle ilişkin idarî işlem ve eylemlerin yargısal denetimi Askerî Yüksek İdare Mahkemesince yapılır.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, asker kişileri ilgilendiren askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyumsuzlukların ilk ve son derece mahkemesidir.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluş, işleyişi, yargılama usulleri, Başkan ve üyelerinin, Başsavcısının nitelikleri, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

MADDE 195. — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlmeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu Mahkemenin Başkanlığını ve Başkanvekilliğini, Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üyeler yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MADDE 196. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Kurula Bakanlık adına, Bakan ve Müsteşardan başkası katılamaz. Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili kurulun tabii üyesidir.

Kurulun, dört asıl ve dört yedek üyesi Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından ve iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, herbir üyelik için gösterecekleri üçer kat aday arasından, Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir.

Kurul üyeleri, görevleri süresince başka görev alamazlar.

Kurulun, kuruluşu, görev ve yetkileri, çalışma usulleri kanunla düzenlenir.

Kurul kararlarına karşı, kazaî mercie başvurulamaz; itirazların Kurul bünyesinde incelenme usulü, kanunda gösterilir.

İnkılâp kanunlarının korunması

MADDE 197. — Bu Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz :

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı Kanunun 110 uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabûl ve Tatbiki hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kısvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi

MADDE 198. — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tâbidir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

MADDE 199. — Bu Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

Anayasanın yürürlüğe girmesi

MADDE 200. — Bu Anayasa, halkoyuna sunulup kabul edilince, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olur ve halkoyu sonuçlarıyla beraber derhal Resmî Gazete’de yayımlanır.

Orhan ALDIKAÇTI

Başkan

Feyyaz GÖLCÜKLÜ

Başkanvekili

Maddeler üzerindeki karşı oy yazım eklidir. Söz hakkım saklıdır.

Şener AKYOL

Sözcü

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır.

Turgut TAN

Kâtip

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır. Maddelere ilişkin karşı oy yazım eklidir.

Tevfik Fikret ALPASLAN

Üye

Belirttiğim maddeler hakkında söz hakkım mahfuzdur.

Hikmet ALTUĞ

Üye

Başkanlığa sunduğum yazı ile maddeler hakkında söz hakkım bakidir.

Kemal DAL

Üye

Tasarının tümü üzerinde söz hakkım saklıdır. İlgili maddeler hakkında karşı oy yazım eklidir.

Feridun ERGİN

Üye

Anayasa tasarısının tümü ve bütün maddeleri üzerinde söz hakkım saklıdır.

Feyzi FEYZİOĞLU

Üye

Tasarının tümü ve maddeleri üzerinde söz hakkım saklıdır. Katılmadığım maddelere ilişkin karşı oy yazım saklıdır.

İhsan GÖKSEL

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda No. ları belirtilen maddeler için söz hakkım mahfuzdur.

Rafet İBRAHİMOĞLU

Üye

A. Mümin KAVALALI

Üye

Karşı görüşlerim eklidir.

Recep MERİÇ

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda söz hakkım saklıdır. Katılmadığım maddeler de belirtilmiştir.

Teoman ÖZALP

Üye

Madde : 33, 59, 130, 170'e muhalef. Muhalefet şerhim eklidir. Madde : 19, 20, 71, 76, 78, 84, 134, 148, 160, 164, 165, 169, 198 üzerinde söz hakkım mahfuzdur.

Muammer YAZAR

Üye

Tümü ve maddeler üzerinde söz hakkım saklıdır. Muhalefet yazısı eklidir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli ve Devlet şeklinin değişmezliği	Madde 1
II. Cumhuriyetin temel ilkeleri	Madde 2
III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti	Madde 3
IV. Devletin temel amaç ve görevleri	Madde 4
V. Egemenlik	Madde 5
VI. Kanun önünde eşitlik	Madde 6
VII. Yasama yetkisi	Madde 7
VIII. Yürütme yetkisi ve görevi	Madde 8
IX. Yargı yetkisi	Madde 9
X. Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü	Madde 10

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve özgürlüklerin niteliği	Madde 11
II. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması	Madde 12
III. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması	Madde 13
IV. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması	Madde 14
V. Yabancıların durumu	Madde 15

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı	Madde 16
II. Zorla çalıştırma yasağı	Madde 17
III. Kişi özgürlüğü ve güvenliği	Madde 18
A. Kişi özgürlüğü	
B. Kişi güvenliği	Madde 19
IV. Seyahat ve yerleşme özgürlüğü	Madde 20
V. Özel hayatın gizliliği ve korunması	Madde 21
A. Özel hayatın gizliliği	
B. Konut dokunulmazlığı	Madde 22
C. Haberleşme özgürlüğü	Madde 23
VI. Din ve vicdan özgürlüğü	Madde 24
VII. Düşünce ve kanaat özgürlüğü	Madde 25
VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü	Madde 26

IX. Bilim ve sanat özgürlüğü	Madde 27
X. Basın ve yayımla ilgili hükümler	Madde 28
A. Basın özgürlüğü	
B. Süreli ve süresiz yayın hakkı	Madde 29
C. Basın araçlarının korunması	Madde 30
D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı	Madde 31
E. Düzeltme ve cevap hakkı	Madde 32
XI. Toplantı hak ve özgürlükleri	
A. Dernek kurma hakkı	Madde 33
B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü	Madde 34
XII. Hakların korunması ile ilgili hükümler	
A. Hak arama özgürlüğü	Madde 35
B. Tabi ve kanunî hâkim güvencesi	Madde 36
C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar	Madde 37
XIII. Kanunların geriye yürümemesi	Madde 38
XIV. İspat hakkı	Madde 39
XV. Temel hak ve özgürlüklerin korunması	Madde 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması	Madde 41
II. Öğrenim hakkı ve ödevi	Madde 42
III. Mülkiyet ve miras hakları	
A. Genel kural	Madde 43
B. Toprak mülkiyeti	Madde 44
C. Tarım ve tarımla uğraşanların korunması	Madde 45
D. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi	Madde 46
E. Kıyılardan yararlanma	Madde 47
F. Kamulaştırma	Madde 48
G. Devletleştirme	Madde 49
IV. Çalışma ve sözleşme özgürlükleri	
A. Çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüğü	Madde 50
B. Özel teşebbüs özgürlüğü	Madde 51
V. Çalışma ile ilgili hükümler	
A. Çalışma hakkı ve ödevi	Madde 52
B. Çalışma şartları	Madde 53
C. Dinlenme hakkı	Madde 54
D. Sendika kurma hakkı	Madde 55
E. Sendikal faaliyet	Madde 56
VI. Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları	
A. Toplu iş sözleşmesi hakkı	Madde 57
B. Grev ve lokavt hakları	Madde 58
C. Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı	Madde 59
VII. Ekonomik ve sosyal hayatın düzeni	
A. Piyasaların denetimi	Madde 60
B. Tüketicilerin korunması	Madde 61
C. Ücret, aylık ve sosyal yardımlar	Madde 62

VIII. Sağlık, çevre ve konut	
A. Sağlık hizmetleri	Madde 63
B. Çevrenin korunması	Madde 64
C. Konut hakkı	Madde 65
IX. Sosyal güvenlik hakları	
A. Sosyal güvenlik hakkı	Madde 66
B. Sakatların korunma hakkı	Madde 67
C. Yaşlıların korunma hakkı	Madde 68
D. Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları	Madde 69
E. Gençliğin korunması	Madde 70
F. Sporun geliştirilmesi	Madde 71
X. Tarih ve kültür varlıklarının korunması	Madde 72
XI. Sanatın ve sanatçının korunması	Madde 73
XII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı	Madde 74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı	Madde 75
II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları	Madde 76
III. Siyasi partilerle ilgili hükümler	
A. Parti kurma ve partilere girme hakkı	Madde 77
B. Partilerin uyacakları esaslar	Madde 78
IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı	
A. Hizmete girme	Madde 79
B. Mal bildirimini	Madde 80
V. Vatan hizmeti	Madde 81
VI. Dilekçe hakkı	Madde 82

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA ORGANI

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi	
A. Kuruluşu	Madde 83
B. Milletvekili seçilme yeterliği	Madde 84
II. Görev ve yetkileri	
A. Genel olarak	Madde 85
B. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme	Madde 86
C. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma	Madde 87
D. Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme	Madde 88
III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi	Madde 89
IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri	Madde 90
V. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi	Madde 91

VI. Üyelikle ilgili hükümler	
A. Milletin temsili	Madde 92
B. Andıçme	Madde 93
C. Üyelikle bağdaşmayan işler	Madde 94
D. Yasama dokunulmazlığı	Madde 95
E. Üyelğin düşmesi	Madde 96
F. İptal istemi	Madde 97
G. Ödenek ve yolluklar	Madde 98
VII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyeti ile ilgili hükümler	
A. Toplanma ve tatil	Madde 99
B. Başkanlık Divanı	Madde 100
C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri	Madde 101
D. Toplantı ve karar yeter sayısı	Madde 102
E. Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması	Madde 103
VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları	
A. Genel olarak	Madde 104
B. Gensoru	Madde 105
C. Meclis soruşturması	Madde 106
IX. Kanunların yapılması	
A. Kanun teklif etme yetkisi	Madde 107
B. Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü	Madde 108
C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması	Madde 109

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. CUMHURBAŞKANI

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı	Madde 110
B. Seçimi	Madde 111
C. Andıçmesi	Madde 112
D. Görev ve yetkileri	Madde 113
E. Sorumsuzluğu	Madde 114
F. Sorumluluğu	Madde 115
G. Cumhurbaşkanına vekillik etme	Madde 116
H. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi	Madde 117
I. Devlet Danışma Konseyi	
1. Kuruluşu	Madde 118
2. Görevleri	Madde 119
3. Devlet Danışma Konseyi Üyeleri ile ilgili hükümler	
a. Andıçme	Madde 120
b. Dokunulmazlık	Madde 121
c. Üyelikle bağdaşmayan işler	Madde 122
d. Üyelğin düşmesi	Madde 123
e. Aylık ve ödenekleri	Madde 124
4. Devlet Danışma Konseyinin çalışmasına ilişkin hükümler	Madde 125

II. BAKANLAR KURULU

A. Kuruluş	Madde 126
B. Göreve başlama ve güvenoyu	Madde 127
C. Görev sırasında güvenoyu	Madde 128

D. Görev ve siyasî sorumluluk	Madde 129
E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar	Madde 130
F. Tüzükler	Madde 131
G. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi	Madde 132
III. MİLLÎ SAVUNMA	
A. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı	Madde 133
B. Millî Güvenlik Kurulu	Madde 134
IV. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ	
A. Olağanüstü haller	
1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım nedenleri ile olağanüstü hal ilanı	Madde 135
2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması nedenleri ile olağanüstü hal ilanı	Madde 136
3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme	Madde 137
B. Sıkıyönetim, savunma hazırlığı, seferberlik ve savaş hali	Madde 138
V. MALÎ HÜKÜMLER	
A. Kamu harcamalarının finansmanı ve T.C. Merkez Bankası	
1. Vergi ve benzeri malî yükümlülükler	Madde 139
2. Borçlanma	Madde 140
3. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası	Madde 141
B. Bütçeler	
1. Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması	Madde 142
2. Malî yıl	Madde 143
3. Bütçenin görüşülmesi	Madde 144
4. Belediye, özel idare ve Kamu İktisadî Teşebbüsleri bütçeleri	Madde 145
5. Malî yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları	Madde 146
C. Kesinhesap	Madde 147
D. Ekonomik ve Sosyal Konsey	Madde 148
E. Yüksek Hakem Kurulu	Madde 149
VI. İDARE	
A. İdarenin esasları	
1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği	Madde 150
2. Yönetmelikler	Madde 151
B. Devlet Denetleme Kurulu	Madde 152
C. İdarenin yargısal denetimi	Madde 153
D. İdarenin kuruluşu	
1. Merkezî idare	Madde 154
2. Mahallî idareler	Madde 155
E. Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile ilgili hükümler	
1. Genel ilkeler	Madde 156
2. Görev ve sorumlulukları	Madde 157
3. Memur güvencesi	Madde 158
4. Memurlarla diğer kamu görevlilerinin siyasî partilere ve sendikalara girememesi	Madde 159
F. Planlama	Madde 160
G. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi	Madde 161
H. Ormanların ve orman köylüsünün korunması, ormanların geliştirilmesi	
1. Ormanların korunması ve geliştirilmesi	Madde 162
2. Orman köylüsünün korunması	Madde 163
İ. Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi	Madde 164

J. Üniversiteler ve Yüksekokullar	
1. Üniversiteler	Madde 165
2. Yüksekokullar	Madde 166
K. Radyo ve Televizyon İdaresi ve Haber Ajansları	Madde 167
L. Türk Dil Akademisi	Madde 168
M. Diyanet İşleri Başkanlığı	Madde 169
N. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları	Madde 170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Y A R G I

I. GENEL HÜKÜMLER	
A. Mahkemelerin bağımsızlığı	Madde 171
B. Hâkimlik teminatı	Madde 172
C. Hâkimlik mesleği	Madde 173
D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması	Madde 174
E. Mahkemelerin kuruluşu	Madde 175
F. Devlet Güvenlik Mahkemesi	Madde 176
G. Savcılık	Madde 177
H. Askerî yargı	Madde 178
II. YÜKSEK MAHKEMELER	
A. Anayasa Mahkemesi	
1. Kuruluşu	Madde 179
2. Üyeliğin sona ermesi	Madde 180
3. Üyelerin hakları ve yükümlülükleri	Madde 181
4. Görev ve yetkileri	Madde 182
5. Yargılama ve çalışma usulü	Madde 183
6. İptal davası	Madde 184
7. Dava açma süresi	Madde 185
8. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi	Madde 186
9. Anayasa Mahkemesi kararları	Madde 187
B. Yargıtay	
1. Yargıtay'ın görevi ve hâkimlerinin seçimi	Madde 188
2. Cumhuriyet Başsavcılığı	Madde 189
3. Yüce Divan	Madde 190
C. Danıştay	Madde 191
D. Sayıştay	Madde 192
E. Askerî Yargıtay	Madde 193
F. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi	Madde 194
G. Uyuşmazlık Mahkemesi	Madde 195
III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	Madde 196
İnkılap kanunlarının korunması	Madde 197

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi	Madde 198
II. Başlangıç ve kenar başlıkları	Madde 199
Anayasanın yürürlüğe girmesi	Madde 200